

TEMA BROJA
**REFORMA PRAVOSUĐA I
POLICIJE U EU I SRBIJI**

ANALIZE
POVRATAK NOTARA

KULTURA
TRI ASPEKTA GLOBALIZACIJE

FENOMENI
NACIJA I NADNACIJA

Putokaz

Časopis za pravna, politička i kulturna pitanja evropskih integracija

Glavni i odgovorni urednik
Nebojša Ćurčić

Urednik izdanja
Jelena Rodić

Redakcija

Ana Hrnjak
Silvana Pop Kocić
Veljko Racković
Ljiljana Ilić
Dragana Lehocki
Mirjana Samardžić

Srđan Smiljanić
Dajana Radivojević
Jelena Jakšić
mr Zoran Šoljaga
Vojin Biljić
mr Miloš Andrović

Izdavač

Asocijacija za evropske integracije

www.integracije.org

E-mail: putookaz@yahoo.com

Dizajn, priprema:

ERROR DESIGN, Beograd

Tiraž: 600

ISSN 1452-5348

Beograd, decembar 2006.

Objavljivanje ovog časopisa pomogao je

FRIEDRICH EBERT STIFTUNG

Putokaz

Decembar 2006

■	Pod lupom	
Eho propasti		2

■	Tema broja	
Reforma pravosuđa i policije u EU i Srbiji		

Stvaranje unije prava	3
Strategija pravne države	7
Pravosuđe, dan posle	12
Parnica po novim pravilima	19
Povratak notara	23
Evropeizacija bezbednosti	27
Demokratija sa službenom značkom	30
Čisti novac za čistu državu	35

■	Analize	
Jing i jang demokratije	39	
Ustav za Evropu	45	
Konkurentnost i klasteri	48	

■	Fenomeni	
Nacija i nadnacija	52	

■	Kultura	
Tri aspekta globalizacije	55	

■	Na margini	
Veliki brat	66	

Na vrhovima prstiju

Verovatno da nijedna oblast u uspostavljanju evropskog zajedništva nije tako osetljiva kao pravosuđe. Tu se sve radi veoma strpljivo, milimetar po milimetar, na vrhovima prstiju.

Više je razloga za toliku uzdržanost. Pravosudni sistem se tradicionalno doživljava kao mera nacionalnog suvereniteta i svaka država je izuzetno osetljiva na mešanje sa strane. Drugo, sistemi pravosuđa u zemljama Unije u toj meri su samosvojni i različiti da je svaka unifikacija izuzetno složen poduhvat.

Istovremeno, realni život i visoki stepen integracije u nekim drugim oblastima – sloboda kretanja, zapošljavanja, instaliranja, življenja – zahtevaju isti ili bar sličan pravosudni tretman u odnosu na sve građane Unije. Konačno, ubrzanje reformi u ovoj sferi nameće organizovani kriminal i paradoks da se loši momci uvek brže dogovore nego dobri.

Što se Srbije, ali i drugih zemalja u tranziciji, tiče, praksa pokazuje da formalne izmene unutar pravosudnih sistema i usvajanje zakona, predstavljaju lakši deo posla. Pravi izazovi - striktno provođenje zakona i uspostavljanje pravne države, tek nas očekuju.

Eho propasti

„Navodni povratak nacionalizma, pre svega u zemljama centralne i istočne Evrope, uglavnom proističe iz procesa propadanja sovjetske imperije. Uхваćeni u savremeni kovitlac, zaboravljamo da je istorija duga i da se proteže na čitave vekove.(...) Balkan, na primer, i dalje plaća veliki ceh zbog propasti Rimskog carstva. Isto kao što Bliski istok nastavlja da ispašta zbog raspada Osmanlijskog carstva. Biće potrebno još nekoliko desetina godina dok raspad sovjetskog sistema ne bude dokrajčen u potpunosti. Savremeni vidovi zapadnog nacionalizma su povezani sa tektonikom imperijalizma; posle potresa od raspada, potrebni su čitavi vekovi da bi se nacionalne podloge stabilizovale i da bi se talasi šoka ublažili.” (Iz intervjuua Umberta Eka za pariski Le Figaro). Vekovi znači. Konačno malo optimizma.

Velike neznalice

Miki, Ena, Edin, Daca, Marko... imena su protagonistima serijala Veliki brat kojim je TV B92 ugrozio primat Pink televizije u disciplini ispravljanja moždanih vijuga. Da li neko zna imena pet najboljih studenata na vaskolikim srpskim univerzitetima, ili mladih naučnika, ili umetnika...? Naravno da ne zna. To i nije u našoj tradiciji: svojevremeno je Nikola Tesla odbijen na konkursu za stipendiju koju je dodeljivala Matica iseljenika. Možda je zato i postigao toliko.

Resetovanje

Više od 74 odsto građana Srbije nikada nije »izašlo» na Internet. Istraživanje koje je napravio Ce PIT pokazuje da manje od 24 odsto građana Srbije koristi Internet. U odnosu na region po broju korisnika Interneta iza Srbije su Bosna (20 odsto), Crna Gora (16 odsto) i Albanija (tri odsto).

U Makedoniji Internet koristi 27 odsto stanovnika, a u Hrvatskoj 32 odsto. U regionu prednjači Slovenija sa 55,6 odsto što je iznad proseka EU - 51,9 odsto. Najveći korisnici Interneta u Evropi su Švedani (74,9 odsto) i Portugalci (74,1 odsto). Zašto su rezultati ovog istraživanja prošli gotovo neprimećeno? Prvi razlog je zato što su poražavajući, a mi, opšte je poznato, ne volimo poraze. Drugi razlog je dugo čekani nastup osobe koja se odaziva na ime Bagzi čije je svedočenje potpuno zaokupilo pažnju medija. Kada smo već kod Zemunaca, da li znate odakle jednom od njih (koji je inače još uvek u bekstvu) nadimak Budala? Zato što je on bio jedini u bandi koji je završio fakultet.

Rejting

Kako smo došli u poziciju u kojoj je utisak da na televizijama blokove reklama prekidaju ponekim filmom?

Tajna je u rejtingu. U Srbiji se cena oglasa (na TV) meri rejting poenima. Jedan rejting poen nosi 72 hiljade gledalaca koji vide reklamnu poruku i košta od 75 do 150 evra za spot od 30 sekundi. Cena je dvostruko veća ako program u kome se emituje nosi dva poena, trostruko ako nosi tri, desetstruko ako nosi deset poena (što bi značilo da ga gleda više od 700 hiljada gledalaca). To je razlog što malo - malo pa neki od vlasnika ili direktora televizijskih kanala ima potrebu da prizna kako su eto, baš oni, najgledaniji.

Sada malo matematike: uzmimo, na primer, emisiju koja ima rejting 30 poena (npr. Veliki brat). To znači da bi jedno emitovanje pojedinačnog spota stajalo oko 4.000 evra. Ako se isti spot u jednoj emisiji emituje tri puta, to je već 12.000 evra. Ako opet ima deset raznih spotova u pojedinačnom reklamnom bloku, to je oko 100.000 evra po emisiji.

Naravno, sve je ovo na nivou teorije. Ko je ikada video da se isti spot u jednoj emisiji emituje dva, tri puta. Svašta.

Sloboda izbora

„Hoćete federaciju? Evo vam federacija. Hoćete pravnu državu? Evo vam pravna država. Samo, vodite računa da vam ni federacija ni pravna država ne smeju uticati na realne tokove života”, iz obraćanja Vladimira Ilića Lenjina boljševičkim deputatima 1920. godine.

Izgleda da je tačno da je formula propasti svakog velikog društvenog pokreta ispisana u načinu njegovog nastanka.

Studentarija

Uzmemo 90 hiljada dinara godišnje uvaljujući studentima znanje koje niko neće i sa kojim ništa ne mogu da učine, izjavio je u kratkotrajnom nastupu kajanja jedan od profesora Beogradskog univerziteta povodom protesta studenata zbog visokih školarina. Jedan drugi cinik je opet primetio kako je u Srbiji svojevremenu piramidalnu štednju zamenilo piramidalno studiranje: kome god padne ne pamet osnuje fakultet i počne da štancuje diplome. Pa nećemo valjda na indeksima da štedimo.

Stvaranje unije prava

Jelena Rodić

specijalista evropskog prava

Veliki cilj da se svakom građaninu EU omogući ravnopravni pristup pravdi i jednaka zaštita pred zakonom zahteva od Unije stvaranje jedinstvenog prostora pravosuđa i bezbednosti kakav Evropa do sada nije poznavala. Šta je do sada urađeno i šta još postoji na putu stvaranja područja slobode, sigurnosti i pravde za sve Evropljane

Ugovorom o Evropskoj uniji prvi put je uvedena saradnja između država članica EU u oblastima pravosuđa i unutrašnjih poslova. Ova saradnja nastala je kao rezultat uspostavljenog prava na slobodu kretanja unutar zajednice. Ukoliko građani Evrope imaju pravo da se slobodno kreću u EU, onda oni svuda u Evropi moraju da uživaju sigurnost, da imaju isti stepen zaštite i isti i ravnopravni pristup pravdi.

Ugovorom o EU predviđena saradnja u oblastima pravosuđa i unutrašnjih poslova obuhvata više područja koja su od zajedničkog interesa država članica, i to: azil, prelazak spoljnih granica, imigracije, suzbijanje zavisnosti od droga, suzbijanje međunarodnih prevara, pravosudnu saradnju u građanskim stvarima, pravosudnu saradnju u krivičnim stvarima, carinsku i policijsku saradnju. Saradnja u oblasti pravosuđa i policije predstavljala je tzv. treći

stub EU, koji ima međudržavni karakter, što konkretno znači da institucije Unije imaju ograničenu ulogu u ovim oblastima i da je za donošenje odluka primaran dogovor između vlada država članica.

Stupanjem na snagu ugovora iz Amsterdama 1999. godine, pravosudna saradnja u građanskim predmetima, politika viza, azila, imigracija i prelaska spoljnih granica, preneti su iz međuvladinog trećeg stuba u nadnacionalni prvi stub Evropske zajednice, gde sada, s obzirom na nadnacionalni karakter prvog stuba, ove saradnje mogu biti predmet pravne regulative Zajednice. Nadnacionalni karakter EZ ogleđa su u nezavisnosti institucija zajednice i mogućnosti većinskog odlučivanja u njenim organima.

U trećem stubu EU ostala je saradnja država članica u oblastima krivičnog pravosuđa i policije. Ove oblasti su posebno osetljive za države članice EU i one do sada nisu bile spremne da se odreknu svog suvereniteta i prenesu ga na nivo zajednice, tako da je ovo jedino polje koje je ostalo u domenu saradnje između vlada država članica.

Mere integracije u ovoj oblasti utvđene su akcionim planom iz 1998. godine, precizirane su usvajanjem programa mera na sastanku Evropskog veća u Tamperei 1999, a kasnije je taj program bio proširen i olakšan

usvajanjem Haškog programa na sastanku EU 2004. u Briselu.

S obzirom na široku oblast saradnje država članica u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova, posebno ćemo se osvrnuti na pravosudnu saradnju u građanskim stvarima, pravosudnu saradnju u krivičnim stvarima i policijsku saradnju.

Građanske stvari

Pravosudna saradnja u građanskim stvarima regulisana je odredbom člana 65 Ugovora o EU. Ovom odredbom je propisano da mere u oblasti pravosudne saradnje u građanskim stvarima, koje imaju prekogranične posledice i koje se usvajaju po proceduri iz člana 67 Ugovora, u meri koja je neophodna da se osigura dobro funkcionisanje unutrašnjeg tržišta, obuhvataju poboljšanje i pojednostavljenje:

- sistema prekograničnog dostavljanja i notifikovanja sudskih i vansudskih dokumenata,
- saradnju u oblasti dobijanja dokaza,
- priznanje i izvršenje presuda u građanskim i komercijalnim stvarima, uključujući i slučajevne vansudskih odluka,
- unapređenje usklađenosti pravila država članica koje se primenjuju na sukob zakona i na sukob sudskih nadležnosti,
- eliminisanje prepreka za dobro funkcionisanje građanskih postupaka, ukoliko je potrebno, podsticanjem usklađenosti pravila o građanskom postupku koja važe u državama članicama.

Saradnja u građanskim stvarima između država članica obuhvata prvi stub EU. Mere koje donosi Evropska unija u ovoj oblasti su direktive, uredbe i odluke, što u konkretnom slučaju znači da se postupak odlučivanja u ovoj oblasti pojednostavio i da se ovim merama brže postiže cilj.

Šta je EU uradila u oblasti saradnje država članica u građanskim stvarima?

EU je u ovoj oblasti donela veliki broj mera. Radi bolje saradnje između država članica na nivou EU osnovana je Evropska pravosudna mreža koju čine pravosudna tela oformljena od strane svake države članice. Glavna uloga ove mreže je da odredi i poveže one pojedince koji se bave pravosudnom saradnjom, a s ciljem stvaranja mreže stručnjaka, radi osiguranja ispravnog izvršenja zamolnica za uzajamnom pravnom pomoći. U pogledu postizanja nesmetanog delovanja instrumenata za saradnju sudskih ili ostalih tela, države članice su dužne da odrede sudije za vezu ili ostala nadležna tela sa sedištem u njihovoj vlastitoj zemlji.

Građansko-pravni postupci se i dalje regulišu na nivou država članica, s tim što se teži ka njihovom izjednačavanju donošenjem zajedničkih pravila postupanja, npr. u sporovima male vrednosti. Trenutno u Evropi deluje 25 različitih sudskih sistema, svaki unutar granica svoje države, tako da građani Unije mogu imati poteškoća ukoliko svoja prava treba da ostvare unutar države čiji nisu državljani. Kako je cilj Unije da se njeni građani slobodno kreću, to onda možemo zaključiti da će pravni sistemi država članica morati da se pojednostave.

Opšte građansko pravo, u načelu nije predmet pravosudne saradnje, ali materijalne norme mogu otežavati funkcionisanje građansko sudskog postupka, tako da se ispituje u kom obimu je potrebno implicirati mere usaglašavanja u oblasti građanskog prava.

Međutim, bez obzira na broj usvojenih mera, dalje tendencije EU su da je neophodno preduzeti još veće napore kako bi se građanima Unije olakšao pristup pravdi, kako bi se olakšala sudska saradnja između nacionalnih sudova država članica i ostvarilo potpuno međusobno priznavanje odluka. Tendencije EU i mera koje donosi

je da unifikuje postojeće instrumente za međusobno priznanje, standardizovanim postupcima i dokumentima, kao i razvojem minimuma standarda sa aspekta proceduralnog prava, kao što su usluge izdavanja sudskih i vansudskih dokumenata, početak postupka i postupak izvršenja presuda.

Krivične stvari

Pravosudna i policijska saradnja u krivičnim stvarima regulisana je odredbom člana 29 Ugovora o EU. Ovom odredbom je propisano da je cilj Unije da obezbedi građanima visok nivo zaštite u okviru prostora slobode, bezbednosti i pravde razvijanjem zajedničkih aktivnosti država članica u oblastima policijske saradnje i pravosudne saradnje u krivičnim pitanjima, kao i sprečavanjem rasizma i ksenofobije. Predviđeno je da se ovaj cilj postigne sprečavanjem i borbom protiv: organizovanog kriminala, terorizma, trgovanja belim robljem, krivičnih dela protiv dece, krijumčarenja droge i oružja, korupcije i krivotvorenja, i to:

- bližom saradnjom policijskih snaga, carinskih organa i drugih nadležnih organa država članica, bilo direktno, bilo posredstvom EUROPOL-a,
- bližom saradnjom pravosudnih i drugih nadležnih organa država članica,
- usklađivanjem, u meri u kojoj je to potrebno, propisa krivičnog zakonodavstva država članica.

Odredbom člana 31 Ugovora propisano je da zajednička delatnost u oblasti pravosudne saradnje u krivičnim stvarima ima za cilj: da olakša i ubrza saradnju između nadležnih ministarstava i pravosudnih i drugih odgovarajućih organa država članica u vezi sa postupcima i sprovođenjem odluka, olakša ekstradiciju između država članica, osigura usklađenost propisa država članica u

meri u kojoj je to potrebno radi poboljšanja ove saradnje, predupredi sukobe sudske nadležnosti, potepeno usvoji mere kojima se uvode minimalna pravila u pogledu konstitutivnih elemenata krivičnih dela i sankcija u oblasti organizovanog kriminala, terorizma i organizovanog krijumčarenja drogama.

Saradnja u oblasti pravosudne saradnje u krivičnim stvarima i policije između država članica EU, obuhvata treći stub EU. Mere koje donosi Evropska unija u trećem stubu su zajednički stavovi, okvirne odluke, odluke, i konvencije. Za razliku od odluka koje se donose u prvom stubu, ove odluke se teže donose i sporije se ostvaruje cilj koji se njima želi postići.

Šta je EU uradila u oblasti saradnje država članica u krivičnim stvarima?

U oblasti pravosudne saradnje u krivičnim stvarima, EU je donela niz mera, pre svega mera koje regulišu opšte pravnu pomoć. EU je okvirnom odlukom donela zajedničke standarde za procesno pravo u krivičnim postupcima a u cilju olakšavanja međusobnog priznanja presuda i sudskih odluka, kao i saradnje policije i pravosuđa u kaznenim pitanjima s prekograničnom dimenzijom. Takođe, Komisija je trebalo da predstavi predlog o razmeni informacija iz nacionalnih evidencija o osuđivanosti lica.

Temelj sudske saradnje je međusobno priznanje krivičnih odluka. Međutim, bez obzira na broj mera donetih povodom međusobnog priznanja sudskih odluka u krivičnim predmetima, to načelo još nije ostvareno. Ovo načelo obuhvata priznanje sudskih odluka u svim fazama krivičnog postupka ili onoga što je na drugi način bitno za takve postupke, kao što je pristup i prikupljanje dokaza, sukob zakona i ne bis in idem načelo ili izricanje konačne odluke o zatvorskoj kazni. Komisija je konstatovala da prepreke u pravosudnoj saradnji između država članica u krivičnim

stvarima predstavljaju različiti pravni poreci i nedostatak koordinacije u istragama. Što se tiče saradnje između sudova država članica EU, ona je otežana zbog različitih definicija krivičnih dela, dok, s druge strane, kriminal i terorizam ne poznaju nacionalne granice. To je razlog zašto je EU započela da „definiše” krivična dela.

EUROJUST predstavlja poslednji korak u razvoju pravosudne saradnje u kaznenim stvarima. To je institucija koju čini 25 tužilaca, po jedan iz svake države članice, sa svrhom borbe protiv prekograničnog organizovanog i ostalih oblika ozbiljnog kriminala i terorizma. Njegova svrha je da omogući organima država članica da zajedno rade na krivičnim istragama u koje je uključeno nekoliko zemalja EU. Nacrt ustava EU predviđa postojanje evropskog javnog tužioca. Još se ne zna da li će zaživeti ta institucija, ali ono što je sigurno je da će se tada postaviti pitanje suvereniteta država članica.

Saradnja policije

Izuzetan značaj za uspostavljanje policijske saradnje između država članica imalo je osnivanje Evropske policijske službe - Europol, koja je počela s radom 1999. godine. Europol je u početku imao ulogu podrške i koordinacije, da bi vremenom zadobio i operativnu funkciju. Pored osnovnih zadataka: borba protiv trgovine drogom, krijumčarenja ljudi, nelegalne trgovine automobilima, trgovine belim robljem, pranja novca, ključni su ciljevi borba protiv prekograničnog organizovanog kriminala i ostalih ozbiljnih zločina i terorizma.

Komisija je tražila pojačanu praktičnu saradnju policije i carinskih vlasti država članica i Europol i bolje korišćenje postojećih instrumenata na tom području. Europol će u suradnji sa Eurojustom imati ključnu ulogu u borbi protiv prekograničnog

(organizovanog) kriminala i terorizma. Pored Eurola i Eurojusta, formirana je Evropska mreža za sprečavanje kriminala, u cilju stvaranja slobode i pravde, koja ima za zadatak da Veću i Komisiji dostavi izveštaje i „znanja” kako bi se razvila politika sprečavanja zločina.

Zaključak

Oblast pravosuđa i policije predstavlja izazov i za samu EU. U periodu koji sledi, EU će razviti područje slobode, sigurnosti i pravde, sa ciljem da omogući svakom građaninu EU ravnopravan pristup pravdi i jednaku zaštitu pred zakonom. Može se reći, da bi ostvarila postavljeni cilj, Uniji treba jedinstvena politika „pravosuđa i unutrašnjih poslova”. Međutim, bez obzira na politiku koju će EU voditi u ovim oblastima, kao i bez obzira na činjenicu da su pregovori o pristupanju Srbije EU pekinuti, važno je navesti da Srbija treba da nastavi započete reforme u oblasti pravosuđa i policije, kako bi jednog dana bila sposobna da preuzme obaveze koje proističu iz članstva EU i kako bi uspostavila stabilne institucije koje garantuju demokratiju, vladavinu prava i poštovanje ljudskih prava.

Strategija pravne države

Dr Milan Škulić

profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

generalni sekretar Sekretarijata za sprovođenje nacionalne strategije reforme pravosuđa Republike Srbije

Nezavisnost sudija mora, pre svega, postojati u odnosu na druge oblike državne vlasti, a prvenstveno u odnosu na izvršnu vlast, koja je po logici stvari, zbog svoje izrazite efektivnosti i konkretnosti, ponekad sklona da na određene načine, a često i iz uverenja da je to realno u opštem interesu, na nedozvoljen način utiče na druge oblike državne vlasti

Nacionalna strategija reforme pravosuđa je usvojena u maju 2006. godine. Iako ova strategija nije zakonskog karaktera u formalno-pravnom smislu, njen značaj je blizak značaju zakonskih akata, jer je usvojena od strane Narodne skupštine Republike Srbije u postupku koji je adekvatan postupku predlaganja i usvajanja zakona. Ta činjenica ima velikog značaja kao dokaz da je Republika Srbija rešena da dosledno reformiše svoje pravosuđe, na način koji je imanentan uređenim pravnim državama i, što je sa praktičnog stanovišta posebno važno, time se dometi reforme pravosuđa ne svode na голу dnevnu politiku, već se jasno ispoljava intencija države da joj to bude jedan od strateških nacionalnih ciljeva.

Osnovi Strategije

Strategija proklamuje četiri osnovna načela reformisanog srpskog pravosuđa: 1) nezavisnost, 2) transparentnost, 3) odgovornost i 4) efikasnost.

Načelo nezavisnost, onako kako je ono definisano u Strategiji, podrazumeva: nezavisno upravljanje, nezavisan budžetski organ i nezavisno utvrđivanje opšteg okvira i unutrašnjeg uređenja i rada sudova. I mimo objašnjenja nezavisnosti u smislu njegovog sadržinskog određenja u Strategiji, to načelo je od ključnog značaja za sudsku vlast i konkretni položaj sudija.

Nezavisnost sudija mora, pre svega, postojati u odnosu na *druge oblike državne vlasti*, a prvenstveno u odnosu na izvršnu vlast, koja je po logici stvari, zbog svoje izrazite efektivnosti i konkretnosti, ponekad sklona da na određene načine, a često i iz uverenja da je to realno u opštem interesu, na nedozvoljen način utiče na druge oblike državne vlasti. Pri tom, naravno, zalaganje predstavnika izvršne vlasti za zakonito suđenje, ili ukazivanje na neke objektivne probleme koji evidentno postoje u pravosuđu, ne treba apriorno, a pogotovo ne bez argumenata, proglašavati napadom na sudsku nezavisnost. Pored toga, sudije moraju biti nezavisne i u odnosu na sve druge uticajne društvene činioce, odnosno određene oblike nedozvoljenog delovanja na

njih od strane izrazito ekonomski moćnih pojedinaca ili korporacija, ili od strane određenih esnafskih udruženja, pa i nekih nevladinih organizacija, a posebno onih koje se bave ljudskim pravima i sličnim temama koje su značajne za pravosuđe, kao i od strane bilo kojih drugih društvenih subjekata. Uticaj ovih subjekata navedenih samo u *egsemplici causa* smislu, može biti realizovan i u veoma suptilnim i ne baš transparentnim formama, tako da svaki sudija sam mora pažljivo proceniti kada neko direktno ili indirektno pokušava da na nedozvoljen način deluje na njega, odnosno naruši njegovu nezavisnost, te se svakom takvom pokušaju mora energično odupreti. To znači da sudija u konkretnom krivičnom postupku mora delovati strogo prema svom slobodnom uverenju i svom ličnom shvatanju zakonitosti i ne sme podleći bilo čijem uticaju u konkretnom slučaju, ali takođe ne sme potpasti ni pod bilo čiji uticaj koji bi bio opšteg karaktera. Tako shvaćena sudijska nezavisnost je vrlo osetljiva kategorija, koja u velikoj meri prevazilazi pravne okvire i tiče se kako opšteg položaja sudija u društvu, ali i dominantnih osobina određenog društva kao takvog, a pre svega, njegovog vladajućeg sistema vrednosti u okviru kojeg, kao posebna kategorija, postoji i sudijska etika. Sudska nezavisnost kao takva, predstavlja osnovni uslov i za *nepristrasnost sudija* u konkretnim krivičnim postupcima, jer samo sudija koji je nezavisan a, pored toga, još i lično pošten i spreman da strogo postupa po zakonu i svom slobodnom sudijskom uverenju, može biti nepristrasan prilikom vođenja konkretnog krivičnog postupka i pri donošenju odluka u njemu.

Nezavisnost sudija u odnosu na druge oblike državne vlasti se posebno štiti pravilima o izboru sudija. Sudska nezavisnost se posebno štiti stalnošću sudijske funkcije. Stalnost sudijske funkcije je odlika i novog Ustava Republike Srbije, ali uz bitan izuzetak

da se lice koje se prvi put bira na sudijsku funkciju bira od strane Narodne skupštine na tri godine, a potom ga za stalno bira Visoki savet sudstva. Ovo je izuzetak koji se smatra racionalnim, jer te prve tri godine sudijskog staža predstavljaju neku vrstu „probnog rada“, čiji je cilj da se ne biraju za stalno lica koja bi se kasnije možda pokazala kao nedovoljno savesna ili stručna, ili se jednostavno ne bi snašla na odgovornoj i časnoj dužnosti sudije. Slična pravila postoje i u nekim drugim državama kao, na primer, u Nemačkoj, gde se sudija takođe prvi put bira na tri godine. Sudijska dužnost od prvog izbora određenog lica za sudiju traje neprekidno do navršavanja radnog veka, a pre toga dužnost sudije može prestati samo pod uslovima propisanim odgovarajućim zakonom, odnosno Ustavom.

Stalnost sudijske funkcije je inače obeležje stabilnih društvenih perioda, ali u epohama velikih društvenih promena ni stalnost sudijske funkcije nije apsolutna. Ipak takve promene morale bi da budu izuzetno retke za jedno društvo, državu i njen pravni sistem. Sudija je, takođe, načelno nepremestiv, što znači da on ne može protiv svoje volje biti premešten, niti upućen na rad u drugi sud, ali je to moguće uz saglasnost samog sudije. Radi zaštite sudske nezavisnosti i uopšte, u cilju zaštite pravnog položaja sudija, oni poseduju određeni oblik imuniteta. Sudija nikome nije odgovoran za mišljenje koje je zastupao u vršenju sudijske funkcije ili za svoj glas prilikom odlučivanja tokom vršenja svoje funkcije, a kada se radi o postupku koji je pokrenut zbog krivičnog dela učinjenog prilikom vršenja sudijske dužnosti, sudiji se ne može odrediti pritvor bez odobrenja Narodne skupštine Republike Srbije.

Transparentnost u okviru pravosudnog sistema se odnosi na: otvoreni proces izbora, napredovanja, odgovornosti i prestanka sudijske funkcije, odgovarajući pristup informacijama iz sudskih evidencija i

postupaka i unapređene odnose sa javnošću i učešće javnosti. Kada su u pitanju podaci iz sudskih evidencija i konkretnih postupaka, transparentnost ima svoje jasne granice, utvrđene odgovarajućim izvorima procesnog prava, koje štite pravo na privatnost određenih lica, ali i druge uže ili šire društvene interese (poput zaštite morala ili tajne itd.) koji mogu da bitno suze dejstvo načela transparentnosti.

Odgovornost podrazumeva jasne standarde za ocenu uspešnosti vršenja sudijske funkcije i rezultata rada, delotvorno upravljanje predmetima, te delotvorno korišćenje resursa u sudstvu i tužilaštvu.

Efikasnost se odnosi na bolji pristup pravosuđu, standardizovani sistem obuke i stručnog usavršavanja zaposlenih i modernu mrežu sudova.

Polje delovanja Nacionalne strategije

Strategija obuhvata sledeće oblasti pravosudnog sistema: sudstvo (najveći deo), javno tužilaštvo, Ministarstvo pravde, izvršenje zavodskih sankcija i nezavisne pravosudne profesije. Organi za sprovođenje strategije reforme pravosuđa su Komisija za sprovođenje strategije i Sekretarijat za sprovođenje strategije.

U našoj zemlji su mnogi lepo zamišljeni ciljevi propadali zbog nepostojanja jasno definisanih granica nečije odgovornosti, pa je stoga u Strategiji striktno označeno da je za realizaciju ciljeva i aktivnosti predviđenih Strategijom reforme pravosuđa i Akcionim planom odgovorna desetočlana Komisija za sprovođenje Strategije, koja će, u okviru svojih nadležnosti, formirati posebne radne grupe zadužene za sprovođenje pojedinačnih načela i ciljeva Strategije. Vlada Republike Srbije je imenovala članove Komisije na sednici održanoj 22. juna 2006. godine.

Sastav Komisije ima sva obeležja reprezentivnosti – u radu Komisije učestvuju predstavnici onih organa i tela koji su,

po prirodi stvari, najzainteresovaniji za kvalitetan rad srpskog pravosuđa. Komisiju čine predstavnici relevantnih institucija: Ministarstva pravde, Vrhovnog suda Srbije, Odbora za pravosuđe Republike Srbije, Republičkog javnog tužilaštva, Društva sudija Srbije, Udruženja javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Advokatske komore Srbije, Pravosudnog centra, Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Ministarstva finansija.

Interesantno je da su se ponekad ispoljavale dileme u odnosu na dve ustanove zastupljene u Komisiji. Postavljalo se pitanje zašto je baš Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu posebno predstavljen u Komisiji, kada u našoj zemlji postoje i drugi pravni fakulteti. Odgovor je veoma jednostavan i svodi se, s jedne strane, na konstataciju ne samo da nije racionalno, već nije ni moguće da predstavnici svih pravnih fakulteta budu u Komisiji a, s druge strane, svi pravni fakultetu u Srbiji su direktno potekli od Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu kao svojevrsnog rasadnika pravne misli ne samo u Srbiji već i širom nekadašnje SFRJ, pa i na širim prostorima. Nekada je jednu vrstu upitanosti izazivalo učešće Ministarstva finansija u Komisiji, ali je to veoma lako objasniti notornom činjenicom da svaka veća reforma, pa to svakako važi i za reformu pravosuđa, zahteva i ulaganje određenih finansijskih sredstava, pa je to očigledan razlog za učešće predstavnika Ministarstva finansija u radu Komisije.

Logističku i organizacionu podršku radu Komisije pruža Sekretarijat za sprovođenje Strategije. Osnivanje, upravljanje i nadzor nad radom Sekretarijata u nadležnosti je Komisije. Svaka tri meseca Sekretarijat će obavestavati ministra pravde i predsednika Visokogsavetasudstva o napretkusprovođenja Strategije. Svakih šest meseci Sekretarijat ima obavezu da informiše predsednika Vlade i Odbor za pravosuđe, a na kraju svake godine

podnosiće izveštaj Narodnoj skupštini o sprovođenju Strategije.

Kao administrativno-tehnička podrška Komisije, Sekretarijat izvršava odluke Komisije tako što: priprema predloge preporuka i odluka na osnovu izveštaja radnih grupa, koordinira rad radnih grupa za sprovođenje osnovnih ciljeva Strategije, prikuplja statističke podatke potrebne za donošenje strateških odluka, obezbeđuje uporedne analize i međunarodne preporuke neophodne za implementaciju u pravni sistem Republike Srbije radi harmonizacije propisa za pridruživanje Evropskoj uniji, te vrši i sve ostale poslove koje mu Komisija odredi, neophodne za sprovođenje Strategije.

Podela uloga

Sekretarijat za sprovođenje nacionalne strategije reforme pravosuđa Republike Srbije nije ustanova koja je stalnog karaktera, već je on, pre svega, začetak jednog novog sistemskog rešenja koje će imati stalni karakter, što znači da će Sekretarijat prerasti u Administrativnu kancelariju, koja će potom, u funkciji novog Visokog saveta sudstva, biti deo reformisanog pravosudnog sistema Republike Srbije kao države koja će se odlikovati vladavinom prava, odnosno biti ono što se označava kao *dobro uređena pravna država*.

Poznati rimski govornik i pravnik Ciceron je davno rekao „da smo svi sluge zakona – da bismo bili slobodni“. Zakoni u Srbiji treba da budu u funkciji slobode njenih građana i njihovog prava da žive u jednoj uređenoj pravnoj državi, a srpsko pravosuđe mora biti osnovni garant poštovanja zakona Republike Srbije i zaštite svih Ustavom i zakonima zaštićenih prava i sloboda njenih građana.

Cilj Sekretarijata je u osnovi da svojim delovanjem blagovremeno uoči društvene oblasti povezane sa delatnošću pravosuđa, koje zahtevaju da na odgovarajući način budu normativno regulisane i da olakša *izradu*

odgovarajućih zakonskih tekstova, njihovo *usvajanje* od strane zakonodavca i efikasnu *primenu* od strane pravosudnih organa.

Nacionalna strategija reforme pravosuđa i delovanja Sekretarijata u njenim okvirima je da Srbija, kao pravna država, ima pravosuđe koje će biti:

- stručno,
- efikasno,
- imuno na korupciju,
- pravično,

i kojim će stoga, kako sama država, tako i pre svega, građani Srbije biti zadovoljni i nadamo se, koje će biti jedno od društvenih vrednosti, kojim će država Srbija i njeni građani moći da se ponose.

Ideja pravne države počiva na vladavini prava, a da bi pravo zaista vladalo, neophodno je da pravosuđe u državi funkcioniše dobro. Država Srbija i njeni građani zaslužuju dobro, efikasno i pravično pravosuđe koje će u najvećoj meri biti imuno na korupciju, koja je rak-rana u svakoj državnoj organizaciji, i pravosuđe koje će biti stručno i savesno, pre svega zaštitnik prava i pravde, ali naravno i zaštitnik građana.

Umesto zaključka

Srbija kao pravna država ili država koja nastoji da se odlikuje vladavinom prava mora jačati svoje pravosuđe kao jedan od temeljnih stubova državne organizacije. Svi uticajni društveni subjekti, a posebno nosioci odgovarajućih prerogativa vlasti, morali bi da shvate da obezbeđivanje određenih materijalnih potreba pravosuđa ne predstavlja samo po sebi trošak za državu i njenu organizaciju, već je u pitanju svojevrsna dobra *investicija* u očuvanje i razvoj vrednosti koje su od vitalnog značaja za svaku demokratsku i pravnu državu.

Delatnost Sekretarijata, ali i uopšte svih subjekata koji imaju određenu ulogu u okvirima strategije reforme pravosuđa, ne sme da se svede samo na tzv. rad sa

papirima, odnosno jedan čisto normativni aspekt. Sekretarijat, ali i drugi nadležni državni organi moraju stvoriti sve potrebne normativne i faktičke uslove da zaista najbolji pravnici budu angažovani u srpskom pravosuđu, odnosno da budu nosioci pravosudnih funkcija, jer kako je još davno mudro primetio poznati italijanski sudski psiholog i naučnik krivičar Enriko Feri - *svi zakoni vrede onoliko koliko vrede ljudi koji su pozvani da ih primenjuju.*

Pravosuđe, dan posle

Društvo sudija Srbije nedavno je organizovalo stručnu raspravu povodom odredaba novog Ustava Republike Srbije koje određuju položaj sudstva i mogućnosti daljeg unapređenja principa vladavine prava

U organizaciji Društva sudija Srbije održan je u Beogradu, krajem oktobra, okrugli sto „U susret novom Ustavu – pravosuđe, dan posle”. Stručnoj raspravi o dobrim i lošim stranama tada još samo predloga Ustava Srbije, prisustvovali su predstavnici Udruženja tužilaca, advokatskih komora, ugledni pravници, kao i predstavnici domaćih i stranih organizacija koje se bave reformom pravosuđa: OEBS-a, ABA CELIJA, UNDP-a, SEEDA i drugih. U nastojanju da podstakne dalju raspravu na ovu temu, Putokaz objavljuje delove stenograma sa okruglog stola i zaključke skupa.

Uvod

„Ova rasprava zamišljena je kao razgovor stručnjaka i nikako nije u funkciji referendumske ili antireferendumske kampanje. Blizina datumu izjašnjavanja o Ustavu rezultat je isključivo kratkih rokova – za ustavna rešenja saznali smo tek 9. oktobra 2006”, naglasila je u uvodnom izlaganju sudija Dragana Boljević.

„Obaveza sudija da daju doprinos promenama koje će nastupiti usvajanjem Ustava i njegovim sprovođenjem, proističe iz zakona. Naime, prema članu 28. Zakona o uređenju sudova, Vrhovni sud daje mišljenje o nacrtima zakona i drugih propisa kojima se uređuju pitanja važna za sudsku vlast, a prema članu 7. Zakona o sudijama, sudije mogu da se udružuju i da preduzimaju mere radi zaštite svoje nezavisnosti i samostalnosti.

Mi smo i obavezni i pozvani da pružimo doprinos ostvarenju suštinskih demokratskih vrednosti, a pre svega ostvarenju prava svih građana da imaju nezavisno i odgovorno sudstvo. Stoga ističemo da osnove ovog prava postavljene novim Ustavom (čl. 3, 4, 32) nisu dovoljne i da ih je potrebno konkretizovati kako Zakonom za sprovođenje Ustava, tako i drugim zakonima koji se tiču pravosuđa. Zavisno od toga kako će zakonima biti popunjavane i konkretizovane, ustavne odredbe mogu biti dobre ili veoma loše.

Smatramo da nije dobro što ni mi, a ni javnost do sada ne znamo šta sadrži Ustavni zakon za sprovođenje Ustava,

- kada i kako će biti formiran Vrhovni kasacioni sud kao najviši sud u državi,
- kada i kako će biti formiran Visoki savet sudstva (kao nezavisan i samostalan sudski organ koji obezbeđuje i garantuje nezavisnost i samostalnost sudova i sudija, član 153)

- kakav će biti položaj do sada izabраниh sudija, kao i
- da li ćemo imati reizbor i da li će on biti u funkciji lustracije ili selekcije najboljih, ko će o njemu odlučivati, u kakvom postupku, u kom roku, po kojim kriterijuma, da li će postojati pravna zaštita – posebno pravni lek za sudije koji prolaze ovaj postupak.

Svesni smo da se Ustav u ovoj fazi postupka za njegovo usvajanje ne može menjati, ali želimo da upoznamo javnost – kako stručnu, tako i građane, da neka ustavna rešenja koja se tiču pravosuđa smatramo:

- dobrim (uvođenje stalnog mandata, imuniteta, izbora od strane sudskog tela),
- širokim, nedorečenim ili nedostajućim (diskrecija Skupštine prilikom izbora predsednika sudova i sudija, premeštanje sudija u drugi sud bez njihove saglasnosti, nepostojanje materijalnih garancija sudske nezavisnosti)
- problematičnim (prvi izbor sudija i izbor predsednika sudova i članova Visokog sudskog saveta od strane Skupštine, donošenje i menjanje zakona koji se tiču pravosuđa samo prostom većinom prisutnih poslanika, zabrana političkog delovanja sudijama).

- Takođe se smatramo pozvanim da: - damo sud o usaglašenosti rešenja koja se tiču pravosuđa sa međunarodnim standardima,
- stručnu javnost i građane upoznamo sa analizom zakonskih rešenja koja bi mogla da proisteknu iz Ustava i problemima koji bi mogli da se jave u praksi, kao i
- ponudimo optimalna rešenja koja bi uvažavala i međunarodne standarde i posebnosti pravnog sistema i tradicije našeg društva.

Ova pitanja su od suštinske važnosti za celo društvo. Ako ne budemo imali stručne, odgovorne i nezavisne sudije - imaćemo poslušne sudije. Takve sudije sude u strahu da neće odgovoriti očekivanjima onih koji su ih izabrali, a ne po zakonu. Tada nema ni sigurnosti, ni pravde, ni posla, ni budućnosti.

Zato je dobro da već sada, od novog početka, zajednički i strpljivo analiziramo sva ova pitanja dovoljno dugo da bismo se opredelili za razumna i primenjiva rešenja na dobrobit svih.”

U prilogu je tekst sa diskusijom prof. dr Zorana Tomića, profesora Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i člana Visokog saveta pravosuđa.

PRILOG

Zoran Tomić:

Prilično je katastrofičan drugi deo naslova ovoga skupa: “Pravosuđe, dan posle”. To je prvo što mi je palo na pamet kada sam dobio i pročitao poziv. I to je doprinelo da dođem, pored ostalog.

1. Kažu da je nagađanje najrasprostranjeniji oblik ljudskog saznanja. Bojim se da ovde neke stvari nagađamo, naročito dve. Prvo - kako će izgledati Ustavni zakon za sprovođenje novog (pretpostav-

ljeno potvrđenog) Ustava. Drugo - kakvi će biti budući pravosudni zakoni, donešeni na temelju novoga Ustava. U obe stvari, stručnjaci mogu da pomognu nešto više nego što su stvarno doprineli načinu i postupku donošenja Ustava i oblikovanju njegove sadržine. Elem, još uvek ima varljive nade, i zato smo ovde: optimista sam jedino kad sam među stručnjacima, a danas sam ipak nekakav umereni optimista.

Rekao bih, u prvom redu, da je ovaj Ustav donet na podlozi ideje o normativnom političkom pragmatizmu: Ovako kako se stupa na društvenu scenu - bez javne rasprave i partijskim konsenzusom, i baš ove i ovakve sadržine. On se donosi (govorim ovo zbog ambijenta, a ne zbog političkog momenta) - prvo - da bi se na sledećim izborima sačuvala vlast, odnosno da bi još neko pokušao da osvoji vlast, makar neki njen deo. Zatim, da bi se stvorio unutrašnji pravni alibi zbog verovatnog faktičkog i međunarodnopravnog gubitka Kosmeta. Treći razlog za plasiranje baš ovakvog Ustava, po mome mišljenju, je nastojanje legitimisanja pred Evropom da se raskrstilo sa Miloševićevim ustavnopravnim nasleđem.

2. Dakle, to je pravno-politički ambijent od koga bi pošao kada zborim o pravosuđu u novome Ustavu. Mislim da je, uopšteno uzev, pravosuđe ostalo na margini, osobito po količini i nedorečenosti odredaba njemu posvećenih. S druge strane, pak, prilikom sastavljanja ustavnih normi o pravosuđu vodilo se računa da se tekst napiše tako da u pojedinim tačkama bude „uštinuto” taman dovoljno da bi se budućim merodavnim zakonom uradilo u odgovarajućem političkom trenutku ono što je volja tadašnje vladajuće garniture, nezavisno od demokratske matrice.

No, svaki Ustav je ipak samo ustavni dokument. Ustav ne treba ni precenjivati, a ne treba ga ni potcenjivati. Mnogo šta zavisi od konkretnih društvenih okolnosti, od odnosa političkih snaga, posebno. Međutim, uz narečenu relativizaciju, stoji zaključak da je osetan broj važnih pitanja u domenu pravosuđa neopravdano spušten na zakonski nivo. To je jedno. Drugo, ne zaboravimo - novi Ustavni sud nije formiran, ne funkcioniše usled nekompletnosti

ni ovaj aktuelni. Od tumačenja ustavnih normi od strane budućeg Ustavnog suda u pogledu ustavnosti zakona koji budu doneseni, kao i njihove usklađenosti sa opšteprihvaćenim nadnacionalnim pravilima i međunarodnim standardima - umnogome će zavisiti i ukupni položaj pravosuđa. Videli smo da je u proteklom periodu Ustavni sud korigovao pojedine zakone iz ove sfere, pa se nadam da će to učiniti - bude li za to pravne potrebe - i u budućnosti. Tu su neki tragovi optimizma koje sa mukom nazirem i iznosim.

Paradoksalno, ali nalazim da Ustav - što se tiče pravosuđa - nije najviši unutrašnji politički akt u sadašnjoj Srbiji. Starija od predstojećeg Ustava je Nacionalna strategija reforme pravosuđa (iz 2006. godine). Mnoga ustavna rešenja sadržana su prethodno u toj Strategiji i jednostavno preneti u Ustav, a zebem da će neka od njih - i to baš ona rđava - biti supstanca i novih pravosudnih zakona. Praktično, ovaj Ustav sagledavam - pored ostalog - i kao razrađivanje odnosno Nacionalne strategije koja nas, držim, uglavnom vodi stazom političkog pravosuđa. I to, naročito: zbog nadležnosti i toka izbora nosilaca pravosudnih funkcija, posebno kod njihovog prvog izbora, još više zbog položaja, sastava i načina izbora Visokog saveta sudstva i Državnog veća tužilaca. Ima više momenata preplitanja Nacionalne strategije reforme pravosuđa i solucija novog Ustava.

Prvo, Visoki savet sudstva ima 11 članova od kojih je 7 iz korpusa sudija sa stalnom sudijskom funkcijom, 6 izabranih a jedan je, po položaju, predsednik Vrhovnog kassacionog suda. A sve ključne odluke Visokog saveta sudstva donose se od strane jedne kvalifikovane, velike većine. Strategija veli najmanje 8 članova mora da bude „za”! To tumačim kao realnu mogućnost

stavljanja neke vrste veta kod glasanja u Visokom savetu sudstva, što je u stvari nagoveštaj moguće blokade od strane njegovih članova koji ne pripadaju samome sudijskom krugu. Toga u postojećem Zakonu o Visokom savetu pravosuđa nema. Videćemo šta će pisati u budućem istovrsnom zakonu, ali mi ne izgleda verovatno da zakon neće odstupiti od intencija Nacionalne strategije. Osim ako se ne donese neka sledeća!

Drugo, ministar pravosuđa je po položaju i dalje stalni član ovog, po definiciji vrhovnog tela sudske samouprave (danas Visokog saveta pravosuđa, sutra - Visokog saveta sudstva); tako ostaje i spoljna i unutrašnja kopča Saveta sa resornim ministarstvom, tj. pravno obezbeđeni dvostruki snažni uticaj izvršne vlasti na pitanja sudske samouprave koja time podosta gubi na suštini i punoći.

Treće, okolnost da će u Visokom savetu sudstva sedeti kao stalni član predsednik Odbora za pravosuđe Narodne skupštine - predstavlja škodljiv politički ustupak, bez presedana.

Četvrto, činjenica da na izbor dva stalna člana Visokog saveta sudstva (koji dolaze izvan redova pravosuđa) od strane Parlamenta, ni sudstvo a i cela pravnička struka ne mogu institucionalno da utiču (u smislu predlaganja, ili bar davanja mišljenja) - govori sama za sebe. Tu nipošto nije dovoljno da se ustavno saopšti da mora da bude reč o „uglednim i istaknutim pravnicima”!

Peto, u Visokom savetu sudstva advokatura nema svog stalnog predstavnika (kao što je sada slučaj), tako što bi bio izabran od strane samih advokata. Doista, kao što znamo ima raznih profesora prava, ima raznih sudija, ima i raznih advokata. Najnovija ustavna formula (koja se ograničava na to da jedan član Saveta mora da bude

advokat) ne garantuje da će baš taj advokat (izabran od strane Parlamenta) valjano predstavljati advokatsku branšu (a da neće podleći nekom partijskom uticaju, odnosno da nije eksponent neke partije).

Šesto, u ustavnom tekstu se ne pominje da sudije sa stalnom sudijskom funkcijom - kao izabrani članovi Saveta, njih 6 - moraju da odslikavaju celinu strukture sudstva (sve njegove nivoe), kao što se jasno preporučuje u odgovarajućim međunarodnim aktima; reču, o ravnomernoj zastupljenosti celine sudstva u njegovom krunskom samoupravnom organu nema ni slova.

Sedmo, odluka Visokog saveta sudstva podložna je žalbi o kojoj odlučuje Ustavni sud. Poštujem Ustavni sud, ali to je, svakad po prirodi njegove funkcije „suđenja pravu sa stanovišta višeg prava” - ipak legitimni političko-sudski organ. A način kako se u novom Ustavu predviđa da on bude sastavljen i biran, teško da može izbeći opet neki politički kompromis, opet kalkulacije i opet nekakve usaglašene liste kandidata. Dakle, sve u svemu, krajnje uprošćeno: pravosuđu lako može da se desi da bude u političkim makazama između budućeg Ustavnog suda kao metasudske instance (on je inače izvan sudske šeme), Ministarstva pravde i Narodne skupštine. Ukratko: priklješteno sa ta tri punkta. Da li tada ostaje dovoljno istinskog prostora za njegovu i sudijsku stalnost i nezavisnost? Moj odgovor je - ne!

3. Što se tiče pretećeg takozvanog generalnog reizbora sudija, ja ga, najpre, ne zovem i ne smatram „reizborom sudija”! To su, u stvari, još ranije politički najavljeni novi opšti pravosudni izbori i selekcija sudijskog kadra. Jer, reč „reizbor” ukazuje da će ponovo da se biraju maltene isti ljudi, a to niko ne garantuje, bez obzira da li su posredi sadašnje sudije pred penzijom,

ili pak početnici. Želim da verujem da taj hipotetički novi ošti izbor, ta selekcija neće biti partijska. I želim da verujem da neće zavisiti (a nikako ne uspevam da sebe u to uverim!) od odnosa političke moći, od političko-partijskog dogovora koji je rezultirao i parlamentarnim izglasavanjem ovoga ustava.

Razume se, na predočenom planu su pretežni elementi nagađanja, ali iako prisustvujemo stručnom skupu, možemo, uz prioritetne pravničke argumente, ponešto što je u sferi politike - i predviđati. Izgleda da se u celoj stvari ide po onoj krilatici - „najbolji auto je novi auto” tj. „hajdemo da napravimo nešto novo”: novi ustav, nova haška izručenja, novi status Kosova, pa i nove srpske sudije i tužioce! I onda će navodno sve biti bolje. Sva je prilika da to u pola glasa i evropski odlučioци podržavaju. No, ne mislim da je svakad novo automatski bolje od onog/ovog što imamo. Da dodam još jedan argument protiv tog tzv. reizbora. Mogu da razumem kao logično da novi ustav - kao temelj novog ustavnog sistema - podrazumeva ipso iure i izbore na svim nivoima, što će reći i novoizabranu političku vlast. Ali smatram da nova mreža sudova, novi način izbora sudija (kao i novi naziv Vrhovnog suda itd.) pravno - ostavimo načas politiku po strani - ne znače samim tim i retroaktivno razrešenje svih postojećih sudija!

Daleko pravednije i prirodnije je da se zbog nezavisnosti i stalnosti sudija, zbog njihovih stečenih prava, zbog pravne sigurnosti i kakvog-takvog poverenja, to obećano „novo” tiče samo budućih pravosudnih izbora, a ne i poništavanja onih već izvršenih izbora tokom svih prethodnih godina. Jer, treba poći od toga da su jedino izvršna vlast i zakonodavna vlast ortodoksne kategorije političke vlasti. Sudska

i javnotužilačka su, zajedno - pravosudna vlast. A ona je klasična, prava-pravcata - pravna vlast. Naglasak je (ja sam svestan pomalo utopističkih nota ovoga što pričam!) na stručnosti, a ne na modelu „političko-izbornog plena”! Da li sa svakim ustavom i promenom političke garniture mora nužno da se menja i celokupan pravosudni kadar? Smatram kategorično da ne! Pogotovo što imamo ustavni kontinuitet, govorim o ustavnom kontinuitetu procedure ustavnog preobražaja, a ne o samoj kompletnoj sadržini konstitucije. Podsećam: novi ustav se donosi na podlozi revizionih odredaba prethodnog, pa ne vidim ubedljivog razloga da se ustavni kontinuitet dovodi u korelaciju sa diskontinuitetom sudijske stalnosti! Što ne znači da delimično posustalo i mestimično žabokrečinasto srbijansko sudstvo (pravosuđe) ne treba delotvornije, hrabrije i odlučnije obnavljati, naročito pravno valjanim uklanjanjem onih dokazano nesavesnih, nestručnih a posebno kriminalizovanih sudija. Isto vredi i za javno tužilaštvo.

Inače ne delim stav predsednice Vrhovnog suda koja je javno rekla „da se pravosuđe ne plaši reizbora”. Dozvolite, iako sam profesor a ne sudija, niti tužilac, da kažem: Mislim da itekako pravosuđe ima razloga da se u ovom društvenom trenutku i atmosferi pribojava tzv. reizbora! Sa postojećom Nacionalnom strategijom, sa ovim i ovakvim Ustavom i zakonima neizvesne sadržine, sa sadašnjom konstelacijom političkih snaga u Srbiji - pravosuđe ima ozbiljnih osnova da strahuje od radikalnih kadrovskih turbulencija, praćenih mogućom političkom arbitrernošću i diskrecionarnošću. Razume se, to je delimice nagađanje, pa se tako vraćam na početak moga izlaganja o elementima katastrofičnosti u naslovu današnje teme.

Uostalom, ako izvesni lekar (neka bude, recimo, i „stručno nedostojan” i desetina njih u određenom razdoblju) pogreši u dijagnozi ili/i terapiji pa mu primerice pacijent umre na hiruruškom stolu, ako nekolicina (ili više njih) lekara primi mito, i slično (imamo takve „doktorske” slučajeve u medijima, kao što imamo istovrsne afere i u pravosuđu, što važi i za pojedine advokatske manipulacije ogrešenja o moralne i pravne norme) - da li treba linearno sankcionisati čitav taj stalež? Da li zbog toga tada treba redom preispitivati sve medicinske, lekarske diplome, generalno?! Treba poći od toga da je i pravništvo nezamenljiva, legitimna i ugledna branša, da je i njemu presudno znanje, da bi neizostavno u ovim pitanjima trebalo da dominira (pored poštenja) pravnički zanat a ne partijska politika.

Takođe, ogroman i delikatan posao (i kvantitativno i kvalitativno) je taj tzv. planirani reizbor. Nema garancija da u njemu neće biti znatne samovolje, revanšizma i pristrasnosti, nema uopšte garancija da će biti objektivnih kriterijuma njegovog sprovođenja, nema garancija da će se ti, čak eventualno i ustanovljeni objektivni kriterijumi uopšte ispravno i čisto sprovesti u život... Stoga mislim da je veća opasnost, da je veći rizik da se tzv. opštim reizborom pravosuđe do kraja upropasti, politizuje i degradira, od sumnjive šanse da se ono jednim revolucionarnim zaokretom konačno „postavi na zdrave noge”. Za tako nešto je potrebno mnogo više od totalne kadrovske čistke! Možda je bolje i realnije da se - pored svega ostalog (u organizacionom, materijalnom i drugom smislu) - evolutivno, „u hodu”, ali dosledno, uporno, neprestano i kudikamo strože nego do sada, u pravosuđu razdvajaju i odvoje oni koji uzorno i čestito rade od onih koji se moraju sankcionisati

zato što - ili ne rade, odnosno rade nedopustivo sporo ili, pak, ne znaju da rade, ili svojim nepravilnim i nedopuštenim radom i ponašanjem čine pravosuđu i svima nama ogromnu štetu.

Zaključci

Nakon analize ustavnih rešenja koja se odnose na sudstvo, njihovu usaglašenost sa međunarodnim standardima, zakonskih rešenja koja bi mogla da proisteknu iz Ustava i problema koji bi mogli da se jave u praksi, učesnici okruglog stola su usvojili sledeće zaključke:

1. Novi Ustav proklamuje načela vladavine prava, podelu vlasti i nezavisnosti sudske vlasti i sadrži neka dobra rešenja u delu koji reguliše položaj sudstva (stalnost sudijske funkcije i Visoki savet sudstva, između ostalog). Međutim, opštost i nedovršenost nekih odredaba i međunarodni standardi koje treba da poštuje svako društvo koje ima nameru da gradi pravnu državu ukazuju na to da ustavne odredbe kojima je regulisan položaj sudova ne pružaju precizne i dovoljne garancije za ostvarenje ustavnog prava svakog građanina da mu sudi nezavisan, nepristrasan i zakonom već ustanovljen sud, pravično i u razumnom roku.

2. Garancije sudske nezavisnosti treba dovršiti i upotpuniti u skladu sa proklamovanim načelima i međunarodnim standardima, Zakonom za sprovođenje Ustava i ostalim zakonima koji će regulisati položaj sudova i sudija, bez ishitrenosti i nakon široke javne rasprave u kojoj će biti data mogućnost svim relevantnim subjektima, a pre svega sudovima, da daju mišljenje o ovom pitanju da bi se došlo do rešenja koja će biti na dobrobit svih.

3. Zakonom posebno treba detaljno razraditi garancije nezavisnosti Visokog saveta sudstva (kao nezavisnog i samostalnog

sudskog organa koji obezbeđuje i garantuje nezavisnost i samostalnost sudova i sudija u smislu član 153 Ustava) pre svega u pogledu izbora njegovih članova iz reda sudija od strane Skupštine. U tom smislu neophodno je imati u vidu međunarodne standarde i preporuke da sudije u Visokom savetu sudstva treba da budu izabrane od ostalih sudija i to tako da predstavljaju sudije iz sudova svih vrsta i stepena i predvideti obavezu Skupštine da poštuje predlog struke prilikom izbora sudija u Visoki savet sudstva.

4. Eventualna odluka o ponovnom izboru svih sudija bila bi pravno neutemeljena s obzirom na činjenicu da ne postoji ustavni diskontinuitet u donošenju novog Ustava i da je sudska vlast stalna i stručna a ne politička da bi se menjala sa političkim izborima.

Parnica po novim pravilima

Vera B. Petrović

sudija Okružnog suda u Beogradu

Novi Zakon o parničnom postupku pruža daleko veće mogućnosti za zaštitu i ostvarenje prava stranaka na efikasniji, brži i humaniji način, ali bi bilo nerealno zaključiti da nije potrebna dalja reforma i usavršavanje civilne procedure

Zakon o parničnom postupku Republike Srbije, donet 15. novembra 2004. godine, stupio je na snagu 23. februara 2005. godine. Nakon što je Radna grupa pripremila tekst ovog zakona, on je bio izložen oceni stručne javnosti, a bio je i predmet ocene eksperata Saveta Evrope. Što se tiče ocene stručne javnosti, valja napomenuti da su javne diskusije stručnjaka iz oblasti teorije i prakse bile organizovane u malom broju gradova i da je broj diskutacija bio unapred određen i ograničen, čime je nepotrebno izostavljeno učešće velikog broja sudija koje primenjuju ovaj zakon.

Srbija je poslednji put svojim zakonom regulisala parničnu proceduru Zakonom o sudskom postupku u građanskim parnicama, u vreme dok je bila Kneževina, 1865. godine, a taj zakon se primenjivao sve do stupanja na snagu Zakonika o postupku sudskom u građanskim parnicama, 1929. godine, koji je važio u Kraljevini Jugoslaviji.

Novine

U novom Zakonu o parničnom postupku u suštini je zadržana sistematizacija iz prethodnog zakona, ali su mnoga pojedinačna rešenja određenih procesnih pitanja pretrpela znatne izmene, a Zakon sadrži i sasvim nova rešenja, koja ranije nisu postojala. Novine u procesnoj regulativi rezultat su nekoliko osnovnih težnji zakonodavca. Jedna od njih je implementacija preporuka Saveta Evrope, radi usklađivanja domaćeg procesnog prava sa standardima evropskog prava, druga je pokušaj da se otklone uzroci postojeće krize u pravosuđu, treća je da se realizuje reforma na čiju nužnost su već duže vreme ukazivali stručnjaci i praktičari iz ove oblasti, četvrta je da se omogući bolji kvalitet pravne zaštite, tj. suđenje u razumnom roku, peta je da se otklone jezički i tehnički nedostaci prethodnog Zakona, itd. S druge strane, novi Zakon o parničnom postupku, iako bitno izmenjen u odnosu na prethodni, ne predstavlja radikalnu promenu u oblasti procesnog prava, jer je zakonodavac istovremeno nastojao da se izbegne pojava eventualnih kontraefekata i destabilizacija sudstva, kao i da se nova regulativa uskladi sa postojećim mogućnostima sudstva.

Disciplina

Pređimo na najvažnije novine u Zakonu o parničnom postupku. Zaoštravanje

procesne discipline, sprečavanje zloupotrebe procesnih ovlašćenja, ograničenje mogućnosti višestrukog ukidanja prvostepene odluke, uvođenje novih sudskih rokova i smanjenje ranije postojećih, ukidanje instituta mirovanja postupka, preciznija regulativa pripremnog postupka, sve su to novine koje za cilj imaju ostvarenje prava na suđenje u razumnom roku, koje je mnogim odredbama ovog zakona i konkretizovano.

Novi zakon sadrži i odredbe o sasvim novim postupcima kao što su postupak za rešavanje spornog pitanja, postupak po žalbi sa alternativnim predlogom za revizijsko odlučivanje i postupak u parnicama povodom kolektivnih ugovora.

Treba krenuti od izmenjene odredbe člana 1. Zakona o parničnom postupku, kojom je propisano da se ovim zakonom uređuju pravila postupka za pružanje sudske pravne zaštite, po kojima se postupa i odlučuje prilikom rešavanja građansko-pravnih sporova iz ličnih, porodičnih, radnih, trgovačkih, imovinsko-pravnih i drugih građansko-pravnih odnosa, osim sporova za koje je posebnim zakonom predviđena druga vrsta postupka. Iz ove odredbe proizlazi da je parnični postupak sada definisan kao opšti, osnovni i redovni put pravne zaštite prilikom rešavanja građansko-pravnih sporova. Istovremeno su izmenjena i pojedina osnovna načela, a predviđena su i nova načela.

Novo načelo predstavlja pravo na pravnu zaštitu, a cilj tog načela je da sud na najefikasniji način pruži građanima pravnu zaštitu prilikom ostvarenja njihovih prava, što je u skladu sa Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i sloboda. Na ovo načelo nadovezuje se i načelo koje podrazumeva pravo na suđenje u razumnom roku, a ostvarenju tog načela doprinosi i veća mogućnost rešavanja sporova mirnim putem (poravnanjem pred sudom, poravnanjem uz pomoć medijatora).

Načelo dispozicije i istražno načelo, sadržao je i prethodni zakon, ali je novi zakon dao

primat načelu dispozicije, a bitno suzio istražno načelo, što se u dosadašnjoj praksi sudova, od dana stupanja na snagu novog zakona, već odrazilo na brže i efikasnije okončanje parnica, s jedne strane, i sprečavanje zloupotrebe procesnih prava i odugovlačenja postupka, s druge strane. Istražno načelo je ograničeno u pravoj meri radi zaštite interesa određenih lica i sprečavanja zloupotrebe procesnih ovlašćenja, a potpuno isključenje tog načela ne bi bilo celishodno, čak bi za posledicu moglo imati negaciju prava.

U kontekstu izmene načela dispozicije stranaka, koje zapravo znači da dokaznu građu po pravilu daju same stranke, uz dosta pasivno držanje suda, na značaju dobijaju i pravila o teretu dokazivanja, koja je sadržao i prethodni zakon, ali se pozitivni efekti primene tih pravila nisu mogli reflektovati na praksu, pri pretežnoj prisutnosti istražnog načela. Dakle, kako je novim zakonom ovladao princip prikupljanja procesne građe kroz dužnost stranaka da pruže dokaze za svoje tvrdnje, to je primena pravila o teretu dokazivanja postala delotvornija, jer se u slučaju kada stranka ne pruži dokaze za postojanje neke činjenice, ima smatrati da ta činjenica ne postoji (čl. 220-223. ZPP-a), što je u praksi već rezultiralo ubrzanjem postupka i samim tim bržim okončanjem parnica, donošenjem meritorne odluke, koja je cilj svakog postupka, koji se ne može rešiti mirnim putem. S druge strane, više nije moguće voditi maratonske postupke koji traju više desetina godina, zbog ranije postojeće dužnosti suda da primenom istražnog načela izvodi dokaze po službenoj dužnosti.

Princip savesnog parničenja normiran je nizom odredaba novog zakona, a nove procesne sankcije za nesavesne parničare igraju značajnu ulogu u ostvarenju ovog principa, koji takođe kao krajnji rezultat ima ubrzanje postupka i veću efikasnost sudstva, pa samim tim i komfornije ostvarenje prava građana.

U novom Zakonu o parničnom postupku posebno su razrađeni principi procesne ekonomije i načelo efikasnosti, a konkretizovani su novim pravilima o ročištima, propisivanjem novih rokova za stranačke i sudske parnične radnje, novom koncepcijom pripremnog postupka i novim pravilima o prekluziji prava na iznošenje novih dokaza i materijalno-pravnih prigovora.

Razumni rok

Najradikalnija promena, koja vodi ubrzanju postupka i suđenju u razumnom roku, odnosi se na postupanje drugostepenog suda. Ovim zakonom je ograničen broj ukidanja prvostepene odluke, tako što je drugostepeni sud nakon jednog ukidanja, u nastavku postupka po žalbi na novu presudu, dužan da donese konačnu odluku. Ukoliko u konkretnom slučaju nisu ispunjeni uslovi za potvrđivanje ili preinačenje prvostepene odluke, drugostepeni sud je dužan da otvori raspravu, na raspravi izvede potrebne dokaze ili otkloni bitne povrede postupka učinjene pred prvostepenim sudom, i donese presudu. Imajući u vidu relativno kratku primenu novog zakona, u praksi Okružnog suda u Beogradu zabeleženo je samo nekoliko slučajeva otvaranja glavnih rasprava pred drugostepenim sudom, ali će se efikasnost ove novine pokazati tek u narednom periodu.

Važne novine postoje i u pogledu odredaba koje regulišu dostavljanje sudskih pismena, sudskih poziva i podnesaka. Na primer, dostavljanje se može vršiti i preko pravnog lica registrovanog za obavljanje poslova dostavljanja, što ranije nije bio slučaj, a dostavljanje advokatu koji ima kancelariju u stanu može se izvršiti i predajom pismena odraslom članu domaćinstva. Za stručnu javnost, a naročito za sudije koje primenjuju odredbe o dostavljanju u prvostepenom postupku, intrigantna je odredba o takozvanom bezuspešnom dostavljanju. Odredbom člana 140. ZPP-a propisano je da, kada je u toku

parnice dostavljanje pismena bilo bezuspešno, dostavljanje će se izvršiti stavljanjem pismena na oglasnu tablu. Intencija zakonodavca bila je svakako ubrzanje postupka i suđenje u razumnom roku, ali ovaj novi pravni standard „bezuspešno dostavljanje”, već je stvorio dileme u praktičnoj primeni, tj. šta se pod bezuspešnim dostavljanjem podrazumeva. Stoga je tumačenje, za sada, prepušteno sudskoj praksi, ali bi prilikom neke buduće redakcije ZPP-a bilo celishodno preciznije normirati ovakav način dostave.

Sasvim nova regulativa, koja se bitno odražava na rad advokata, obuhvata izdavanje isključivo pismenog punomoćja advokatu, obavezno označavanje advokatskog pripravnika koji može zamenjivati advokata pred sudom, prestanak punomoćja prestankom stranke (smrću ili prestankom pravnog lica), obaveznost zastupanja od strane advokata u postupku po reviziji i postupku po zahtevu za zaštitu zakonitosti i odsustvo obaveze suda da podučava advokata. Ovo poslednje izazvalo je najžučnije rasprave u krugovima sudija. Ukoliko tužba koju je sačinio advokat ne sadrži sve što je potrebno da bi se po njoj moglo postupati, tj. ukoliko je ista neuredna i nerazumljiva, sud će je odbaciti, bez prethodnog vraćanja na uređenje. Ova novina je svakako razumna, celishodna i usmerena na povećanje efikasnosti, ali je u praktičnoj primeni, u ovom početnom periodu, dolazilo do iskrivljenog tumačenja. Naime, Zakonom o parničnom postupku je decidno predviđeno šta svaka tužba, odnosno podnesak treba da sadrži, ali u praktičnoj primeni postoji tendencija da se neki nedostaci tužbe koji tužbu ne čine neurednom i nerazumljivom, smatraju razlozima za odbačaj, analognom primenom nekih drugih odredaba zakona, što je rezultiralo ogromnim brojem rešenja o odbačaju tužbi, koje su sačinili advokati.

Najzad, jedna od najkorisnijih i najdelotvornijih izmena je ograničenje mogućnosti isticanja novih dokaza nakon

zaključenja glavne rasprave, tj. u postupku po pravnim lekovima, čime se takođe postiže efikasnost i teži ka suđenju u razumnom roku, a sprečava zloupotreba procesnih prava.

Prvi korak

Međutim, bilo bi nerealno očekivati da će se pobrojanim promenama procesnih normi automatski ostvariti efikasnost u pružanju pravne zaštite. Presudan značaj imaće same sudije koje primenjuju taj zakon, pa je ozbiljan pristup adaptaciji na ove novine veoma važan, ali taj aspekt zavisi od svesti pojedinca.

Kao zaključak može se istaći da su ciljevi dalje reforme: prenošenje pojedinih sudskih poslova, koji i do sada nisu spadali u domen suđenja, na druge organe, tj. notare i automatsko rasterećenje sudova; stimulisanje stranaka da sporove rešavaju mirnim putem (medijacija, poravnanje, arbitraže); promene u organizaciji pravosuđa (uključujući i tehničke uslove); radikalno poboljšanje materijalnog položaja sudija. Novine koje sadrži Zakon o parničnom postupku su početni korak u usavršavanju parnične procedure, a dalja reforma u ovoj oblasti velikim delom zavisi i od efekta tih novina u daljoj praktičnoj primeni.

Povratak notara

Ana Hrnjak
specijalista evropskog prava

Jedna od institucija koja je više od pola veka bila odsutna iz našeg vidokruga, teorije, propisa, pa i leksike, vraća se tamo gde joj je mesto – u pravni sistem. Reč je o funkciji javnog beležnika – notara

»Notar je nosilac javne funkcije. Njemu država prenosi ovlašćenja da sastavlja javne isprave. Na ovaj način se obezbeđuje povoljnije dokazna snaga i mogućnost izvršenja ovakvih isprava.

Da bi se obezbedila neophodna nezavisnost njegove funkcije, notar vrši sve one funkcije koje bi, po redovnom toku stvari, trebalo da obavlja sud u vanparničnom postupku.

Notar savetuje učesnike na nepristrastan način. Takođe, nepristrastan je i u sastavljanju isprava, što svim učesnicima u notarijalnom postupku obezbeđuje pravnu sigurnost i izvesnost.

Delatnost notara služi sprečavanju nastajanja sporova i ona predstavlja neophodni i nužni uslov za nesmetano i pravično funkcionisanje pravosudnog sistema.«

Ovakva definicija notara sadržana je u Kodeksu notarijalnog prava, usvojenom 1995. godine na Konferenciji notara Evropske unije koja udružuje notarijate država članica EU.

U Srbiji još nije donet zakon o javnim beležnicima, ali je u okviru postupka harmonizacije naših propisa sa pravom Evropske unije predviđeno i uvođenje institucije javnog beležnika – notara.

Kraljevina Jugoslavije je 1930. godine prvi put uvela javno beležništvo u svoj pravni sistem koje je postojalo sve do Drugog svetskog rata, nakon čega overu javnih dokumenata vrše službena lica u sudovima i opštinama.

Javni beležnik (lat. *notarius* - pisar) označava lice kome država priznaje posebno ovlašćenje za overu građansko-pravnih dokumenata. Još od antičkih vremena, javni beležnici su stavljali potpis i pečat na dokumenta dajući im pravnu snagu i jemčili za njihovu, verodostojnost.

Tipovi

U teoriji i praksi postoje različiti tipovi notarijata, a na tlu kontinentalne Evrope najprihvaćeniji je latinski tip notarijata, doduše često sa brojnim varijacijama i kombinacijama sa drugim tipovima.

Prema latinskom tipu notarijata, koji će biti prihvaćen i u našem zakonu, javni beležnik – notar je osoba od javnog poverenja, koja nezavisno i samostalno obavlja javnu službu kao nepristrastan poverenik stranaka. On prihvata od stranaka izjavu volja, daje joj potrebnu pismenu formu i o tome

izdaje odgovarajuće isprave koje imaju karakter javne isprave. Originale tih isprava preuzima na čuvanje, a izdaje overene prepise. Nepriistrasnost javnog beležnika, u odnosu na stranke, obezbeđuje sigurnost pravnog prometa, a time se ostvaruje javni interes. Javni beležnik mora imati određenu stručnost i iskustvo na poslovima javnog beležništva. To je, po pravilu, lice sa završenim pravnim fakultetom, koje mora imati određeno radno iskustvo kao uslov da bi mogao da polaže stručni ispit. Tek nakon položenog stručnog ispita notaru se dodeljuju javna ovlašćenja.

Delatnost javnog beležnika sastoji se u službenoj overi (notarizaciji) građansko-pravnih dokumenata kao što su ugovori, testamenti, podela imovine, pokloni, usvajanja, izjave i potvrde, zatim javno-pravnih isprava poput rođenja, smrti, venčanja, razvoda, identiteta, nasleđivanja, stručne sprema i radnog iskustva, izvršnih dokumenata iz poverilačko-dužničkog odnosa, kao što su ugovori o vraćanju i naplati dugovanja. Takođe se overava istovetnost fotokopije, prevoda ili izvoda sa originalom, kao i verodostojnost potpisa i pečata. Postoje i propratni poslovi kao što je primanje na čuvanje isprava, novca i predmeta od vrednosti, dokumenata radi predaje drugim osobama ili nadležnim organima, sastavljanje dokumenata za overu u ime i za račun klijenta, obavljanje drugih poslova po nalogu suda ili državnih organa u postupcima određenim zakonom, itd.

Javni beležnik obavlja i određene poslove po nalogu suda. Tu je prvenstveno predstavljanje poslovno nesposobnih i odsutnih lica, upravljanje nepodeljenom imovinom koja čini ostavinsku masu tokom ostavinskog postupka, popis imovine koja spada u ostavinu, odgovarajuće učešće u postupku fizičke deobe i sudske javne prodaje i drugo.

Dokument koji overi javni beležnik predstavlja javnu ispravu koja uživa pretpostavku tačnosti, izvršni naslov, punovažan akt, kada je overa javnog beležnika uslov za punovažnost nekog pravnog akta, i univerzalni akt budući da dokument overen u jednoj zemlji shodno propisima o javnom beležništvu uživa pravnu snagu overenog dokumenta i u drugim zemljama.

Zaštita

Sve funkcije javnog beležnika koje proizlaze iz navedenih zadataka koje javni beležnici obavljaju, između ostalog, imaju za cilj da zaštite interese stranaka, ubrzaju pravni promet i olakšaju rad pravosuđu.

Zaštita interesa stranaka ogleda se u činjenici da u uporednim pravima zakonodavac propisuje formalne zahteve kao sredstvo za osiguranje i daje jednaku težinu pravima i obavezama svake od ugovornih strana. Time se suštinski obezbeđuje njihova ravnopravnost u pravnom prometu, kao i stroga forma beležničkog akta koja predstavlja preventivu od neujednačenosti koja se može javiti usled različitih nivoa znanja i pravne kulture i različite finansijske snage stranaka. Konačno, dokument snabdeven pečatom i potpisom javnog beležnika, kao javna isprava, ne prenosi samo teret dokazivanja na onoga koji tvrdi drugačije nego što je to u dokumentu, već ima izvanrednu dokaznu snagu i nije ga lako osporiti.

Ubrzavanje pravnog prometa se ogleda u činjenici da se na jednom mestu, u kancelariji javnog beležnika, obavljaju i dogovori stranaka i sastavljanje ugovora ili drugog pravnog akta, kao i njihova overa.

Posebno je u funkciji ubrzanja pravnog prometa izvršni beležnički akt, odnosno akt sastavljen od strane javnog beležnika, koji ima snagu izvršnog naslova u sudskom izvršnom postupku. U većini zemalja javni beležnici su ovlašćeni da sastavljaju ovakve

akte pod uslovom da je dužnik dao svoju izričitu saglasnost za izvršnost beležničkog akta. Na ovaj način stranke u jednom ugovornom odnosu mogu već prilikom zaključenja ugovora kod javnog beležnika prihvatiti i neposredno izvršenje tog ugovora, bez prethodnog sudskog postupka.

Višestruka je uloga javnog beležnika u olakšanju rada pravosuđa.

On, pre svega, ima ulogu da predupredi vođenje sudskih sporova tako što kao nepristrasni savetnik tokom razgovora koji prethodi izradi nacрта beležničkog akta raspravlja sporna pitanja u detalje i nastoji da se postigne razuman sporazum zainteresovanih strana. U savremenim pravnim sistemima sve više dolazi do izražaja funkcija javnog beležnika kao posrednika među stranama, koji kao nosilac javnih ovlašćenja nepristrasnim posredovanjem i mirenjem doprinosi prevazilaženju konfliktnih situacija. Sve to omogućava da se potpuno otkloni ili u znatnoj meri umanja rizik nastajanja sporova u čijem rešavanju bi inače sud morao da učestvuje.

Beležnički akti utiču i na uprošćenje sudskih postupaka, odnosno olakšavaju dokazivanje jer predstavljaju nesumnjiv dokaz saglasnosti između stranaka i nesumnjiv dokaz o datumu nastanka prava i obaveza. Kontrola koju je javni beležnik izvršio pre sastavljanja akta oslobađa sud od nekih prethodnih provera. Javni beležnik je dužan da čuva beležnički akt ali i sve druge podatke koje je koristio prilikom sastavljanja javnobeležničkog akta, pa oni mogu da posluže na sudu (identitet, doba starosti, uverenje notara o ugovornoj ili testamentalnoj sposobnosti, vreme, mesto i druge okolnosti). Dakle, pored obezbeđenja dokaza, što je jedan od ciljeva propisane forme beležničkog akta, obezbeđuje se lak pristup dokazima i njihovo lako i nesmetano izvođenje tokom sudskog postupka.

Uslovi

Saradnju sa sudom javni beležnik ostvaruje naročito kroz sudske postupke u kojima se on javlja kao predstavnik poslovno nesposobnih ili odsutnih lica po nalogu ili na zahtev suda. Pojedine svoje delatnosti javni beležnik vrši pod nadzorom suda, kao što je: sastavljanje popisa imovine, podela imovine na osnovu saglasnosti ili bez saglasnosti stranaka u sudskom postupku, javna prodaja u sudskom postupku, javna prodaja ili prodaja nepokretnosti na osnovu slobodne saglasnosti ili prodaja između više poslovno nesposobnih lica.

Danas je javni beležnik postao centralna figura u brakorazvodnim parnicama u mnogim evropskim zemljama. On sačinjava popis imovine, akt o podeli imovine, sporazum o likvidaciji i sve predaje sudu sa tužbom za razvod braka.

S obzirom na veliku odgovornost koju na sebe preuzimaju u vršenju svoje službe, kao i na težinu posledica u slučaju povrede pravila službe, javni beležnici se neretko udružuju u strukovna udruženja. Zajedničkim nastupom u okviru i kroz takva udruženja, oni štite ugled i pravila rada svoje profesije.

Tako je u Hrvatskoj, kao strukovno udruženje svih javnih beležnika, osnovana Hrvatska javnobeležnička komora (*Hrvatska javnobilježnička komora – HJK*). Ona ima za cilj da sačuva ugled struke, utvrđuje pravila etike struke, vodi imenik javnih beležnika, objavljuje službeno glasilo i vrši nadzor nad radom i ponašanjem javnih beležnika. Komora vodi disciplinski postupak protiv javnog beležnika u kome se odlučuje o njegovoj disciplinskoj odgovornosti, te ukoliko utvrdi da je učinjen disciplinski prestup (npr. reklamiranje putem javnih glasila i nuđenje usluga javnog beležništva, sklapanje ugovora o pružanju usluga, prepuštanje obavljanja usluga neovlašćenim osobama, zaračunavanje veće ili manje naknade od one propisane javnobeležničkom

tarifom, itd.), izriče disciplinske mere (novčana kazna od 62 evra do 2.500 evra).

Prednost uvođenja javnog beležništva, kao nezavisne i samostalne profesije, ogleda se u podizanju kvaliteta usluga javnog beležništva s obzirom na visoke kvalifikacije i stručnost notara, i povećanju pravne sigurnosti s obzirom na veliku odgovornost za vršenje takve dužnosti i ozbiljne direktne posledice u slučaju povrede dužnosti.

Tako su gotovo sve zemlje nekadašnjeg „istočnog bloka”, nakon izvršenih demokratskih promena, u svoje pravne sisteme unele instituciju javnog beležnika, nalazeći da je ona činilac pravne sigurnosti, neophodne tranziciji njihovih privreda ka demokratskim procedurama i tržišnom, zapadnoevropskom modelu privređivanja.

Iskustva gotovo svih zemalja koje imaju instituciju javnog beležnika, bilo da je reč o državama sa dugom tradicijom notara ili o onima koje tek odskora poznaju ovu poziciju u okviru pravnog sistema, slična su i veoma povoljna. Tim pre bi i u Srbiji donošenje propisa kojima se funkcija javnog beležništva prenosi na pojedinca – uz obavezu da ispunjava strogo propisane uslove za dobijanje zvanja javnog beležnika – doprinelo efikasnijem i sigurnijem obezbeđivanju prava građana i zaštiti javnog interesa.

Evropeizacija bezbednosti

Nataša Đukanović

Biro za međunarodnu saradnju i evropske integracije MUP RS

Da li se u slučaju Unije može izvesti nova pravilnost: što je veća teritorija bez unutrašnjih granica, to će biti veća kontrola spoljnih granica

Veliki broj bilateralnih i multilateralnih sporazuma zaključen je tokom procesa izgradnje zajedničkog sistema bezbednosti članica Evropske zajednice. Jedan od značajnijih je Sporazum iz Šengena kojim je etablirana policijska saradnja, reorganizovan je postojeći evropski okvir i izdiferenciran pristup u odnosu na treće zemlje. U ovom periodu povećan je broj kontakata između policijskih organa, a tome je posebno doprinelo postojanje posebnih organa za vezu u okviru specijalizovanih službi. Osim toga, ojačana je uloga pravosudne saradnje ali se nametnula i potreba za jačom kontrolom veza između kriminala i rastućeg talasa prekogranične migracije i sl.

U malom selu Šengen u Luksemburgu, 14. juna 1985. godine, potpisan je Šengenski sporazum¹ između pet zemalja: Francuske, SR Nemačke, Belgije, Luksemburga i Holandije, sa ciljem da se stvori teritorija

bez unutrašnjih granica. To je postalo poznato kao – *Površina Šengena*. Ceremonija potpisivanja sporazuma održana je na brodu *Mari-Astrid*, usidrenom na obližnjoj reci Mozel. Sve je imalo za cilj da naglasi zajedništvo članova: Beneluksa, Francuske i Nemačke.

Konvencija

Ideja Šengenskog sporazuma bila je da se omogući slobodno kretanje lica ali i olakša kretanje dobara u prostoru Šengena². Nikakva kontrola granica nije sprovedena na unutrašnjim granicama država članica Šengena. Pre Sporazuma, građani zemalja zapadne Evrope mogli su da putuju u susedne zemlje, pokazujući samo svoju nacionalnu ličnu kartu ili pasoš na granici. Za pripadnike nacija drugih zemalja zahtevane su odvojene vize za svaku zemlju u Evropi koju su želeli da posete.

Konvencija o primeni Sporazuma iz Šengena od 14. juna 1985. godine zaključena je između vlada država Ekonomske unije (Beneluksa, SR Nemačke i Francuske) o postepenom ukidanju kontrole na zajedničkim granicama. Potpisana je nakon pet godina pregovora, 19. juna 1990. godine, a primenjuje se od 26. marta 1993. godine.

1 Pun naziv: Sporazum između vlada država Ekonomske zajednice Beneluksa, Savezne Republike Nemačke i Francuske Republike o postepenoj abolaciji provera na zajedničkim granicama.

2 Neke teritorije zemalja članica nisu pokrivene Sporazumom. To je slučaj sa Heligoland u Nemačkoj i Svalbard u Norveškoj.

Konvencijom su operacionalizovane odredbe Sporazuma u oblasti ukidanja kontrole na unutrašnjim granicama i sloboda kretanja lica, bezbednosti, prekogranične saradnje, policijskih organa i pitanja u vezi sa priznavanjem statusa azilanata.

Konvencija je poslužila kao impuls ostalim zemljama Evropske zajednice da se pridruže. Portugal i Španija su pristupili 1991. godine, Grčka 1992. i Austrija 1995. Zatim je, 1996. godine, pristupilo pet nordijskih zemalja: tri su članice EU - Finska, Švedska i Danska, a dve nisu - Norveška i Island. Švajcarska je takođe glasala da pristupi prostoru Šengena na referendumu 2004. godine. Deset novih članica EU koje su pristupile 2004. godine zajednici evropskih naroda još uvek nisu implementirale Šengen ali su se obavezale da će to u potpunosti učiniti do kraja 2007. godine.

Policija

Jedno od najvažnijih pitanja utvrđeno Konvencijom svakako je policijska saradnja. Ona je u vezi sa pravosudnom i carinskom saradnjom i podrazumeva organizovanje zajedničke borbe protiv kriminala, režim prelaska granica, pitanja azila i migracija, trgovinu drogom, međunarodne pronevere, građanske sporove, carinsku saradnju, saradnju policija zemalja članica, borbu protiv ilegalnog useljavanja, kao i odnose država članica sa trećim zemljama. Sva ova pitanja su do Konvencije bila vrlo uopšteno razmatrana.

U ovoj zajedničkoj saradnji policijska saradnja ipak zauzima dominantno mesto. Pod saradnjom policijskih organa podrazumevalo se povećanje policijske saradnje i to u pograničnim regionima uz zaključivanje bilateralnih ugovora, uspostavljanje saradnje u borbi protiv droge, ekstradiciji, pružanju pravne pomoći i saradnji kod prekograničnog praćenja.

Svi ovi vidovi saradnje proizlaze iz šengenske Konvencije o primeni, a od velikog su značaja kao oblici saradnje koji sadrže specijalna ovlašćenja nacionalnih policijskih organa i koja treba da kompenzuju ukidanje pograničnih kontrola unutar Evropske zajednice.

U pomenuta ovlašćenja spadaju pravo na prekogranično osmatranje (član 40) i prekogranično gonjenje (član 41), dakle na gonjenje van sopstvenih granica. Oba ovlašćenja mogu se koristiti samo pod strogo određenim uslovima kada ove mere imaju karakter ultima ratio.

Članice Šengena prihvatile su prekogranično osmatranje kao načelni princip koji se sprovodi na različite načine između susednih zemalja, a može se sprovoditi ako su službena lica započela praćenje u svojoj zemlji, ako postoji osnovana sumnja da je lice počinilo krivično delo, da postoji mogućnost da se sudskim postupkom može dokazati krivica i da postoji mogućnost za ekstradiciju. U Konvenciji su taksativno navedena službena lica koja mogu da prate neko lice na teritoriji druge države, a za praćenje je utvrđena obaveza poštovanja unutrašnjeg prava druge države, zabranjeno je korišćenje službenog oružja, ulazak u stanove i druga mesta koja nisu dostupna javnosti i sl.

Što se tiče prekograničnog gonjenja važno je istaći da su, i u ovom obliku policijske saradnje, službena lica kojima je dozvoljeno da vrše prekogranično gonjenje nabrojana u članu 40. tačka 4. Konvencije. Oni su na teritorije druge države članice izjednačeni sa službenim licima te zemlje i utvrđena je njihova civilna odgovornost. Pomenuta odgovornost podrazumeva da će za službena lica, koja učine štetu na teritoriji druge države članice, štetu ili sredstva koja su isplaćena žrtvama ili njihovim nosiocima prava, nadoknaditi njihova zemlja. Svaka zemlja je izjavom utvrdila modalitete potere

na svojoj teritoriji i to za svaku od članica sa kojom ima zajedničku granicu.

Osim toga, u saradnji policijskih organa, treba istaći i postavljanje oficira za vezu i osnivanje zajedničkog informacionog sistema.

Informacije

Postavljanje oficira za vezu jedno je od važnijih vidova saradnje između policijskih službi. Oni nemaju ovlašćenja da samostalno sprovode mere ali pružaju pomoć i daju mišljenje, a dužni su da svoju zemlju obaveštavaju o slabostima na koje nailaze. Bez obzira da li pripadaju policiji, žandarmeriji ili carini, njihova uloga postaje bitna u nekim poljima koja su vrlo osetljiva a tiču se organizovanog kriminala, borbe protiv narkotika i sl. Budući da se radi o osetljivim zadacima koji mogu dovesti i do nepoverenja između službi različitih zemalja, neophodno je jačati saradnju i međusobno poverenje između organa unutrašnjih poslova koja ne dovodi u pitanje njihov suverenitet, imajući u vidu da je u velikom delu sveta uspostavljen zajednički cilj o potrebi preduzimanja efikasnih sredstava u borbi protiv kriminala.

Sve službe imaju pravo pristupa Šengenskom informacionom sistemu kojeg čini baza podataka o policijskim potragama, a predstavlja vrlo bitan deo zajedništva u oblasti bezbednosti i njime je znatno olakšana međunarodna saradnja. On je jedno od najvažnijih dostignuća Šengena i cilj u je bio da omogući nadležnim organima svake države članice da ukažu na objekte ili lica protiv kojih se preduzima pojačana kontrola bilo na spoljnim granicama ili u unutrašnjosti nacionalne teritorije. Sistem čine podaci koji su objedinjeni i već postoje na nivou zemalja članica. One su ih unele u svoje informacione sisteme i ukazuju na prisustvo određenih lica koja su predmet upozorenja. Zadatak mu je da osigura

bezbednost na čitavom polju Šengena pa informacije koje dobijaju zemlje članice iz ovog sistema imaju prednost u odnosu na one koje dobijaju od Interpola. Sadrži samo informacije trajnog karaktera koje su taksativno nabrojane u Konvenciji a ti podaci se mogu koristiti u skladu sa nacionalnim propisima zemalja članica i to u svrhe koje su navedene prilikom evidentiranja. Šengenski informacioni sistem se sastoji od Nacionalne banke podataka, koja se nalazi u svakoj zemlji članici, i Centralne službe za tehničku pomoć, koja se nalazi u Strazburu.

U cilju obezbeđenja unutrašnje bezbednosti koja podrazumeva borbu protiv različitih oblika kriminala zahteva se od zemalja članica utvrđivanje različitih oblika ne samo policijske i carinske saradnje, već i pravosudne saradnje u krivičnim stvarima.

Može se zaključiti da potpisivanje Sporazuma iz Šengena označava prekretnicu u oblasti slobodne cirkulacije zbog toga što svi kasnije zaključeni evropski sporazumi predviđaju mere za jačanje kontrole i bezbednosti.

Demokratija sa službenom značkom

Dražan Maravić

specijalista za nacionalnu i globalnu bezbednost

šef Biroa za međunarodnu saradnju i evropske integracije MUP RS

U savremenom svetu globalnih bezbednosnih izazova, rizika i pretnji, međunarodna saradnja demokratskih društava predstavlja jedini način za odbranu te slobode. Vremenska udaljenost, pa čak i neizvesnost punog članstva Srbije u EU, ni u kom smislu nije prepreka da se već sada uključimo u evropsku bezbednosnu zajednicu

Pregovori o zaključivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju EU su u toku. Međutim, kada je pitanju saradnja u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova, veliki i merljiv napredak je potrebno postići bez daljeg odlaganja. Krivično-pravni sistem i sistem za sprovođenje zakona predstavljaju izraz zaštite najvažnijih vrednosti jednog društva i merilo njegove civilizovanosti i demokratičnosti. Uvođenje savremenih evropskih standarda zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda, kao i modela efikasnog sprovođenja zakona u demokratskom društvu, osnovni je preduslov kako za bilateralnu policijsku saradnju, tako i za uključenje u evropske bezbednosne strukture. Zbog toga je neophodno razumeti puni smisao odredaba Sporazuma o saradnji u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova i razviti kapacitete za njihovu doslednu primenu.

Republika Srbija se trenutno nalazi na sredini izuzetno važnog pregovaračkog procesa, odnosno u ključnoj fazi Procesu stabilizacije i pridruživanja za države jugoistočne Evrope. Naime, Srbija učestvuje u višestranim i višestruko složenim pregovorima koji bi trebalo da rezultiraju potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, kao međunarodnog ugovora koji će Srbiji obezbediti status države pridružene Evropskoj uniji¹.

Jednačina

Iza ove kratke informacije, poznate većini građana naše zemlje, krije se mnogo važnih pitanja, dilema i mogućnosti, koje u složenoj interakciji grade sliku budućnosti Srbije. Isključivo od nas, građana Republike Srbije, ali svakako pre svega od Vlade i drugih državnih institucija zavisi rešenje ove sudbonosne jednačine.

Kao prvo, treba pomenuti da je priroda Sporazuma unapred određena, imajući u vidu da je ovaj ugovor tipski instrument, odnosno odraz regionalnog pristupa i politike proširenja EU kada je u pitanju jugoistočna Evrope. Na prvi pogled, to

¹ Trenutni zastoj u pregovorima, uslovljen potrebom obezbeđenja pune saradnje sa Haškim tribunalom, ne utiče na razmatranja koja slede.

nam govori da je sadržaj ovog Sporazuma u najvećoj meri unapred određen, što bi vodilo zaključku da je malo toga moguće postići u pregovaračkom procesu. Međutim, potrebno je ovo pitanje razmatrati u kontekstu čitavog Procesu stabilizacije i pridruživanja, pa i šire, imajući u vidu evropsku perspektivu Srbije i politiku proširenja Unije.

Drugim rečima, iako se malo toga može postići u samim pregovorima kada je reč o izmeni konkretnog teksta Sporazuma, velike su mogućnosti za poboljšanje državnog i društvenog sistema Republike Srbije u skladu sa postulatima i osnovnim principima evropskog jedinstva, izraženog u institucijama i pravu, kao i u praksi Evropske unije. Što pre shvatimo da formalni čin ulaska u članstvo ne bi imao nikakav praktičan značaj ukoliko ne bi bio praćen i suštinskim izmenama našeg društvenog i državnog uređenja, pre ćemo moći da iskreno pristupimo neophodnim promenama u načinu na koji gradimo i sprovodimo u život pravila po kojima postupamo u čitavom nizu životno važnih oblasti.

Svakako, oblast bezbednosti pojedinca i društva u celini predstavlja vrednost o čijoj zaštiti moramo da vodimo računa. Međutim, način na koji postizemo, održavamo i unapređujemo unutrašnju bezbednost je podjednako važan kao i dostignuti stepen sigurnosti, budući da predstavlja direktan i neposredan izraz osnovnih vrednosti zajednice.

Rizici

Iako je u svojoj suštini Sporazum pre svega ugovor od ekonomskog značaja, budući da će se njegovim potpisivanjem Srbija obavezati na postepenu liberalizaciju trgovine industrijskim i poljoprivrednim proizvodima, kao i na postepeno usklađivanje („približavanje”, odnosno *approximation*) pravnih propisa sa pravom EU, u njemu će biti sadržane i odredbe o unapređenju

saradnje u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova.

Oblast pravosuđa i unutrašnjih poslova predstavlja jedno od najznačajnijih pitanja, kako u samim pregovorima, tako i u procesu kasnijeg sprovođenja Sporazuma, budući da je stanje u ovoj oblasti direktan izraz našeg prihvatanja zajedničkih evropskih i demokratskih vrednosti, poput vladavine prava, pravne države, poštovanja ljudskih prava, kao i spremnosti da preuzmemo sopstveni deo odgovornosti za zajedničku stabilnost i bezbednost u regionu i čitavoj Evropi. Ova pitanja su od izuzetnog značaja kada je u pitanju odnos Evropske unije prema državama zapadnog Balkana, budući da bezbednosni izazovi, rizici i pretnje, poput organizovanog kriminala, korupcije, ilegalnih migracija i trgovine ljudima, koji su prisutni u našem regionu, predstavljaju pretnju za celu Evropu.

Saradnja u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova je trenutno najdinamičnija oblast evropskih integracija. Politika EU u ovoj oblasti je doživela veliki razvoj nakon 1999. godine i stupanja na snagu promena usvojenih na Samitu u Amsterdamu². Pogotovo nakon terorističkog napada na Svetski trgovinski centar i Pentagon 11. septembra 2001. godine, države su promenile pristup i način na koji oblikuju i sprovode politiku u oblasti unutrašnje bezbednosti. Ozbiljne promene u zamisli i načinu izvođenja terorističkih akcija, njihovim globalnim i višestrukim posledicama, odnosno promene u strukturi bezbednosne pretnje koju predstavlja savremeni terorizam, nužno su vodile izmeni osnovne paradigme na kojoj počiva strategija i taktika nacionalne bezbednosti. Pored toga, opasnost koju predstavlja

2 Opširnije: *Justice and Home Affairs in the EU - Liberty and Security Issues after Enlargement*, Edited by Joanna Apap, Edward Elgar Publishing Limited UK, 2004.

međunarodni organizovani kriminal se sve jasnije sagledava, što neminovno uslovljava i potrebu međunarodne saradnje u njegovom suzbijanju.

Tako su i države Evropske unije bile prinuđene da redefinišu sopstvene, specifične i nužno različite, politike dostizanja, održavanja i unapređenja unutrašnje bezbednosti, što je dovelo do stvaranja novih institucija i instrumenata na evropskom nivou i to, pre svega, u domenu razmene informacija, njihovoj analizi i distribuciji obaveštajnih procena. Posebno je značajno uočiti ovu promenu u domenu kriminalističko-obaveštajnih aktivnosti, budući da je borba protiv teških oblika kriminala sa prekograničnim elementima, poput međunarodnog organizovanog kriminala, moguća jedino na višem i zajedničkom, evropskom nivou.

Upravo se u ovom domenu nalazi i velika šansa za Republiku Srbiju. Potrebno je da tu šansu prepoznamo i da je iskoristimo, proaktivnim pristupom koji ne trpi odlaganja. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju svakako da nam pruža tu mogućnost, ukoliko pravilno pročitamo, odnosno razumemo puni smisao i dalekosežne posledice primene normi koje će ovaj tekst da sadrži, a koje se odnose na saradnju u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova.

Odredbe koje su od značaja za saradnju u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova su pre svega objedinjene u delu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju koji nosi naziv „Pravosuđe i unutrašnji poslovi“³. Međutim, i u drugim delovima Sporazuma nalaze se odredbe o kojima se mora voditi računa, budući da nam jasno ukazuju na značaj koji EU pridaje ispunjavanju i privrženosti osnovnim vrednostima na kojima počiva evropska zajednica.

U delu Sporazuma koji se neposredno odnosi na pravosuđe i unutrašnje poslove, biće potrebno prihvatiti odredbe o jasnim okvirima za veoma intenzivnu saradnju strana ugovornica. Odredbe o jačanju institucija i vladavini prava su po pravilu nešto uopštenijeg karaktera, pri čemu se može očekivati da se posebno naglasi potreba jačanja kapaciteta i izgradnja potrebnih struktura za primenu zakona. Takođe, može se očekivati i unošenje odredbe o usklađivanju sa međunarodnim konvencijama koje utvrđuju standarde u ovoj oblasti, kao i o njihovoj *punoj primeni*. To naravno znači i da ćemo morati da obezbedimo potrebne administrativne kapacitete i osiguramo njihovu budžetsku održivost.

Važno je ukazati na značaj ovih odredaba, kao i na činjenicu da njihova uopštena formulacija ni u kom smislu ne znači da ne moramo da vodimo računa o doslednoj primeni. Pravne institucije i stil koji se koristi u ovom slučaju nije od odlučujućeg značaja, budući da je ključna sankcija za nepoštovanje odredaba Sporazuma političke, a ne pravne prirode, odnosno „kazna“ dolazi u vidu otežavanja pozicije države u pregovorima o daljoj integraciji, uz odlaganje učlanjenja kao krajnjom konsekvencijom.

Važnost ovih odredaba, i pored uopštenog načina njihovog pravnog izražavanja, može se videti na sledećem primeru. Naime, imajući u vidu rastući značaj koji se u EU pridaje borbi protiv organizovanog kriminala i terorizma, može se očekivati da će u Sporazum biti unete i odredbe o uključivanju Republike Srbije u postojeće institucionalne oblike saradnje na nivou EU, poput EUROPOLA, a u cilju razmene informacija i efikasnog krivičnog gonjenja.

Da bi se razumeo značaj ovakve odredbe, potrebno je ukazati na veliku promenu u pristupu policijskom poslu u savremenoj

3 Te se odredbe nalaze u Naslovu VII Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Hrvatske i Makedonije.

Evropi⁴. Od reaktivnog pristupa, koji svoj najčistiji izraz ima u forenzičkoj analizi lica mesta krivičnog dela, odnosno post factum aktivnostima policije u cilju utvrđivanja identiteta počinioca krivičnog dela, situacija se sve više menja u korist proaktivnog, na informacijama zasnovanog pristupa, odnosno tzv. *intelligence-led policing*.

Poverenje

Imajući u vidu složenost istraga slučajeva trgovine drogom, ljudima, oružjem, te finansijskog kriminala, korupcije i pranja novca, da pomenemo samo najznačajnije forme ispoljavanja aktivnosti međunarodnog organizovanog kriminala, te rastući obim legalnog kretanja ljudi, robe i kapitala u okviru EU, jasno je da se jedino korišćenjem kriminalističko-obaveštajnog pristupa može računati na uspeh⁵. Potreba za razmenom informacija, njihovom analizom, te razmenom obaveštajnih proizvoda na međunarodnom nivou, u tom smislu je lako razumljiva. Međutim, ključni preduslov za uključivanje Republike Srbije u ove vidove integracija, od čega bi korist mogli da osetimo odmah, za razliku od ekonomskog segmenta koji je potrebno razvijati na srednjoročnom planu, jeste *poverenje zasnovano na dokazanom integritetu*.

Drugim rečima, da bi evropski partneri uopšte uzeli u obzir mogućnost da informacije koje su dobijene, npr. korišćenjem prikrivenih ljudskih izvora podataka i drugih posebnih istražnih tehnika, razmene sa našim državnim organima, moramo da budemo u stanju da ih prethodno uverimo da

4 *Detaljnije: The Politics of EU police cooperation-Toward a European FBI?*, John D. Occhipinti, Lynne Reinner Publishers, Inc. United Kingdom, 2003.

5 *U EU se trenutno razvija evropski kriminalističko-obaveštajni model, zasnovan na intelligence-led policing principima razvijenim u nekim državama članicama, pre svega u Velikoj Britaniji.*

je način na koji ćemo da postupamo sa tako dobijenim saznanjima u skladu sa evropskim standardima.

Standardi

Da bismo to postigli, formalno pravni uslov je da usvojimo evropske standarde o zaštiti ljudskih prava u pogledu prikupljanja i obrade podataka, kao i o zaštiti samih podataka. Potrebno je doneti odgovarajuće zakone o klasifikovanju poverljivih podataka, o postupanju sa informacijama, kao i sprovesti u život sistem dostupnosti informacija od javnog značaja. Drugim rečima, potrebno je potpuno profesionalizovati i standardizovati čitav sistem za prikupljanje i obradu informacija na nacionalnom nivou. I ovaj proces je bio usporen ustavno-pravnim problemima i problemima u funkcionisanju državne zajednice, kao i sporošću u pogledu primene već usvojenih rešenja, koja je nekad toliko izražena da dovodi u pitanje postojanje političke volje. To, naravno, vodi ka urušavanju integriteta i poverenja evropskih partnera u demokraciju naših institucija, te daljeg usporavanja integracije i pridruživanja Srbije Evropskoj uniji u domenu policijske i pravosudne saradnje⁶.

Uređivanje ovih pitanja na način svojstven demokratskom društvu je od odlučujućeg značaja za sveukupnu saradnju u oblasti unutrašnjih poslova i pravosuđa. To je, takođe, preduslov i za sprovođenje odredaba Sporazuma koje će se odnositi na prevenciju i suzbijanje kriminala u nizu oblasti, poput krijumčarenja i trgovine ljudima, ilegalne trgovine drogom i oružjem, korupcije i finansijskog kriminala, šverca i falsifikovanja dokumenta i dr.

Ovde se jasno uviđa velika šansa koja je pred nama. Ukoliko iskoristimo proces pregovora o Sporazumu, kao i njegovo kasnije

6 Naravno, ovo istovremeno predstavlja prepreku i na nivou podjednako važne, bilateralne saradnje

sprovođenje, za suštinsku izmenu čitavog krivično-pravnog sistema, te uvođenje savremenih vidova policijskog rada i modernog, efikasnog i pre svega nezavisnog sudstva, naša integracija u tokove policijske saradnje na kontinentalnom nivou bi nastupila mnogo pre formalnog stupanja u članstvo EU. Naravno, ključna i najteže ostvariva prepostavka jeste da se pristupi izmeni osnovne paradigme i čitavog kulturnog obrasca struktura za sprovođenje zakona, te da se bezbednost pojedinca stavi u centar promišljanja i praktikovanja politike bezbednosti. Policija kao servis građana, a ne poluga prinude u službi vlasti, nije proklamacija. Ona je moguća samo kao rezultat ozbiljnih, promišljenih i beskompromisnih napora. Ideja o potrebi prevencije kriminala je samo jedan od izraza ove osnovne postavke, što se kod nas često zaboravlja.

Zaključak

Pravila koje je EU postavila i na kojima je zasnovala politiku proširenja, neće se menjati zbog nas. Mi se moramo prilagoditi njima, jer su u pitanju pravila koja su nastala kao izraz prihvatanja osnovnih demokratskih i zajedničkih vrednosti na kojima počiva savremeno evropsko društvo. Njihova vrednost je dokazana i samom činjenicom da su primenjiva u Uniji koju danas čine 25, a uskoro 27 članica, kao i očiglednim napretkom koji su u kratkom roku nakon poslednjeg proširenja postigle nove članice.

Neke od tih standarda smo u obavezi da primenimo odmah, već u ovoj fazi integracije, budući da su ona osnova za sam dijalog, koji nije moguć između partnera koji se ne razumeju, koji ne govore istim jezikom. Neka od njih, pre svega pravila koja omogućuju integraciju u jedinstveno evropsko tržište, obavezivaće nas nakon izvesnog, ne tako kratkog perioda. Međutim, kada je u pitanju saradnja u oblasti pravosuđa i unutrašnjih

poslova, veliki i merljiv napredak je potrebno postići bez daljeg odlaganja. Krivično-pravni sistem i sistem za sprovođenje zakona predstavljaju izraz zaštite najvažnijih vrednosti jednog društva i merilo njegove civilizovanosti i demokratičnosti. Zbog toga je reforma u ovoj oblasti u stvari obaveza i dugovanje prema građanima Republike Srbije i njihovom teškom putovanju ka slobodi i demokratiji.

U savremenom svetu globalnih bezbednosnih izazova, rizika i pretnji, međunarodna saradnja demokratskih društava predstavlja jedini način za odbranu te slobode. Vremenska udaljenost, pa čak i neizvesnost punog članstva Srbije u EU, ni u kom smislu nije prepreka da se već sada uključimo u evropsku bezbednosnu zajednicu. Da bismo to postigli, potrebno je efikasno nastaviti započete reforme sektora bezbednosti i posebnu pažnju posvetiti sprovođenju, odnosno primeni novih propisa. Najvažnije, potrebno je prestati sa traženjem opravdanja za činjenicu da se nalazimo na repu evropskih integracija na bilo kom drugom mestu osim u samoj Srbiji i u nama samima.

Čisti novac za čistu državu

Mirjana Samardžić
specijalista evropskog prava

U borbi protiv pranja novca Srbija je u normativnoj sferi učinila dosta: usvojen je novi Zakon usklađen sa evropskim direktivama. Pred nama je teži deo posla - učiniti napor da se usvojeno i sprovede u praksi

Godina 2006. može se smatrati važnom kada je borba protiv pranja novca u pitanju. Novi Zakon o sprečavanju pranja novca stupio je na snagu 1. januara 2006. godine¹, a novi Krivični zakonik² sadrži takođe nove odredbe o krivičnom delu pranja novca. Bilo je odavno vreme za ove reforme jer stari zakonski okvir, koji se zasnivao na saveznom Zakonu o pranju novca³ iz 2001. godine, nije obezbeđivao efikasne mere. Osim toga, u odnosu na evoluciju međunarodnih standarda i standarda EU, režim je postao zastareo.

Na suzbijanje pranja novca sve više se gleda kao na neophodno oružje za borbu protiv organizovanog kriminala i kriminala čiji je cilj obezbeđivanje profita. Osnovni cilj suzbijanja pranja novca jeste da se kriminalcima što više oteža sticanje novca,

1 "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 107/05 i 117/05

2 "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 85/05, 88/05 i 107/05

3 "Službeni list SRJ", broj 53/01, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 85/05

sledeći tako staru izreku „zločin se ne isplati”. Međutim, druga namera postaje sve značajnija jer tehnike protiv pranja novca otvaraju istražiteljima nova vrata u svet kriminala. Ovo je posebno značajno kad je reč o privrednom kriminalu kao što je izbegavanje plaćanja poreza, utaja i korupcija.

Često se za ova krivična dela koristi izraz „bez žrtve”, jer oštećena fizička i pravna lica (investitori, poreski obveznici, društvo u celini) nisu odmah svesna, odnosno, ne moraju da budu svesna krivičnog dela koje je počinjeno protiv njih. Očigledan je zaključak da takva krivična dela često prođu neprimećena ili budu prijavljena sa velikim zakašnjenjem. Ponekad su jedini elementi krivičnog dela koji se mogu odrediti – sredstva i prihod stečeni na ovaj način. Stoga identifikacija sumnjivih finansijskih transakcija i praćenje toka novca često biva presudno za otkrivanje krivičnog dela iz kojeg je to poteklo (tzv. „osnovno” krivično delo).

Može se govoriti o tome da se Srbija suočava sa značajnim problemima u vezi sa privrednim kriminalom u celini. Teško je tačno odrediti koliko je stvarno prisutan taj problem. Nema pravih pokazatelja tzv. „sive ekonomije” (pojam koji obuhvata sve -od klasičnog krivičnog dela do izbegavanja plaćanja poreza i doprinosa) a procenjuje

se da obim nelegalne privrede može biti 30 do 40 odsto obima regularne privrede. U nedostatku boljih procena, ovaj procenat se može smatrati kao veoma grub pokazatelj obrta industrije kriminala, kao i domaćeg izvora novca koji treba oprati. Ovaj scenario neizbežno označava oštar kontrast u odnosu na šačicu istraživanih slučajeva pranja novca od 2001. godine, a za koje praktično nije izrečena nikakva kazna.

Pranje novca, takođe, u velikoj meri predstavlja međudržavni problem. U globalnoj privredi, finansijska tržišta u velikoj meri su integrisana i oni koji peru novac često pribegavaju složenim međunarodnim transakcijama, koristeći mogućnosti koje nude zemlje sa slabijom regulativom i/ili labavijim merama sprovođenja zakona. Ne iznenađuje onda što međunarodna zajednica i njene institucije (UN, MMF, EU, CoE itd.) učestvuju u pokušaju da se obezbedi primena jedinstvenih rigoroznih standarda usmerenih protiv pranja novca i tako zatvaraju rupe u zakonima onih zemalja sa labavijim nacionalnim zakonodavstvima. Kao i u mnogim drugim oblastima, od Srbije se očekuje da i ovde efikasno saraduje. I zaista, ratifikacijom najvažnijih međunarodnih konvencija⁴ Srbija je pokazala da je preduzela jaku inicijativu u pravcu reforme domaćeg zakonodavstva u oblasti pranja novca.

Proces pristupanja EU pruža nove mogućnosti za reformu i menjanje sadržaja novog zakona. Do sada je EU donela tri

direktive⁵ o sprečavanju pranja novca. Naročito ova poslednja, III direktiva jasno inkorporira u zakon EU četrdeset preporuka MMF Radne grupe za finansijsku akciju (FATF/GAFI) ažuriranih juna 2003. Osim toga, Direktiva takođe uvodi obavezu prijavljivanja za advokate, notare, računovođe, agente za prodaju nepokretnosti i za druge stručne kategorije. Ovo se smatra najvažnijom novinom. Obaveza prijavljivanja do sada se odnosila samo na finansijske i osiguravajuće institucije a prenošenje na širi krug profesija nailazilo je na snažno protivljenje. Ne čudi onda što je zemljama-članicama dat grejs period za sprovođenje Direktive.

Reforma je ukazala na te slabosti starog zakona koje su, prema mnogim komentatorima, sprečile odgovarajuću akciju u borbi protiv pranja novca. Naročito je definicija krivičnog dela pranja novca izgledala previše restriktivna i nejasna da bi se efikasno primenjivala. Članovi 2. i 27. Zakona iz 2001. godine nisu omogućavali precizno određivanje koje „nelegalne” radnje je trebalo smatrati osnovnim delom – element koji je neophodan za postojanje krivičnog dela pranja novca – niti su razjasnili da li podrazumevaju radnje koje su u nadležnosti srpske jurisdikcije ili bi se moglo tumačiti da se odnosi i na „univerzalnije” tumačenje. Osim toga, definicija krivičnog dela uključivala je samo polaganje novca na račune kod banaka i drugih finansijskih organizacija i institucija na teritoriji Savezne Republike Jugoslavije. Ova odredba nije obuhvatala mnoge radnje kojima su se služili kriminalci za pranje novca. Najzad, u pogledu sprečavanja, obaveza prijavljivanja obuhvatala je samo uski krug relevantnih kategorija izvršilaca (zapravo, samo banke).

4 Konvencija UN protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihoaktivnih supstanci (1988); Konvencija Saveta Evrope u Strazburu o pranju novca, traženju, zapleni i konfiskaciji sredstava i prihoda (1990); Konvencija UN za sprečavanje finansiranja terorizma (1999); Konvencija Saveta Evrope protiv korupcije (1999); Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (2000) i Konvencija UN protiv korupcije (2003).

5 I direktiva (br. 308/1001), II direktiva (br. 97/2001) i III direktiva (br. 60/2005)

Nova definicija krivičnog dela pranja novca sadržana je u članu 2. Zakona o sprečavanju pranja novca i u članu 231. novog Krivičnog zakonika. Ona se odnosi na „konverziju ili prenos imovine, sa znanjem da ta imovina potiče od krivičnog dela, u nameri da se prikrije ili lažno prikaže nezakonito poreklo imovine, ili prikrije ili lažno prikažu činjenice o imovini sa znanjem da ta imovina potiče od krivičnog dela, ili sticanje, držanje ili korišćenje imovine sa znanjem, u trenutku prijema, da ta imovina potiče od krivičnog dela”. Ova definicija zaista razrešava neka već pomenuta sporna pitanja starog režima i mnogo više odgovara standardima Strazburške konvencije i drugih međunarodnih sporazuma.

Pre svega, za razliku od prethodnog termina „nezakonite radnje”, pozivanje na „krivično delo” predstavlja jasan pokazatelj da samo one radnje koje zakon definiše kao krivično delo mogu da budu osnovno delo, delo koje se goni po zakonu. Međutim, to takođe znači da se sve radnje koje krivični zakon sankcioniše smatraju osnovnim delom. Najzad, može se zaključiti da je održan princip Konvencije Saveta Evrope (1990) u pogledu neutralnosti teritorijalne jurisdikcije jer nema eksplicitnog ograničavanja kaznene odredbe Krivičnog zakonika Republike Srbije. Drugo, pitanje „depozita” je takođe razrešeno pošto nova definicija usvaja istu terminologiju „konverzija ili transfer”⁶ kao i Strazburška konvencija, te se tako svaka transakcija ima smatrati da je u svrhu pranja novca. Najzad, novi zakon je veoma široko postavio kategorije subjekata od kojih se zahteva prijavljivanje i, još značajnije, članovima 26. i 27. Zakona o sprečavanju pranja novca nameću se obaveze profesionalnim kategorijama kao što su advokati, revizori i poreski savetnici. Ove odredbe su u skladu sa zahtevima utvrđenim u navedenoj III direktivi EU i, to

6 Član 6.1. Konvencije

treba imati u vidu, čini srpsko zakonodavstvo naprednijim nego što je to slučaj sa mnogim zemljama EU koje još nisu usaglasile svoje propise sa Direktivom.

Postoji jedan aspekt koji ova reforma ne pokriva a to je pitanje tzv. „kriminalnog nasleđa”, odnosno da li „poreklo” imovine stečene krivičnim delom treba da bude direktno ili se odnosi i na indirektno. To je važno pitanje za izvođenje dokaza u slučajevima kada je linija porekla postala dugačka i indirektna. Prihod stečen kriminalnom aktivnošću, ako se pametno opere, može da otvori vrata „čistom” kapitalu. Na primer, kada se stekne neka nepokretnost, može se založiti vlasništvo nad tom imovinom i pozajmljeni kapital upotrebiti za sticanje nove nepokretnosti i novih hipoteka. U kojoj tački se može smatrati da se prekida uzročna veza između priliva novca kriminalnog porekla i preduzetničkog kapitala. Bilo bi zanimljivo videti koje će rešenje usvojiti srpska praksa i, nepotrebno je reći, problem se odnosi koliko na sticanje imovine nezakonitim putem toliko i na pranje novca.

Pored ovih novina, mogao bi se očekivati porast suzbijanja pranja novca i nezakonitog sticanja profita i u skladu sa tim porast broja otkrivenih i, po mogućstvu, sankcionisanih slučajeva. Ipak, na osnovu brojčanih podataka koje je izneo bivši ministar finansija Mladan Dinkić na konferenciji o pranju novca, koju je organizovao OSCE 4. oktobra 2006. godine, može se zaključiti da su do sada poboljšanja skromna. Dinkić je naveo da je u prvih devet meseci 2006. godine bilo 145.000 transakcija koje su prešle prag od 12.500 evra. Međutim, smatra se sumnjivim samo 526 (manje od 0,4%) što je rezultiralo 41 kriminalnom prijavom podnetom protiv 48 osoba i 14 podnetih optužnica.

Budimo pravični, treba uzeti u obzir da je potrebno vreme da se korist od reforme u potpunosti oseti. Zaista, deset meseci

je prilično kratak period u kojem nove kategorije obveznika i sistema prijavljivanja treba da se implementiraju i da se postigne odgovarajuća brzina. Zatim, očigledno beznačajno mali procenat sumnjivih transakcija u odnosu na prijavljene transakcije (manje od 0.4) može lako da zavede. Sumnjive transakcije predstavljaju veoma mali deo prijavljenih transakcija u većini zemalja, a broj za Srbiju u stvari označava napredak od 100% u odnosu na prosek poslednje četiri godine (0.2%).

Pa ipak, ne možemo se oteti utisku da mogu da se postignu bolji rezultati. Pre svega, institucije koje se bave svetom privrednog kriminala čini se da rade sa nedovoljnim kapacitetom. Šačica inspektora Ministarstva unutrašnjih poslova, oko 30 zaposlenih u Upravi za sprečavanje pranja novca, jedva 300 inspektora poreske policije, 30 deviznih inspektora čemu treba dodati inspektore Uprave carina - jednostavno je premalo da se efikasno nose sa ovim problemom. Štaviše, treba uzeti u obzir i da, s izuzetkom inspektora Ministarstva unutrašnjih poslova, svi ostali imaju ograničenu izvršnu vlast. Budući da je sada zakonski okvir pravilno postavljen, Srbija treba da se usredsredi na jačanje kapaciteta da bi mogla da počne da ostvaruje rezultate.

Jing i jang demokratije

Srđan Smiljanić
specijalista evropskog prava

Kako srpska demokratija nema attribute koji bi nam mogli omogućiti spokoj - procenat visokoškolovanih je višestruko manji nego u EU, nema demokratske tradicije, moral u društvu nije na visokom nivou, doživljaj identiteta nije pravilno zasnovan... može se slobodno zaključiti da je ona organski slaba

Srpsko društvo nikada do 2000. godine nije bilo demokratsko u današnjem smislu te reči. Mada je pojam demokratije suštinski jednostavan, u većini lišeni pojedinačnog iskustva, pa samim tim i kolektivne svesti vezane za realan doživljaj življenja u demokratskom društvu, građani Srbije uglavnom još nisu precizno shvatili njegovo puno značenje. Ovde će biti napravljen kratak osvrt na ono što je u svakodnevnom govoru potrebno imati u vidu kada govorimo o demokratiji, pojmu za koji se u našem društvu i dalje vezuju najrazličitija (svesna i podsvesna) tumačenja.

Pojam

Strogo formalno, demokratija je pojam koji se odnosi na izborni politički sistem u jednoj zemlji. Demokratski politički sistem jeste onaj u kome se poštuje izborna volja građana pri biranju predstavnika javnih

vlasti na određenom nivou vlasti. On u sebi, kao veoma važan, sadrži element procedura demokratskog upravljanja. Društveni mehanizmi obuhvaćeni ovim nazivom, mada od ključnog značaja, obično kasne za formalnim uspostavljanjem višestranačkog izbornog sistema u jednoj zemlji. Razlog za to leži u činjenici da je njihova primena u velikoj meri i stvar iskustva, kako upravljača, tako i drugih građana. I jedni i drugi moraju posedovati svest o sopstvenim pravima, ali i obavezama prema društvu u kome žive. Razvijanje ovakve svesti nije akt, u pitanju je proces. Ali to nije sve. Demokratija dobija svoj pravi smisao jedino ako u sebe uključuje koncept pravne države i ako je liberalna. Tek se interakcijom ovih koncepcija dolazi do onoga što političari imaju u vidu kada govore o demokratskom, slobodnom i pravdom društvu.

Imajući u vidu kompleksnost teme, pokušaću da samo u konturama osvetlim različite strane demokratskog sistema. Sa jedne strane su prednosti i mogućnosti, kakve ne može pružiti nijedan nedemokratski sistem. Sa druge strane su zamke, daleko perfidnije od redovno očiglednih slabosti autoritarnih sistema. Dobro kamuflirani u samom sistemu, ovi nedostaci predstavljaju pretnju svakoj demokratskoj zajednici i zato im je potrebno posvetiti pažnju.

Prednosti

A) Liberalna demokratija podrazumeva minimalan društveni konsenzus koji se ogleda u slobodnom zastupanju određene političke ideologije

To je srž liberalne demokratije. Usvajanjem političkih sloboda koje demokratsko uređenje bez izuzetka i uvek donosi, praktično sve koncepcije koje se tiču razvoja društva mogu biti javno iznesene. Na ovaj način, maksimizira se stepen raznovrsnosti ideja koje se odnose na razvoj društva. Ovo je veoma važno, to je način koji će društvu obezbediti najkompletniji uvid u moguće pravce daljeg razvoja i time mu dati maksimalnu mogućnost izbora.

Nedemokratski sistemi nemaju ovu privilegiju. Vlast jedne partije (ako hoćete, jedne organizovane grupe) koja ne pristaje na mogućnost legalnog postojanja drugih grupa koje bi joj konkurisale u vršenju vlasti, po svojoj prirodi isključuje svaku mogućnost međuuticaja sa drugim političkim opcijama. Tako sve ideje koje ne ulaze u spektar vladajuće ideologije, kao i svi pametni ljudi koji nisu članovi vladajuće grupacije i ne slažu se sa vladajućom politikom, ostaju na margini društva. Takvo bezumno traćenje značajnog dela idejnog potencijala nacije predstavlja veliki gubitak za svako jednopartijsko društvo, često čak i ključnu razliku koja demokratskim društvima donosi prevagu.

B) Ljudska prava sadrže garanciju osnovnog poštovanja građanina

Mogućnost jasnog izražavanja sopstvenih političkih stavova svih članova društva nije bitna samo sa aspekta prikupljanja ideja. Njena važnost nije ništa manja ako je posmatramo sa aspekta pojedinca. Politika je magnet koji privlači značajan deo građana svakog društva, posebno

inteligenciju. Oni imaju snažnu potrebu za iskazivanjem sopstvenog shvatanja društva i njegove organizacije. Prvenstveno, oni imaju potrebu da ga kritikuju. Za mnoge građane, to je pitanje od prvorazrednog značaja, koje proizlazi iz same njihove suštine, zone ega. Mogućnost kritike jeste i univerzalni kriterijum, na osnovu koga se ocenjuje da li društvo poštuje pojedinca. Postojanje demokratije u društvu otklanja ovu tenziju. Pojedinac je svestan mogućnosti da „priča šta hoće”. Prirodno stanje stvari.

Sa druge strane, autoritarni sistemi veoma loše psihološki utiču na pojedince koji su „aktivno svesni” neslobode. Osporavanjem prava (formalnim ili faktičkim) na javno zastupanje političkog mišljenja drugačijeg od zvanično usvojenog, autoritarni sistem stvara frustracije, samim tim ključna tema, umesto ekonomskog razvoja, konstantno ostaje pitanje političkog sistema. Međutim, nesloboda ne ugrožava samo političke oponente. Pretnju osećaju i najodaniji podanici vladajućeg sistema jer on uvek proždire i sopstvenu decu. Ponekad čak i pogrešno intonirana reč može da sruši ceo jedan život. Paranoično društvo stvara paranoične podanike.

Zaključak je jasan. Nedostatak garancije osnovnih ljudskih prava u jednom društvu imaće višestruke negativne efekte po celokupan društveni razvoj.

C) Razvoju tržišta najviše prija ambijent liberalne demokratije

U pitanju je opet sloboda. Njeno postojanje u političkoj sferi uvek je praćeno i njenim ekonomskim aspektom. Drugačije je nezamislivo. Ekonomske slobode - po samoj prirodi stvari - rezultiraju postojanjem tržišta. Ono je sveprisutno, ne samo na berzama, već i u životu svakog člana društva. Utiče na svakog pojedinca. Ljudi su slobodni da na zakonom regulisan način - od čije

kompatibilnosti sa objektivnim potrebama zajednice najviše zavisi razvoj zajednice - kupuju i prodaju robu, usluge, valutu, stručnost, veštine, ideje... u trci za novcem, prestižom, uticajem. Slobodni da uspeju ili ne. Osnovno obeležje tržišnog ambijenta jeste privatna svojina nad privrednim subjektima. Ona podrazumeva stručnost jer voluntarizam, u uslovima oštre tržišne konkurencije, donosi ekonomsku propast. Zato kompanije neprekidno moraju da traže sve stručnije kadrove na svim nivoima pokušavajući da pronađu nove načine za postizanje profita, čime se konkurencija u svim aspektima dalje zaoštava. Na taj način kvalitet u najvećoj meri dobija mogućnost da se iskaže - mada protekcija uvek i svuda postoji. Pojedinci su primorani da u traganju za uspehom sve više rade na sebi i tako se nivo kvaliteta (kadrova, proizvoda, usluga) konstantno povećava. Nove ideje se rađaju kroz rad i usavršavanje, progres se nastavlja. Slika surovog kapitalizma imanentnog nesavršenom ljudskom duhu, suštinski zasnovanog na Darwinovom zakonu prirodne selekcije čiji društveni portret jeste tržište, oduvek i vazda donosi rezultate dobre po društvo - ako su pravila raspodele između ekonomskih klasa iole fer postavljena. Sledstveno tome, uz sve loše strane, kao i primedbe koje bi se tržištu kao društvenom fenomenu mogle uputiti, ono je i dalje neprevaziđeni, najobjektivniji postojeći, mehanizam društvene regulacije.

Sve što je rečeno nikako ne znači da u autoritarnim društvima tržište neće postojati. Ipak, ono će biti drugačije od onog u liberalnim demokratijama. Razlog je upravo u jednopartizmu. U takvom ambijentu, članovi elite vlasti se u većitom strahu od ostatka društva, vazda se drže kao bratija. Oni među njima koji raspolažu ozbiljnijim dozama moći, svesni da ne postoji kontrola od strane konkurentskih političkih grupa, lakše će zbog sopstvenog

interesa remetiti tržišna pravila. Na ključna mesta lakše će dolaziti nekompetentni ljudi. Tako će biti maksimalno sužen prostor slobodnom tržištu. Poverenje među članovima zajednice biće dalje erodirano, režim će dobijati nove neprijatelje, spirala paranoje s jedne i frustracije sa druge strane dalje će napredovati. Strani kapital neće imati poverenja. Domaći, bez političke protekcije, destimulisan je za ulazak u tržišnu igru. Nedostatak kapitala smanjiće uloge koji se polažu u ekonomiju, rezultat je privredno zaostajanje i, samim tim, kontinuirano slabljenje autoritarnog društva u međunarodnim okvirima.

Nedostaci

Ipak, nisu sve demokratije iste. Naprotiv, konkretna demokratska uređenja su različita. Put demokratizacije nije precizno određen proces. Različita društva u različitim situacijama odabiraće različite modalitete i stavljajući akcenat na različite aspekte demokratskog razvoja. Najvažnije, a to su različiti izbori, učiniće da sva liberalno demokratska društva neće biti podjednako uspešna. Ako je to tako, ako usvajanje demokratije samo po sebi ne znači da će društvo moći da bude nazvano dobrim - koje onda osobine ono mora, ili ne sme posedovati, da bi uspelo u izgradnji humanog životnog ambijenta? Uopšteno, dobra demokratija je funkcionalna demokratija. Međutim, da bi se demokratski poredak mogao shvatiti u svojoj kompleksnosti, treba znati da postoji više varijabli koje utiču na njegovu funkcionalnost.

S obzirom na primarnu karakteristiku demokratskih sistema, koja se ogleda u načinu izbora političkih predstavnika po sistemu „jedan čovek jedan glas”, prvi njen aksiom jeste: vlast ne osvaja najbolja već najpopularnija politička opcija. Sublimiranjem volje svih glasača izašlih na izbore dobija se parametar koji bi se

mogao nazvati prosečnim glasačem. Upravo od njega zavisi koja politička opcija dobija mogućnost da odredi budućnost zajednice. Dakle, pitanje „volje” prosečnog glasača je ključno za rezultate izbora. U tom smislu, nemoguće je izbeći pitanje - kakva je ta volja? Još preciznije, kakve osobine je krasi i kakvi motivi stoje iza nje? Odgovorom na ova pitanja, u svakoj konkretnoj situaciji, biće određen uspeh jednog društva u postizanju projektovanih ciljeva demokratskog društva.

Prva varijabla koja utiče na kvalitet volje prosečnog glasača jeste njegov obrazovni nivo - dakle, prosečan obrazovni nivo svih izašlih na glasanje. Zašto je to tako? Uz rizik da budem optužen za elitizam, koji po svojoj prirodi protivreči demokratiji (reč „demos” na grčkom je sinonim za reč „populus” na latinskom i znači narod, građanstvo), ipak ću se prikloniti analitičkim zahtevima ovog rada i primetiti da politička spoznaja obrazovanih društvenih formacija redovno nadilazi političku spoznaju neobrazovanih ili manje obrazovanih političkih formacija. Obrazovani ljudi poseduju veću količinu informacija, redovno i izgrađenije intelektualne mehanizme od onih manje obrazovanih. Oni će, po pravilu, imati širi uvid u posledice svog političkog izbora. Zato su zajednice koje su postigle visok obrazovni nivo kompatibilnije sa demokratskim sistemom od onih koje to nisu uspele. Stvar je zaista krajnje jednostavna: da bi glasač uopšte bio u stanju da svesno glasa u sopstvenom interesu - koji gotovo redovno podrazumeva solucije kojima će problemi biti rešavani na dugi, a ne na kratki rok - potrebno je i da on taj interes može razumeti. Pored toga, obrazovane strukture glasača teže će biti zavedene demagogijom, koja predstavlja univerzalnu karakteristiku savremenog političkog izraza. Naravno, sve to nikako ne znači da će svaki obrazovani pripadnik društva i usvojiti „pravilan proces” dolaženja do odluke o usmeravanju sopstvenog glasa, već samo da

će društvena formacija obrazovanih građana imati veću mogućnost za tako nešto.

Sledeća varijabla koja se direktno nadovezuje na prethodnu, jeste pitanje motiva za odabir određenog političkog predstavnika. U ovom segmentu birači bi se mogli podeliti na četiri osnovne kategorije. U prvu spadaju oni koji glasaju na osnovu razumne procene, u drugu spadaju glasači koji se opredeljuju na osnovu neposrednog interesa, treću sačinjavaju oni koji glasaju na osnovu emocija, dok četvrtu formiraju glasači čiji izbor je zasnovan na krajnje neracionalnim kriterijumima - određeni kandidat im je „lepši od drugih”, osećaju „generacijsku povezanost” sa njim, u pitanju je „zemljak poreklom iz istog kraja”... I dok će procenat onih koji se opredeljuju na osnovu drugog kriterijuma - a to su obično članovi političkih partija i lica interesno povezana sa različitim političkim subjektima - biti ujednačen od društva do društva, borba za funkcionalno demokratsko uređenje vodiće se između predstavnika prve opcije s jedne, i predstavnika treće i četvrte, s druge strane. Ishod će zavisiti kako od prethodne varijable, tako i od naredne - a ona se tiče stepena političke kulture prosečnog glasača u demokratskom društvu.

Tradicija

Političku kulturu pri izboru predstavnika vlasti u jednom društvu moguće je definisati kao nivo spremnosti prosečnog glasača da se opredeli za političku opciju koju smatra najboljom, ili barem najmanje lošom. Ovde je reč o volji da se aktu glasanja pristupi hladnokrvno i razumno, na osnovu sopstvene percepcije interesa zajednice. Kakvi god bili kapaciteti političke spoznaje glasača, važno je da njegova odluka bude donesena na osnovu racionalnog, misaonog procesa, a ne na osnovu emocija. U tom smislu treba razjasniti da na ovu treću varijablu ključno utiču dve društvene kategorije, a to su demokratska tradicija i nivo društvenog

morala. Važnost demokratske tradicije izražava se u činjenici da građani društava koja iza sebe imaju zavidan „demokratski staž” imaju jasniju viziju o praktičnim posledicama sopstvenog izbora. Prosto, u pitanju je iskustvo. Oni koji su rođeni i odrasli, ili barem dugo živeli u ambijentu demokratskog društva, prirodno je da će bolje razumeti sam poredak od onih koji se na njega tek navikavaju. Njima je lakše da uvide nit koja kauzalno povezuje ishod izbora i njihove sopstvene sudbine. Što se društvenog morala tiče, ovde se već govori o nivou svesti prosečnog glasača. Što je njegov nivo viši, i pristup glasanju će biti odgovorniji.

Konačno, četvrta varijabla, koja utiče na adekvatnost izbora prosečnog glasača, jeste snaga identiteta koja se u njemu javlja. Identitet, sam po sebi, predstavlja složenu psihološku kategoriju na koju utiče niz faktora - od onih takođe subjektivnih, poput obrazovnog i kulturnog nivoa pojedinaca - do objektivnih, poput istorijskih, kulturnih, verskih ili etničkih karakteristika zajednice kojoj pripada. Međusobna veza koja se javlja između identiteta i demokratije, veoma je značajna. Zašto?

Demokratija u informacionom društvu gotovo neizostavno predstavlja politički sistem otvoren za strane investicije. Sa druge strane, savremeni svet je sve manje svet nacija, a sve više svet korporacija. Za razliku od nekadašnjeg stanja, kada se gro finansijskih resursa nalazilo u rukama vladara, danas najveći deo novca drže subjekti u privatnom vlasništvu, korporacije i finansijske organizacije poput banaka i osiguravajućih društava (prema podacima iz knjige *Svetska politika*, autora Keglija i Vitkofa, izdanje iz 2002. godine, među prvih sto najbogatijih svetskih finansijskih aktera nalazi se 51 država i 49 privrednih subjekata u privatnoj svojini). Na taj način, u ambijentu globalne dominacije

individualističkih stanovišta i vrednosti, političari koji predstavljaju političke ideje već su postali atavizam. Pripadnici ove profesije samo su još formalno primarno zastupnici političkih ideja. Realno, oni sve otvorenije postaju ekskluzivni zastupnici interesa, i to onih krupnog kapitala. Sublimacijom uticaja dva prethodno spomenuta faktora dolazi se do situacije koja može biti posebno opasna za male zemlje, u kojima ne postoji veliki novčani obrt, dakle, uloženi su mali. One su u opasnosti da ostanu bez ključnih privrednih aduta, što se u praksi već uveliko i dešava. Taj proces je olakšan činjenicom da se političari u malim zemljama zadovoljavaju sumama koje predstavljaju jedva kursor za globalne kompanije. Oni tako postaju žrtve korupcije mnogo lakše nego njihovi parnjaci u velikim i finansijski moćnim zemljama. Rezultat je - bezglava rasprodaja resursa i ključnih privrednih subjekata društva. Na taj način strane kompanije praktično preuzimaju veliki deo suvereniteta u svoje ruke. Društvo postaje zavisno od njih. Istina, moglo bi se postaviti pitanje značaja suvereniteta u savremenom svetu. Ali, ako bi ono i moglo da stoji u političkom smislu, ono nema realnu podlogu kada se dođe do njegovog ekonomskog aspekta. Razlog je jednostavan - kada jednom preuzmu ekonomski suverenitet zemlje, multinacionalne kompanije neće prvenstveno voditi računa o interesima njenih građana. Njih, pre svega, zanima profit i spremne su da učine sve kako bi do njega došle. Na taj način, prava građana u demokratskom društvu, kao i njihov standard, ostaće u značajnoj meri nezaštićeni. Demokratska društva koja ne spadaju u krug najmoćnijih imaju samo jednu šansu da izbegnu zavisnost - a to je podizanje nivoa svesti građana o sopstvenom identitetu na visok nivo. Jedino na taj način politički subjekti neće odobravati prodaju ključnih ekonomskih subjekata i resursa društva

zarad malo bakšiša, dok će javnost zaista služiti kao moćan kontrolni mehanizam političara.

Količnik

Šta zaključiti, nakon ovog izlaganja?

Sa aspekta jednake zastupljenosti različitih društvenih formacija i grupa u odlučivanju o političkim predstavnicima, demokratija je zaista jedini pošten sistem. Sa aspekta kapaciteta donošenja pravilnih odluka o budućnosti društva, demokratija će biti relativno dobra za civilizacijski sazrela društva, ali u zajednicama koje nisu postigle adekvatan nivo civilizacijske svesti, ona se može pokazati kao destruktivna. Istina, možda će vreme i brojne nepogode koje su još ispred nas, delovati isceljujuće, ubrzavajući sazrevanje našeg demokratskog poretka. Međutim, bilo bi mnogo bolje kada bi se srpska država pozabavila ovim temama i pokušala da izgradi netipične institucije, koje bi poslužile kao potpora organski slaboj, srpskoj demokratiji. Nažalost, tako nešto se danas teško može očekivati od srpskih političkih (kvazi)elita. One su ipak sastavljene od tipičnih tranzicionih političara.

Ustav za Evropu

Stefan Karadžić

specijalista evropskog prava

Evropska unija, koja crpi svoj autoritet iz suvereniteta država članica, nema dovoljno suverenosti da bude država. Istovremeno, zemlje članice Unije su i dalje suverene države, ali sa nesporno manjim autoritetom no što su ga imale pre ulaska u EU

Stvaranje Evropske unije verovatno je bio jedan od najvećih projekata dvadesetog veka. Sigurno je da će predstavljati veliki izazov za političare, pravnike, sociologe, ekonomiste... u dvadeset prvom stoleću. U poluvekovnoj istoriji izgradnje Evropske unije smenjivali su se periodi ubrzanja i usporenja, kriza i velikih pomaka. Jedna od prelomnih tačaka je i pokušaj donošenja evropskog ustava. Komisija, kojom je predsedavao nekadašnji predsednik Francuske Valeri Žiskar d'Esten, juna 2004. godine, ponudila je tekst Ugovora o Ustavu za Evropu. U jesen iste godine, 29. oktobra, tekst Ugovora su potpisali lideri svih tadašnjih članica EU, uz uslov da može stupiti na snagu samo ako ga ratifikuju sve države članice Unije. Krajem maja 2005. godine, Evropu je iz temelja potresla odluka Francuza koji su na referendumu izrekli veliko NE predloženom Ugovoru. Samo nekoliko dana kasnije Ugovor su odbacili i Holanđani.

Od tada priča o evropskom ustavu kao da je nestala sa horizonta dostižnih ciljeva i iz novinskih naslova. Samo naizgled. U krugovima stratega, naučnika i analitičara, po strani od medijske pažnje i programa rada velikih skupova, vodi se smirena rasprava o tome kako se dogodilo da predlog ustava ne prođe i koji su to propusti koji su doveli do, u ovom trenutku, negativnog ishoda.

U moru argumenata za i protiv, mogu se identifikovati tri ključne prepreke, ili, kako teoretičari kažu, strukturalne poteškoće, zbog kojih se projekat Ugovora teško uklapa u klasične postavke ustavne teorije i zbog kojih je on i doveden u pitanje.

Oslonac

Celokupna teorija ustava ima svoju gravitacionu tačku i ključno uporište u državi. Država je nekoliko vekova bila elementaran i uspešan projekt svih zapadnoevropskih zemalja, bez obzira na kulturne razlike koje su dale pečat pojedinim ustavnim određenjima. Demokratski pokreti krajem osamnaestog veka otvorili su put novom tipu legitimacije javne vlasti putem naroda. Taj proces je dosegao vrhunac stvaranjem nacionalne države čija je dominacija odredila kraj devetnaestog i prvu polovinu dvadesetog veka. Demokratija se oblikovala kao oblik države koja ima svoju legitimaciju u državnom narodu.

Odmak od „svetinje” nacionalne države i pokušaj stvaranja složenijih federativnih struktura – Čehoslovačka, Jugoslavija, Sovjetski Savez – završio se poražavajuće, a u slučaju Jugoslavije i katastrofalno. Paradoksalno je da neki od federativnih elemenata i u Ugovoru za Ustav Evrope neodoljivo podsećaju na rešenja iz jugoslovenskih ustava.

Poredak

Od svog nastanka polazišna tačka ustavne teorije bila je država. Kad se u tom kontekstu govorilo o ustavu i narodu, podrazumevalo se da je reč o ustavu države i državnom narodu kao elementima političkog poretka. Projektom stvaranja Evropske unije, tačka oslonca ustavne teorije umnogome je pomerena, a čitava konstrukcija „oslanjanja ustavne poluge” dovedena je u pitanje.

Evropska unija nije država. Ona to ne bi bila ni prema predlogu Ustava za Evropu.

Zašto ona nije država? Unija ne poseduje osnovnu oznaku državnosti, takozvanu *kompetenz-kompetenz*, što znači da ona ne može sama da odredi svoje nadležnosti. Temeljni pravni poredak EU čine ugovori među članicama Unije, o čijoj egzistenciji i sadržaju ne odlučuje Unija već države članice.

Praktično ali i suštinski, to znači da su države članice gospodari ugovora i da Unija nema pravo određivanja svoga temeljnog poretka. Unija može promeniti te ključne uslove samo ako na to pristanu sve članica – konsenzusom. Unija stoga neće moći autonomno da stvara svoj temeljni poredak, niti će u budućnosti biti organizacija vlasti koja ima kvalitet suverene države u klasičnom značenju te reči. Njoj, dakle, nedostaje autonomija s obzirom na njen temeljni poredak.

Istovremeno, iako EU nema nadležnost države, njena zakonodavna delatnost je intenzivna. Ona se profilirala kao organiza-

cija vlasti i ona vrši javnu vlast. To je dovelo do slabljenja važnosti klasičnog pojma suvereniteta koji je krasio tradicionalnu, pre svega nacionalno shvaćenu, državu. Kad bi se današnje države članice EU merile samo pojmom suvereniteta, tada one ne bi bile suverene države. Nalazimo li se onda na kraju doba klasično shvaćene praktikovane državnosti? Nacionalnoj državi, premda je i dalje glavni akter političkog i privrednog života, izmiču mnogi prerogativi koji su jednoznačno određivali suštinu države i pomeraju se ka „višem” nadnacionalnom nivou. Ipak, gotovo da se svi slažu da je korak prema drugim vladavinskim formama neizvestan i, po pravilu, rizičan.

To je još jedna specifičnost EU. Sama tvorevina Unije, koja povlači svoj autoritet iz suvereniteta država članica, nema dovoljno suverenosti – autoriteta da bude država. S druge strane, članice Unije su i dalje, nesumnjivo, države, ali sa nesporno manjim suverenitetom i autoritetom no što su ga imale pre ulaska u ovu vrstu organizovanja.

Druga strukturalna teškoća odnosi se na sam *ustav*. Ustav je, strogo pravno gledano, uvek bio dokument koji isključivo određuje osnovni pravni poredak države. Postavlja se pitanje može li se pojam ustava, koji je strogo fiksiran na državu, primeniti na politički poredak Evropske unije sa svim elementima međunarodne ugovorne organizacije koje ona ima? Danas prevladava mišljenje da se pojam ustava može primeniti i na pravni poredak organizacije vlasti kakva je EU. To znači da se tako pojam ustava proširuje na organizacije koje nisu tipično državne.

Ideja utemeljena u dugu tradiciju evropske ustavnosti je da se politička vlast mora kontrolisati i podvrgnuti opštim zakonima. Stoga se i vlast EU mora organizovati, legitimisati i, naravno, ograničiti. Zato, smatraju zagovornici ovakvog rešenja, EU je potreban ustav bez obzira na to što ona možda nikada neće postati država. Postoji,

dakle, nasušna potreba regulisanja odnosa u okviru EU. Da li će se ta temeljna pravila nazvati ustavom, nije odlučujuće. Svedoci smo davnašnje prakse Suda Unije da već ugovorima EZ/EU pridaje rang ustavnih odredaba.

Narod

Treća ozbiljna strukturalna teškoća u organizaciji vlasti upravo je njena demokratska legitimacija. Ustav EU prisiljava nas da razmislimo o pojmu naroda kao poslednjem izvoru demokratske legitimacije. Tekst prvog člana *Ustava EU* govori o volji građana i država članica. Ovi građani su građani Evrope, čime se sugerije postojanje evropskog naroda. No, ustav se ne poziva na volju naroda Evrope nego na volju država članica Unije koje ostaju gospodari evropskog ustava. Države članice su i dalje jedini izvor legitimiteta vlasti EU, a ne građani Evrope.

U klasičnim nacrtima ustava narod se konstituiše kao subjekt i kao objekt političke vladavine: to znači da je narod jedinstvo onih na čijoj se volji temelji politička vladavina i onih koji su joj podvrgnuti. Reč je o državnom narodu koji se konstituiše putem državnog ustava. Ugaona tačka u shvatanju demokratije je država kao nosilac suverene, a time neograničene vladavine, čijim se ustavom konstituše jedinstvo državnog naroda. Evropska unija je, naprotiv, nosilac ograničene vladavine koja se izvodi iz „ustupljenog“ suvereniteta država članica. Ona je rezultat ograničene volje država članica i njihovih naroda. Odluke u Savetu ministara moraju biti jednoglasne da bi postale punovažne.

Sve to, dakako, protivreči načelima klasične demokratije. EU nije država, stoga ne postoji nikakav državni narod i takvog naroda verovatno nikada neće ni biti. Izuzev, ukoliko Evropa ne napravi svoj melting-pot iz koga bi se izrodila evropska

nacija, u šta je u ovom trenutku teško poverovati. Do tada, može se primetiti da Ustav EU, koji čine države članice, narodi, kao i građani konstituiše samo delimično, odnosno ograničeno, političko jedinstvo. To jedinstvo može povezati građane na celoj teritoriji Unije samo u pojedinim segmentima. Stoga možemo govoriti samo o delovima ustava koji su već ostvareni, koji važe i kojima su građani podvrgnuti unutar granica Evropske unije (Povelja o temeljnim pravima primjenjuje se u svim državama bez obzira na to što proces ratifikacije ugovora o Ustavu EU nije završen). Taj ograničeni način povezivanja građana Unije ni na koji način ne ukida jedinstvo naroda ostvareno u pojedinim državama članicama.

Istovremeno, Evropska unija je, kao i svaka država, vladavinski savez kojem su podvrgnuti svi građani. Ipak, posredi je ograničeni vladavinski savez. Stoga su građani Unije donekle, ako su politički ujedinjeni, takođe narod. Iako nisu narod u etničkom smislu, ipak su narod određen voljnim pristankom po pravilima koja su sami prihvatili.

Stoga je pojam naroda, kao ustavno teorijski pojam, potrebno osloboditi od njegove fiksacije na državu, ali i na etničko poreklo. Kao što pojam ustava ne treba isključivo vezati uz pojam države, tako se ne možemo ograničiti samo na narod kao narod države. (Primer Srba je veoma ilustrativan: u ovom trenutku, uz matičnu državu Srbi, „ispunjavaju“ sve inače važeće kriterijume da budu tretirani kao konstitutivni narodi u još najmanje tri države na Balkanu.) To, naravno, povlači određene posledice u posebno osetljivim pitanjima demokratskog legitimiteta.

Ustav za Evropu nije ni samo pravno, ni isključivo političko pitanje. Stoga će i budućnost osnovnog dokumenta EU pre svega biti proizvod vektora sila i iskušenja pred kojima će se naći kontinent i Evropljani, šta god to bude značilo.

Konkurentnost i koncept klastera

Mr Aleksandra Jovanović

Odeljenje za harmonizaciju Skupštine Srbije

Da bi postala konkurentnija, mala i srednja preduzeća moraju da izgrade nove konkurentske prednosti. Te prednosti se grade bilo unutar samih preduzeća, bilo kroz saradnju između njih. Jedan od načina podizanja efikasnosti malih i srednjih preduzeća, a time i njihove konkurentnosti, jeste stimulisanje razvoja klastera

Prosperitet jedne nacije zavisi od konkurentnosti njene privrede, a ona se, sa druge strane, zasniva na produktivnosti. Čvrsta makroekonomska politika i stabilne političke i pravne institucije su neophodni, ali ne i dovoljni uslovi da obezbede stabilan privredni razvoj. Konkurentnost na nacionalnom nivou zavisi od konkurentnosti na nivou preduzeća. Razumevanje mikro-koncepta konkurentnosti od esencijalne je važnosti za uspešnost makrokoncepta konkurentnosti nacionalne ekonomije. Jedan od načina za dostizanje konkurentnosti privrede na nacionalnom nivou je koncept klastera, naročito u pogledu malih i srednjih preduzeća. Brojne prednosti i veliki značaj imaju klasteri za lokalni ekonomski razvoj.

Dva koncepta

Savremena ekonomska teorija i praksa razlikuju dva koncepta konkurentnosti:

mikrokonkurentnost, koja se odnosi na konkurentnost preduzeća, kao njihovu relativnu prednost nad drugim preduzećima i *makrokonkurentnost*, koja podrazumeva konkurentnost jedne nacionalne privrede u celini.

Na globalnom nivou narodi se takmiče da održe i unaprede standard života. Ovaj multidimenzionalni koncept obuhvata sledeće faktore: performanse nacionalne ekonomije, efikasnost državnih institucija, efikasnost privrede i infrastrukturu.

Na nivou pojedinačnih preduzeća konkurentske prednosti ogledaju se u boljoj produktivnosti, cenovnoj konkurentnosti, promociji, lokaciji i slično. Samo su velike kompanije sposobne da istražuju tržište i kreiraju nove potrebe i tražnju zahvaljujući većem obimu sredstava koja ulažu za navedene potrebe. Mala i srednja preduzeća nemaju tu finansijsku snagu, pa su upućena na institucionalnu pomoć ili na udruživanje.

Da bi postala konkurentnija, mala i srednja preduzeća moraju da izgrade nove konkurentske prednosti. Te prednosti se grade bilo unutar samih preduzeća, bilo kroz saradnju između njih. Jedan od načina podizanja efikasnosti malih i srednjih preduzeća, a time i njihove konkurentnosti, jeste stimulisanje razvoja klastera.

Definicija

Pojam klastera u ekonomsku nauku prvi uvodi harvardski profesor Majkl Porter, koji u svom delu *Komparativne prednosti nacija* iz 1990. navodi „prednosti od dijamanta” neophodne za razvoj industrijskih klastera, a to su po njemu :

- faktor uslova,
- domaća tražnja,
- povezane i podržavajuće industrije,
- industrijska strategija, struktura i konkurentnost.

Najjednostavnija definicija industrijskog klastera je da je to «geografska koncentracija industrije koja koristi prednosti poslovanja iz ko-lokacije».

Najjednostavnija podela industrijskih klastera bila bi na:

- vertikalne: povezivanje industrije kroz kupac - prodavac veze,
- horizontalne: industrije koje bi mogle da dele zajedničko tržište finalnih proizvoda, koriste istu tehnologiju ili radnu snagu, ili iste prirodne resurse.

Industrijski klaster je geografski određena koncentracija slične, povezane ili komplementarne industrije, sa aktivnim kanalima poslovnih transakcija, komunikacija i saradnje, koja deli specijalizovanu infrastrukturu, tržište rada i usluga, i koja se suočava sa istim šansama i opasnostima. Najjednostavnije rečeno, klaster je grozd povezanih preduzeća koja se bave određenom uskospecijalizovanom proizvodnjom na određenom području i koja dele isto tržište na kome nastupaju zajedno. U poslednje vreme, ovaj pojam naročito se vezuje za razvoj malih i srednjih preduzeća. Klasteri su ključna komponenta politike regionalnog ekonomskog razvoja.

Pozitivni efekti razvoja klastera su:

- omogućavanje izbora najefikasnije strategije,

- efikasna upotreba limitiranih resursa,
- poluga šireg regionalnog ekonomskog razvoja,
- sredstvo promocije konkurentnosti industrije regiona.

Faktori razvoja industrijskih klastera su:

- konkurencija između preduzeća,
- grupisanje poslovanja,
- obučavanje radne snage,
- transfer tehnologije,
- transfer znanja,
- socijalna infrastruktura.

Područja sa razvijenim sistemom klastera su istovremeno i područja koja beleže ubrzani ekonomski razvoj i visok životni standard. Kolevkom razvoja klastera smatraju se severna Italija, Kalifornija, Minesota, Oregon, Arizona i Silikonska dolina (USA).

Prednosti

Brojne su prednosti klastera koje se u ekonomskoj nauci dele na merljive i nemerljive. Merljive prednosti dobijaju se od efikasnijih poslovnih transakcija, mudrijeg ulaganja, smanjenih troškova, što sve dovodi do većeg profita i novih radnih mesta. Nemerljive prednosti dolaze od učenja, postavljanja referentnih tačaka i razmene koja povećava znanje i vodi do inovativnosti, imitacije i poboljšanja.

Prve prednosti potiču od koncentracije resursa neophodnih za poslovanje. Firme u klasteru mogu da biraju između velikog broja prilagođenih usluga. Ove usluge uključuju: bankare i računovođe koji razumeju tehnologije i tržišta na kojima su aktivna ova preduzeća; konsultante u koje imaju poverenja i koji im mogu rešiti probleme; kompanije za marketing i advertajzing koje poznaju svoje korisnike i mali poslovni centar koji može da proceni njihove procedure i da savete.

Prednosti se mogu podeliti na merljive i nemerljive.

Uslovi koji omogućavaju lokalnim firmama da pribave resurse brže i po nižoj ceni nego njihovi udaljeniji konkurenti smatraju se merljivim prednostima. Jedna od najvažnijih merljivih prednosti je pristup radnoj snazi koja je obučena i iskusna, naročito srednje kvalifikovanoj radnoj snazi koja se nalazi u regionu i obično je pohađala lokalne srednje stručne škole i više škole.

Nemerljive prednosti klastera uključuju nematerijalnu aktivnu koja se ne prenosi direktno na finansijski izveštaj, ali potencijalno ima čak i veći uticaj na krajnji rezultat. Prednosti nemerljivih sredstava potiču od mobilne radne snage, protoka znanja između preduzeća kroz formalne i neformalne razgovore među kolegama, dobavljačima i kupcima. Inovacija je kolektivni i interaktivni proces u okruženju koji pozitivno utiče na razmenu ideja, promovise inovacije u tehnologijama, procesima i proizvodima.

Takođe, postoje nemerljive prednosti u formi učenja, tj. prenošenja praktičnog znanja pojedinaca i u rutinskim postupcima organizacija i firmi i obično se formalno ne zapisuje. Transfer ovakvog znanja zahteva lični kontakt koji se dešava u interakcijama između preduzeća i na društvenim, profesionalnim i strukovnim sastancima. Izgradnja socijalnog kapitala i poverenja je jedna od najvećih prednosti klastera i dolazi iz planirane saradnje i umrežavanja.

Merljive i nemerljive prednosti klastera mogu se sagledati u sledećoj tabeli:

Šest glavnih prednosti klastera su da:

1. olakšava pristup najnovijim saznanjima,
2. stimuliše razmenu znanja/umrežavanje,
3. obezbeđuje uštedu troškova preduzećima u okviru klastera,
4. stvara mogućnost saradnje,
5. podržava inovacije i rast rivaliteta,
6. stvara kritičnu masu neophodnu za rast.

PREDNOSTI KLASTERA

Merljivo	Nemerljivo
SREDSTVA	
Lokalni lanci nabavke	Udruživanje
Specijalizovana radna snaga	Poverenje
Specijalizovane usluge	Učenje (1)
Izbor ulaganja	Učenje (2)
Domet preduzeća	Neformalna tržišta rada
PREDNOSTI	
Efikasan dizajn	Zajednička vizija, planiranje, uticaj
Veća produktivnost	Saradnje između firmi i umrežavanje
Brži i lakši pristup	Transfer tehnologije i inovacija
Manji troškovi, veći kvalitet	Teoretsko i praktično znanje
Zajednička ulaganja, mogućnost umrežavanja	Efikasnost, napredovanje u karijeri

Zaključak

Mnogobrojne su prednosti klastera koje rezultiraju jačanjem regionalne ekonomije i povećanjem životnog standarda za sve one koji su povezani sa klasterom u određenom regionu. Oni koji su u svetu najkonkurentniji razumeju da moraju da se organizuju u klustere koji predstavljaju mešavinu kooperacije i konkurencije. U regionima u kojima ovakav način organizovanja tradicionalno ne postoji, potrebno je obezbediti visok nivo finansijskih sredstava da bi se klaster organizovao. Sa druge strane, za sama preduzeća najmanje je važno prisustvo finansijskog kapitala. Vrednuju se ideje, ljudski potencijal (zdravlje i veštine), znanje, kultura (stavovi i uverenja) i institucionalni okvir (zakoni i regulative usmerene na lokalni razvoj i podršku klasterima). Kroz proces lokalnog ekonomskog razvoja zajednice, lokalne vlasti i preduzeća, velika ili mala, shvataju važnost uloge koju njihova preduzeća igraju u stvaranju novih radnih mesta i ekonomskoj stabilnosti. Pošto su upoznati sa uspehom koji su mala preduzeća postigla putem umrežavanja i saradnje, činioci ekonomskog razvoja trebalo bi da svoje delovanje usmere na stvaranje mreža i klastera.

Nacija i nadnacija

Aleksandar M. Milanović
politikolog

Mogući izazovi pred kojima se nalaze tvorevine poput Evropske unije pokazaće koliko je nacionalna država prevaziđena kategorija. Ili, upravo porođajne muke evropske nadnacionalne „države” svedoče koliko je postavka nacionalnog bastiona i dalje žilava

Da li će institucija nacionalne države preživeti globalizaciju?

Gotovo da nijedno pitanje ne izaziva toliku oprečnost u stavovima teoretičara kao ovo. Izvesno je da će razrešenje ove dileme umnogome odrediti međunarodne odnose u 21. veku. Ali, ova konstatacija ne ukida dilemu, niti za pedalj približava dijametralno suprotna mišljena analitičara budućnosti.

Ipak, u nečemu se suprotstavljeni tabori bespogovorno slažu: globalizacija ima ogroman uticaj na nacionalnu državu. I tu saglasje prestaje.

Moderni kaptalizam, svetinja slobodnog tržišta, transnacionalne korporacije - čiji profiti neretko nadmašuju budžete pojedinih država - nesputani protok kapitala, robe, radne snage i konačno profit, kao gotovo jedina univerzalna kategorija kojom se meri efikasnost svakog društva, nezaustavljivo ruše sve barijere. Od carinskih, graničnih, vojnih, pa sve do etničkih i kulturnih. Posledica

„globalnog razlivanja mastila” je očigledna: gotovo da nema države za koju bi se moglo reći da samovlasno i suvereno vodi svoju politiku. Za samo pedesetak godina, stvorena je gotovo nesaglediva mreža spojenih sudova, međuzavisnosti na svim nivoima koja neumitno guši klasičnu instituciju nacionalne države pomerajući centre moći i odlučivanja ka nadnacionalnim, planetarnim strukturama. Savremene tehnologije, globalno finansijsko tržište, saobraćaj, internet, ekologija... kategorije su koje se u nacionalnoj državi osećaju kao u napetom mideru. Dva veka star okvir nacionalnog bastiona, tako delotvornog u stvaranju uslova za nastanak industrijskog društva, teško da više išta uokviruje. Čak i doskora nedodirljivi povesni pojmovi kao što su Berlinski kongres i Londonska konferencija, sastanak na Jalti, Teheranski skup... čiji su akteri bili predstavnici najmoćnijih nacionalnih država, iz današnje digitalizovane pespektive izgledaju upravo kao što izgledaju: kao požutele slike iz nekog starog albuma godišnjice mature. Trbušasti čilageri sa uštirkanim okovratnicima važno poziraju ubeđeni u vanvremenost svog prisustva. Da nema studenata istorije, teško da bi se iko setio šta su tako važno tamo radili. Taj posao u naše vreme završavaju bezimene tehnostrate, a da ni njihova najbliža rodbina nema pojma da su prošle nedelje u nekoj kriznoj grupi „usaglasili stavove” o sudbinama

naroda, nacija, država. I nije reč o nekakvoj posebnoj tajanstvenosti: jednostavno, to što rade niko ne smatra naročito važnim, da ne kažemo konspirativnim. Svaka ozbiljnija preljuba nosi viši stepen tajnosti.

Ni zagovornici nacionalne države nisu bez argumenata. Oni dokazuju, naivno verujući u snagu činjenica, da su nadnacionalne petrolejske kompanije postojale i pre petrolejskih ratova i da globalne korporacije, same po sebi, ne nude garanciju mira, saradnje, koegzistencije i »pobede racija i očitog interesa«. I u godinama naveće izolacije Irana – posle krize sa taocima – u centru Teherana je svetlela ogromna reklama za »Simens«, a rezidencijalni hotel »Lalah« svi su znali kao »Interkontinental«. Bliska prošlost nas uči da države mogu do mile volje da ratuju, a da naftovodi koji kroz njih prolaze rade punom parom.

Ali, to je samo predigra. Ključni adut teoretičara nacionalne države je u nečemu drugom: u njihovoj ubeđenosti da ona i dalje nema alternativu. Oni postavljaju jednostavno pitanje: koje su to političke procedure i strukture koje mogu zameniti nacionalnu državu? Iste ne postoje. Nema dileme o tome ko je izabrao predsednika mesne zajednice u selu Virovac kod Mionice. Virovčani. Ali ko je izabrao Havijera Solanu? Španci. Neće biti. Evropljani! Ni za to nema dokaza. Izabrale su ga druge Solane – pripadnici maglovitog, nedefinisanog i, pre svega, nedodirljivog sloja koji levitira iznad glava svih nas. Za njih su Lenjinovi deputati, sve onako sa krznenim kapama i kožnim mantilima, pokazna vežba iz demokratske procedure i jasno definisane izborne baze. A ko tek postavlja predsednike upravnih odbora multinacionalnih kompanija pojedinačno moćnijih od čitavih regiona na planeti? Kome oni odgovaraju? U najboljem slučaju nekoj revizorskoj kući, što bi značilo da je sudbina sveta predata u ruke anonimnih

računovođa. A oni, po definiciji, najviše vole završni račun.

Da banalni život ume da se ponaša suprotno lepo zamišljenoj teoriji pokazuje još jedna sitnica. Proces narastanja nadnacionalnih struktura, velika isprepletenost mreža i kanala kroz i iznad granica suverenih država, u istorijskim kategorijama vreme traje relativno kratko – nešto više od pet decenija. Možda zvuči paradoksalno, jer je u tom periodu bilo nekoliko ratova (u Vijetnamu, Kambodži, sukobi na Bliskom istoku...) ali ovih pola veka bi se moglo oceniti kao stabilan period bez nepredvidivih i nekontrolisanih događaja. Čak i u najnapetijim trenucima bipolarnog sveta, postojali su neki crveni telefoni u prestonicama dveju najmoćnijih – nacionalnih – država. To je jasno vreme hladnoratovske i posthladnoratovske epohe, sa opšteprihvaćenim pravilima igre i raspoznatljivim uniformama. Rezultat toga je osećaj da je svet mesto u kome mogu važiti neka univerzalnija pravila koja prevazilaze granice pojedinih država. Senke ekoloških katastrofa, kao ona u Černobilju, pojačale su osećaj povezanosti i međusobne zavisnosti. Izgledalo je kao da rampe i međugranične utvrde postaju bespredmetne i suvišne.

Delimično otrežnjenje dolazi raspadom Istočnog bloka, a posebno krvavim raspletom na Balkanu. U samo jednoj dekadi stvoreno je tuce novih država, državica ili već kako. Svi su požurili da „okače svoju pušku o svoje rame“, ponavljajući kao egzotične ptice kako „jesmo braća ali nam kese nisu sestre“, uveravajući svoj neveseli narod kako nema ništa bolje od svoje – nacionalne države.

Kako se dogodilo da u zamahu integracija za šta je pojam postala Evropska unija, tu ispod njenog prozora, na travnjaku, dođe do obračuna u kojima niko nije bio pošteđen, do Srebrenice i Bratunca, Bljeska i Oluje, Račka, Klečke ... Rečju, dođe do satiranja čiji je cilj bio stvaranje – nacionalnih država?

Izgleda da u kriznim situacijama nacionalna država i dalje ostaje istorijski proveren oblik egzistencije i ponašanja; sinonim opstanka „određenog naroda na određenoj teritoriji”. Ona će i dalje biti model postojanja za kojim se poseže, posebno u turbulentnim vremenima. I to se ne događa zato što je nacionalna država idealna. Razlog je što ponuđeni oblici integracija i nadnacionalnih struktura ni izdaleka ne daju odgovore na postavljena pitanja vremena, posebno ne na ona teška. Na osnovno pitanje: da li je Savet bezbednosti moćnija adresa od onih u Vašingtonu, Moskvi, Pekingu ili Delhiju odgovor je i dalje negativan.

Mogući izazovi pred kojima se nalaze tvorevine poput Evropske unije pokazaće koliko je nacionalna država prevaziđena kategorija. Ili, upravo porođajne muke evropske nadnacionalne „države” svedoče koliko je postavka nacionalnog bastiona i dalje žilava.

Tri aspekta globalizacije

mr Lorna Štrbac

Da li globalizacija ulazi u etapu kada za nju počinje da važi parafraza one čuvene Marksove misli: iz pobeđe u pobeđu do potpunog poraza ili se obistinjuje ideja jednog drugog cinika po kojoj smo pred trijumfom pobeđenih

Za razliku od ekonomske, tehnološke, informacione, vojno-bezbednosne globalizacije čiji intenzitet možemo meriti i izraziti kvantitativno, globalizacija u sferi kulture je proces sa suptilnijim nijansama. Ekspanzija multinacionalnih korporacija, globalnih medijskih kuća, političkih transnacionalnih organizacija, nevladinih organizacija planetarnog karaktera, praćena je promenama koje se svakodnevno, ali i u dužim vremenskim intervalima odvijaju u sferi kulture.

Pojam kulture je poslednjih decenija sve frekventniji, zajedno sa njim pojam civilizacije u jedini ili množini, takođe, doživljava svoju reaktualizaciju u sociologiji, politikologiji, publicistici pa čak i svakodnevnom govoru. Posle Drugog svetskog rata, tačnije krajem četrdesetih i tokom pedesetih godina, naučnici kao što su Margaret Mid, Rut Benedikt, Dejvid Meklilend, Edvard Benfield, Aleks Inkels, Gabrijel Almond, Sidni Verba, Lusijen Paj i Simor Martin Lipset posvećivali su

veliku pažnju proučavanju kulture kao bitnog elementa u razumevanju društva i razlika među društvima.¹ Sledećih decenija, u sociologiji se pojavljuje tendencija redukovanja značaja koji se pridaje kulturi, pažnja je posvećivana više ekonomskim i političkim aspektima društva, ekonomskim i političkim razlikama među društvima, nego kulturnim aspektima i razlikama čiji je koren u sferi kulture. Preovladavale su analize socijalnih struktura, političkih uređenja, oblika političke vladavine i, pre svega, razlike između autoritarnog i demokratskog oblika političke vladavine. Osamdesetih godina ponovo oživljava interesovanje za kulturu kao eksplanatornu varijablu ili kao zavisnu varijablu. Semjuel Hantington, u predgovoru knjige *Kultura je važna*, koju je napisao zajedno sa Lorensom Harisonom, ističe upravo Lorensa Harisona, službenika američke Agencije za međunarodni razvoj, kao onoga koji je dao najznačajniji doprinos buđenju interesovanja za kulturu. U knjizi *Nerazvijenost je stanje duha - slučaj Latinske Amerike*, Lorens Harison koristi paralelne studije da bi dokazao tezu da je kultura glavna prepreka razvoju u Latinskoj Americi.² U

1 Videti : Semjuel Hantington i Lorens Harison, *Kultura je važna*, Plato , Beograd, 2004, str. 10.

2 Tokom osamdesetih godina dolazi do brojnih istraživačkih projekata koji nastoje da ispituju ulogu kulture u društvu. U vezi sa

ovom periodu pojam kulture počinje da biva sve zastupljeniji, on izlazi iz svog prirodnog disciplinarnog područja i javlja se sve češće u literaturi koja se bavi geopolitikom, političkom i ekonomskom tranzicijom, ali se takođe može zapaziti njegova zastupljenost u svakodnevnom govoru. Taj interes za kulturne identitete, kulturne i civilizacijske razlike, kulturne tradicije i istoriju etničkih kultura nije još uvek nestao, iako su postojala mišljenja da će vremenom doći do njegove redukcije. Sa druge strane, danas aktuelne političke ideologije liberalizma ili konzervativizma, nisu indiferentne prema kulturi. Naprotiv, pitanja koja proizlaze iz sfere kulture su značajne determinante različitosti i ozbiljnih razilaženja među političkim ideologijama i njihovim zagovornicima. Možemo navesti veći broj faktora koji su odredili reaktualizaciju pojmova kultura i civilizacija krajem dvadesetog veka, kao što su sve veća heterogenizacija Zapada, odnosno zapadnoevropskih država, SAD, Velike Britanije, Kanade, propast socijalizma kao društvenog koncepta i jednopartijskog političkog sistema, diskurs Novog Doba, posledice dekolonizacije Azije i Afrike, promenjeni odnosi u paralelogramu političkih sila, američki kulturni imperijalizam itd.

Fenomen globalizovanja kulture zaslužuje da mu se posveti pažnja ako se ima u vidu da kultura, sa jedne strane, predstavlja osetljivu

ulogom koju kultura ima u društvu, postoje različiti stavovi, od onih koji polaze od tvrdnje da kultura, a ne politika ili ekonomija, određuje uspeh nekog društva, do onih koji smatraju da politika i ekonomija mogu promeniti kulturu. Kako bi se ispitala uloga kulture i dobio odgovor na pitanje u kojoj meri kulturni faktori oblikuju ekonomski i politički razvoj, Akademija za međunarodne i oblasne studije Univerziteta Harvard pokrenula je rad na projektu pod rukovodstvom Lorensa Harisona, čiji je rezultat knjiga pod naslovom *Kultura je važna*. Videti Semjuel Hantington i Lorens Harison, *Kultura je važna*, Plato, Beograd, 2004.

oblast ega, posredstvom enkulturacije se interiorizuje u strukturu ličnosti koja živi u nekoj socio-kulturnoj sredini, ali, sa druge strane, ona je takođe važna dimenzija kolektivnih identiteta. Akteri, učesnici, subjekti i objekti globalizacije nisu samo individue već i grupe, kao i kolektivi zajedno sa svojim identitetima. Zoran Vidojević smatra da globalizacija kao složen, multidimenzionalan i kontradiktoran proces, čije su komponente političke, ekonomske, vojno-bezbednosne, tehnološke, informacione, ideološke, kulturne, naučne, stvara protivrečno i unutar sebe konfliktno polje sila koje ukidaju tradicionalne granice koje su nekada postojale između politike, ekonomije i kulture. Sve postaje na neki način politika, odnosno ekonomija, kultura, odnosno ideologija³. Promene, angažmani, moć, strahovi, otpori podjednako su prisutni u svim oblastima društva, prepliću se i proizvode stanje koje, sa jedne strane, karakteriše složen i dobro organizovan angažman usmeren ka promenama u skladu sa određenim političkim, ekonomskim i kulturnim ideologijama a, sa druge strane, nemogućnost da se predvidi ishod istih promena ili da se proceni legitimitet globalističkih projekata.

Postavlja se pitanje šta se podrazumeva pod pojmom globalizacije kulture, da li ona predstavlja stvaranje jedne iste transnacionalne, globalne kulture koja se nameće svima, bez obzira na to da li pripadaju centru ili periferiji, da li je reč o procesu amplifikacije identičnih kulturnih sadržaja ka neidentičnim delovima sveta, ili je reč o stvaranju novih kulturnih tvorevina koje nastaju kao rezultat ubrzane i intenzivne interakcije i komunikacije koja se odvija između različitih naroda, kultura, društava?

³ Videti: Zoran Vidojević, *Kuda vodi globalizacija*, Filip Višnjic, Beograd, 2005.

Teror medija

Po prvom značenju pod pojmom globalizacije kulture možemo podrazumevati proces stvaranja jedne iste globalne kulture koja se nameće svima bez obzira na to da li pripadaju centru ili periferiji. „Globalnu kulturu možemo da zamislimo kao džinovsko stablo čije deblo čini masovna potrošačka kultura, a čiju krunu predstavlja najfiniji ali krhki plod: kosmopolitski identitet, osećanje pripadnosti svetu.”⁴ U osnovi nastajuće globalne kulture nalazi se, pre svega, masovna potrošačka kultura. Kao što su tehnološka osnova masovne kulture dvadesetog veka bili masovni mediji, proizvodivši vremenom sve moćniju masovnu kulturu na uštrb elitne ili narodne kulture, tako su danas ti isti masovni mediji tehnološka osnova globalne kulture. No, u međuvremenu i sami masovni mediji su postali globalni. Globalizacija medija predstavlja deo opšteg procesa uvećavanja i širenja globalnih korporativnih sistema. Pojava globalnog medijskog sistema odražava globalizaciju tržišne ekonomije uopšte. Prva značajnija forma globalnih medija osnovanih tokom devetnaestog veka bile su telegrafске agencije koje su proizvodile i distribuirale vesti stranim novinskim kućama, poput francuske agencije Havas, nemačke Wolf i britanske Reuters⁵. Tehnološke pretpostavke globalizacije u sferi medija povećane su tokom šezdesetih godina dvadesetog veka novim medijskim tehnologijama, to jest pojavom satelita i kablovskih mreža. Devedesetih je došlo do neviđenog talasa spajanja globalnih medijskih konglomerata. U prvoj ligi se našlo oko desetak vertikalno integrisanih medijskih konglomerata. Šest firmi se uklapa u taj opis, to su: News Corporation, Time Warner, Disney, Bertelsmann, Viacom,

4 Miroslav Pečujlić, *Globalizacija- dva lika sveta*, Gutenbergova galaksija, Beograd, 2002, str. 75.

5 Videti : Robert Mekčesni i Edvard Herman, *Globalni mediji*, Clio, Beograd, 2004.

TCI⁶. Ove firme su glavni producenti zabavnih sadržaja, medijskih programa i poseduju globalne distributivne mreže. Uticaj modernih komunikacijskih medija na proces globalizacije kulture isticali su mnogi pisci, osobito od vremena kada se javlja masovna cirkulacija štampe u devetnaestom veku. „Tako je još 1982. godine jedan posmatrač zabeležio da se stanovnik sela koji čita novine upoznaje istovremeno sa revolucijom u Čileu, lokalnim ratom u istočnoj Africi, masakrom u severnoj Kini, masovnom gladi u Rusiji, te da je, shodno tome, bolje informisan o svetu nego što je to mogao biti predsednik vlade sto godina pre njega. Ljudi ne samo da su bolje upoznati sa regionalnim i globalnim razvojem nego što su bile prethodne generacije, već stiču pristup izvorima pomoću kojih mogu neprestano da proširuju svoje razumevanje kako vlastitog, tako i drugih društava. Ovo proširivanje horizonta bilo bi nemoguće bez sabiranja i rasprostiranja znanja, koje predstavlja bazu svih informacija i čini ključnu komponentu savremenih komunikacija”⁷. Ako nam je poznato kakvu ulogu su imali masovni mediji, misli se pre svega na štampu, u vreme nastanka modernih nacionalnih država, u smislu da su omogućili političku i kulturnu homogenizaciju stanovništva, možemo pretpostaviti da će globalizovani masovni mediji imati analognu ulogu u dvadeset prvom veku, ali u širem geografskom i društvenom kontekstu.

6 Robert Mekčesni i Edvard Herman u svojoj analizi globalnih medija dali su nam primer svojinske strukture velikih medijskih kuća. Možemo navesti najznačajnije poslove koje News Corporation poseduje: sto trideset dva lista, Twentieth Century Fox, dvadeset dve televizijske stanice u SAD, dvadeset pet časopisa, akcije u izdavaštvu, kanal Fox News, Asian star television, australijski Foxtel kablovski kanal, itd. Videti: Robert Mekčesni i Edvard Herman, *Globalni mediji*, Clio, Beograd, 2004, str. 108.

7 Dejvid Held, *Demokratija i globalni poredak*, Filip Višnjić, Beograd, 1997, str. 148, 149.

Univerzalno i bezvremeno

Po mišljenju Antonija Smita, globalnu kulturu čine „efektno reklamirani masovni artikli, krparija narodnih ili etničkih stilova i motiva lišenih konteksta, neki opšti ideološki diskursi u vezi sa ljudskim pravima i vrednostima, te standardizovan kvantitativan i naučni jezik komunikacije i procene, a sve bi to imalo za okosnicu nove informacione i telekomunikacione sisteme i njihove kompjuterizovane tehnologije.”⁸ Za razliku od prethodnih kulturnih imperijalizama, ukorenjenih u etničko vreme i mesto porekla, nova globalna kultura je, po mišljenju Antonija Smita, univerzalna i bezvremena. Ona je eklektična, indiferentna prema mestu ili vremenu, fluidna je i bezoblična. Mada je razvijenija na Zapadu nego na bilo kom drugom mestu, postmoderna kosmopolitska kultura prenosi se širom sveta pomoću masovnih medija i telekomunikacija. Postmoderna globalna kultura je artificijelna, emocionalno neangažovana prema označenom. „Zanatski i plitak, novi kosmopolitizam više se zanima za sredstva i za preformulaciju vrednosnih dilema kao tehničkih problema s čisto tehničkim rešenjima. Po tome ostaje veran svom tehnološkom karakteru, njegovi izukršteni sistemi komunikacija i informacija stvaraju mreže međuzavisnosti koje se izražavaju univerzalno kvantitativnim i naučnim diskursom i kojim rukuje tehnička inteligencija, čija kultura tehničkog diskursa zamenjuje raniji, čisto kritički diskurs humanističkih intelektualaca.”⁹

Prema drugom značenju, pod pojmom globalizacija kulture možemo podrazumevati proces prenošenja istih kulturnih sadržaja, ili čak kulture kao načina života, iz jednog centra ka mnogobrojnim, između sebe ekonomski,

politički i kulturno različitim periferijama. Ovde se, pre svega, misli na globalizovanje kulture koja ima oblik vesternizacije. Ovako shvaćen proces globalizacije kulture polazi od tvrdnje da postoje indikatori kulturnog imperijalizma Zapada ili bar tendencije da se te imperijalističke aspiracije u bliskoj budućnosti ostvare. Pojam Zapada u istorijskom i geopolitičkom kontekstu upotrebljava se za označavanje grupe naroda, država koje se nalaze na zapadnom delu evroazijskog kontinenta, a koje su migratornim kretanjem ili kolonijalnim osvajanjem proširile svoje osobenosti na severni deo američkog kontinenta, a kasnije i na Australiju. Ako o Zapadu govorimo kao o civilizaciji pod kojom uslovno podrazumevamo porodicu kulturno srodnih društava ili naroda, postavlja se pitanje koje kulturne crte predstavljaju zajednički imenitelj različitih naroda?

Semjuel Hantington smatra da su ključne karakteristike inherentne zapadnoj civilizaciji sledeće:

1. *Klasično zaveštanje*. Kao treća generacija civilizacije, Zapad je puno nasledio od prethodnih civilizacija, a najviše od klasične. Brojna su zaveštanja koja je Zapad dobio od klasične civilizacije: grčku filozofiju i racionalizam, rimsko pravo, latinski i hrišćanstvo. Islamska i pravoslavna civilizacija su, takođe, nasledile od klasične civilizacije, ali ni blizu kao Zapad.
2. *Katolicizam i protestantizam*. Zapadno hrišćanstvo, prvo katolicizam a onda i protestantizam, istorijski je najvažniji deo zapadne civilizacije. Tokom najvećeg dela svog milenijuma ono što je danas poznato kao zapadna civilizacija zvalo se zapadno hrišćanstvo, među zapadnim hrišćanima postojalo je razvijeno osećanje zajedništva koje ih je činilo posebnim u odnosu na Turke, Mavare, Vizantinke i ostale, koliko zbog Boga, toliko zbog

⁸ Antoni Smit, *Nacionalni identitet*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1998, str. 244.

⁹ Antoni Smit, *Nacionalni identitet*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1998, str. 245.

zlata, zapadnjaci su u šesnaestom veku krenuli u osvajanje sveta. Reformacija i protivreformacija i podela hrišćanstva na protestantski sever i katolički jug takođe su osnovne karakteristike istorije Zapada kojih nema u istočnom pravoslavlju i koje su uglavnom uklonjene iz latinoameričkog iskustva.

3. *Evropski jezici.* Posle religije, jezik je drugi činilac koji razlikuje ljude jedne od ljudi druge kulture. Od većine drugih civilizacija Zapad se razlikuje mnogostrukošću svojih jezika. Japanski, hindu, mandarinski, ruski i čak arapski priznati su kao jezici koji su srž svojih civilizacija. Zapad je nasledio latinski, ali pojavile su se razne nacije i sa njima nacionalni jezici labavo grupisani u široke kategorije romanskog i germanskog. Do šesnaestog veka ovi jezici uopšteno su prisvojili savremeni oblik.
4. *Razdvajanje duhovnog i svetovnog autoriteta.* U istoriju Zapada prvo je Crkva, a onda su mnoge crkve postajale odvojene od države. Bog i Cezar, Crkva i država, duhovni i svetovni autoritet bili su preovlađujući dualizam u zapadnoj kulturi.
5. *Vladavina zakona.* Ideja važnosti zakona nasleđena je od Rimljana. Srednjovekovni mislioci su razvili ideju prirodnog zakona u skladu sa kojim su monarsi vršili vlast, dok je tradicija običajnog prava razvijena u Engleskoj. Tradicija vladavine zakona položila je osnovu za konstitucionalizam i zaštitu ljudskih prava, uključujući vlasnička prava, od despotske moći. U većini drugih civilizacija zakon je bio mnogo manje važan činilac u oblikovanju mišljenja i ponašanja.
6. *Društveni pluralizam.* Zapadno društvo je istorijski bilo u velikoj meri pluralističko.
7. *Predstavnička tela.* Društveni pluralizam rano je doveo do pojave staleža,

parlamenta i drugih institucija koje predstavljaju interese aristokratije, sveštenstva, trgovaca i ostalih grupa. Ova tela su obezbedila oblike predstavljanja koji su se tokom modernizacije razvili u institucije moderne demokratije.

8. *Individualizam.* Mnoge od nabrojanih karakteristika zapadne civilizacije doprinele su pojavi osećanja individualizma i tradicije individualnih prava i sloboda koje su jedinstvene u civilizovanim društvima. Individualizam se razvio u četrnaestom i petnaestom veku i usvajanje prava individualnog izbora – što je Dojč nazvao „revolucijom Romeo i Julija”, preovladavalo je na Zapadu do sedamnaestog veka. Individualizam ostaje posebno obeležje Zapada među civilizacijama dvadesetog veka...”¹⁰

Sve navedene karakteristike Zapada su se pojavljivale postepeno, geografski nekoncentrisano, na kraju su stvorile skup socio-kulturnih crta inherentnih krugu zapadnoevroazijskih zemalja i severnom delu američkog kontinenta. Evropa pripada geografskom, ideološkom i geopolitičkom kontekstu Zapada, no gde su geografske granice Evrope? Na ovo pitanje, Semjuel Hantington odgovara na sledeći način. „Granice Evrope na severu, zapadu i jugu su vodene i one se ka jugu podudaraju sa jasnim kulturnim razlikama. Ali gde je istočna granica Evrope?”

Granica na Drini

Najubedljiviji odgovor na ova pitanja pruža velika istorijska granica koja postoji vekovima i razdvaja narode zapadnog hrišćanstva od muslimanskih i pravoslavnih naroda. Ova granica datira od podele Rimskog carstva u četvrtom veku nove ere i stvaranja Svetog

¹⁰ Semjuel Hantington, *Sukob civilizacija - preoblikovanje svetskog poretka*, CID, Podgorica, 1998, str. 76, 77.

rimskog carstva u desetom veku. Ta granica grubo važi pet stotina godina. Počinjući na severu, ona ide duž onoga što su sad granice između Finske i Rusije i Baltičkih država (Estonije, Litvanije, Latvije) i Rusije, kroz zapadnu Belorusiju, Ukrajinu, razdvajajući unijate od pravoslavnog Istoka, Rumuniju između Transilvanije sa njenim katoličkim mađarskim stanovništvom i ostatkom zemlje i prethodnu Jugoslaviju duž granice koja razdvaja Sloveniju i Hrvatsku od ostalih republika. Naravno, na Balkanu ova granica se podudara sa istorijskom podelom između Austrougarskog i Otomanskog carstva. To je kulturna granica Evrope i u posthladnoratovskom svetu to je, takođe, politička i ekonomska granica Evrope i Zapada. Civilizacijska paradigma otuda pruža jasan odgovor na pitanje s kojim se suočavaju Zapadnoevropljani: gde se završava Evropa? Evropa se završava tamo gde se završava zapadno hrišćanstvo i počinje islam i pravoslavlje.¹¹

Ovakva razmišljanja lako mogu da dovedu do zaključka koji bi imao ozbiljne geopolitičke konsekvence po mnogobrojne balkanske narode koji pretenduju da se uključe ili su već uključeni u evroatlantske integracije. Ako je kultura balkanskih naroda inkompatibilna kulturnoj suštini Zapada, i ako bi ti isti balkanski narodi hteli da postanu integralni deo ekonomskih i političkih struktura Zapada, onda bi, na osnovu pretpostavke koja logično proizlazi iz tvrdnji Semjuela Hantingtona o istočnoj granici Evrope, trebalo da redefinišu svoje kulturne identitete. Sugestiju da je nečiji etnički, ili nacionalni kulturni identitet potrebno redefinisati često srećemo u geopolitičkoj literaturi. Kao primer možemo navesti Zbignjeva Bžežinskog koji u knjizi *Velika šahovska*

*tabla*¹² predlaže Rusiji redefiniciju njenog kulturnog identiteta u svrhu funkcionalnije inkorporacije savremene Rusije u evropsku političku i ekonomsku orbitu. Zbignjev Bžežinski, kao potvrdu praktične svrsishodnosti takve kulturne redefinicije navodi primer Turske koja je u vreme sveobuhvatnih reformi s početka dvadesetog veka, pod rukovodstvom Kemala Mustafe Ataturka, sprovela značajne transformacije i na polju kulture. Kada je Kemal Mustafa Ataturk proklamovao svoj vesternizovani nacionalizam, izdejstvovao je uvođenje i sprovođenje niza modernizatorskih reformi koje će redefinisati imperiju kao kompaktnu teritorijalnu političku jedinicu utemeljenu na etničkoj zajednici anadolskih Turaka. Kulturne reforme koje je sproveo Ataturk karakteriše ozbiljni preokret i redefinisavanje turskog kulturnog identiteta. Usvojeno je zapadno pismo umesto dotadašnjeg arapskog, država je postala sekularna, odvojen je sveti autoritet od svetovnog, uvedena je zabrana nošenja verskih odevnih obeležja. Ovakva kulturna reforma je značila uništenje jedne kulture koja je postojala vekovima i usvajanje elemenata zapadne kulture, odnosno pozapadnjačenje.¹³ Ovde je veoma važno reći da je primer radikalne redefinicije kulturnog identiteta Turske s početka dvadesetog veka neadekvatan. Turska je u vreme Kemala Mustafe Ataturka bila imperijalno teokratsko carstvo u raspadanju, islam je bio fundamentalna okosnica carstva i kao takva se nikako ne može upoređivati sa savremenim nacionalnim državama (naprimersa savremenom Rusijom) koje su prošle kroz proces sekularizacije i ekonomske modernizacije (industrijalizacije) u devetnaestom ili dvadesetom veku.

11 Semjuel Hantington, *Sukob civilizacija - preoblikovanje svetskog poretka*, CID, Podgorica, 1998, str. 177, 178. .

12 Videti : Zbignjev Bžežinski, *Velika šahovska tabla*, Romanov, Banja Luka, 2001.

13 Videti : Zbignjev Bžežinski, *Velika šahovska tabla*, Romanov, Banja Luka, 2001.

Pentagon u Holivudu

Miroslav Pečujlić smatra da postoje određeni indikatori kulturnog imperijalizma Zapada i to pre svega SAD u savremenom svetu. „Samo četiri svetske novinske agencije dnevno emituju 34 miliona reči, 90% ukupne proizvodnje informacija svetske štampe, radija i televizije. Devet od deset najvećih reklamnih firmi su američke. U Holivudu se proizvode četiri petine svih filmova u svetu: za samo jednu deceniju (1987–1997) udeo filmova iz Amerike u Evropskoj uniji popeo se od 56 na 70 odsto. Mnogi analitičari govore o jasnim znacima informacijskog, kulturnog imperijalizma. U samo nekoliko centara sveta oblikuju se ukusi i aspiracije koje zrače celom planetom.”¹⁴ Ovakav, vesternizovan oblik globalizovanja kulture protivreći normativnom pojmu globalizacije, iz kojeg proizlazi tvrdnja da bi budući globalni poredak trebalo da garantuje postojanje različitih kulturnih identiteta i njihovu vrednosnu ravnopravnost. „U okviru svog normativnog pojma, globalizacija se može odrediti kao proces svestranog povezivanja sveta i njegovog uspostavljanja kao ravnopravne pluralističke zajednice slobodnih pojedinaca, naroda i zemalja koji taj svet sačinjavaju, zajednice gde iščezavaju tlačenje, beda i nasilje, a svi se ljudi u njoj osećaju kao kod kuće.”¹⁵ Apologeti procesa globalizacije, tzv. hiperglobalisti često apostrofiraju, pored ekonomskih koristi kojima vodi proces globalizacije, i njegovu humanističku i pozitivno-vrednosnu dimenziju. Globalizacija, uopšte, kao i globalizacija kulture, po hiperglobalističkoj paradigmi vodi ka opštoj humanizaciji čovečanstva, kulturnoj emancipaciji i prevazilaženju bilo kojeg

oblika nasilja, pa i onog koji bi mogao biti determinisan kulturnim rasizmom. Sa druge strane, pokazatelji zapadnog, pre svega američkog kulturnog imperijalizma, demantuju validnost ove paradigme, ukazujući nam na postojanje sve ozbiljnijih različitosti u sferi kulture i interkulture komunikacije. Periferne države sa malim stepenom moći doživljavaju ove pritiske koji potiču iz sfere kulture, a odnose se kako na popularnu, tako i na nacionalnu kulturu, kao duhovnu dimenziju jednog ozbiljnijeg, ekonomskog i političkog imperijalizma. Širenje potrošačke, konzumentske orijentacije, ali isto tako i korporativne ideologije koja u interpersonalnim odnosima naglašava pre svega kategoriju interesa, profitabilnosti, tržišne vrednosti, zatim širenje političkih ideologija, nastalih na tlu Zapada, prenošenje ideoloških sukoba iz jednog društvenog i geografskog prostora u drugo, sve su to vidovi prenošenja distinktivnih crta zapadne kulture na ostale delove sveta. Različite nacionalne kulture, posebno one svojstvene manje moćnim savremenim nacionalnim državama, nalaze se pod udarom globalizacije koliko i same države. Nacionalne države se sve više relativizuju pod uticajem nadnacionalnih ustanova, međuvladinih i nevladinih organizacija, subnacionalnih pokreta, zatim isto tako pod uticajem globalizovane privrede, medija itd. „Na regionalnoj, internacionalnoj i globalnoj ravni nastali su režimi koji omogućuju vladavinu s one strane nacionalne države i u najmanju ruku delimično kompenzuju gubitak nacionalne sposobnosti za delanje u nekolikim oblastima funkcionisanja”¹⁶. Institucionalno-organizacioni uticaji, zajedno sa uticajima koji potiču iz globalnih ekonomskih kretanja, sa jedne strane, i kontinuirani kulturni uticaji, sa druge strane, ostavljaju utisak da je globalizacija proces koji snažno potresa stare

14 Miroslav Pečujlić, *Globalizacija – dva lika sveta*, Gutenbergova galaksija, Beograd, 2002.

15 Semjuel Hantington, *Sukob civilizacija - preoblikovanje svetskog poretka*, CID, Podgorica, 1998, str. 177, 178.

16 Videti: Zbignjev Bžežinski, *Velika šahovska tabla*, Romanov, Banja Luka, 2001.

socijalne, ekonomske, političke strukture ali i kulture sa svim njenim elementima. Slabljenje i erozija nacionalnih država i lokalnih kultura mogu da vode ka fanatičnoj težnji da se instrumentalizuje etnički stil u svakom kontekstu: modnom, muzičkom, likovnom, jezičkom, kako bi se na taj način nadomestilo svakodnevno gubljenje suvereniteta države u raznim oblastima funkcionisanja. Tu se kulturni identitet i istrajavanje na etničkim stilovima pokazuje kao poslednje, najlakše ali i najmanje efikasno mesto otpora pogubnim aspektima globalizacije. Sa druge strane, iako briga za kulturni identitet može imati karakter zamke, jer nacionalni identitet ne počiva samo na kulturi, nego i na institucionalno-organizacionom nivou, konkretnim aktivnostima države i konkretnim politikama, isto tako, iako je otpor koji proističe iz sfere kulture često neefikasan, upravo argumenti antiglobalista zasnovani na kulturnim nezadovoljstvima mogu da destabilizuju čitavu globalističku paradigmu. Karikatura proroka Muhameda koji umesto turbana ima bombu na glavi, objavljena u jednom danskim novinama, može da pokrene čitavu lavinu animoziteta i rasprava o umetnosti, umetničkim slobodama koje se različito shvataju u različitim (hrišćanskim i muslimanskim) društvima i kulturama. Ovaj, naizgled samo jedan, detalj pokazuje koliko je teško ostvariti nivelaciju u polju kulturnih razlika, ali i u polju političkih razlika determinisanih različitim političkim ideologijama i kulturnim sistemima. Jer ako je teško pomiriti dva različita shvatanja o umetnosti i umetničkim slobodama, onda bi zadatak nivelacije većih i važnijih kulturnih razlika između hrišćanskih država i država sa pretežno muslimanskom populacijom bio praktično neostvariv. On nam, takođe, govori o nemogućnosti ili težini inkorporiranja zapadnih vrednosti i shvatanja o slobodi u kulture nekih muslimanskih zemalja. Takvu tendenciju mnoge muslimanske

zemlje doživljavaju kao subverziju njihovih ustaljenih verovanja, shvatanja i vrednosnih sistema, pogleda na svet itd.

Veliko ubrzanje

Po trećem značenju, globalizacija kulture je proces koji vodi ka stvaranju novih kulturnih tvorevina koje nastaju kao produkt sve veće interakcije i komunikacije između različitih naroda, grupa, kultura. Najveći broj autora u svojim definicijama globalizacije ističu da se ona, pre svega, može osvetliti kao proces sve intenzivnijih komunikacija i interakcija koje se odvijaju preko nacionalnih granica. Kultura je sfera koja obezbeđuje brojne kanale komunikacije kako unutar nacionalnih granica, tako i preko nacionalnih granica. No kulture istovremeno karakteriše trajnost, "zatvorenost" i reprodukcija i prenošenje već postojećih, ustaljenih i etabliranih elemenata sa generacije na generaciju. Ova statičnost kulture ne isključuje postojanje interne dinamike uslovljene komunikacijom sa drugim kulturama. No, Klod Levi Stros je smatrao da brzina komunikacije među kulturama ne sme biti previše intenzivna jer bi dovela do rastvaranja kulturnih celina.¹⁷ Globalizaciju upravo karakteriše brzina komunikacije i interakcije koja se odvija preko nacionalnih granica, a koja je uslovljena brojnim tehnološkim, socijalnim i političkim promenama koje su se desile tokom druge polovine dvadesetog veka. Intenzivno kretanje ljudi, roba, usluga i ideja kroz prostor, stvaranje etno, info, medijske, tehnološke i ideološke panorame, doprinosi stvaranju multikulturalnosti i složene kulturne scene u skoro svim zemljama sveta, posebno u onim zemljama koje su na različite načine uključene u globalni ekonomski i politički poredak.

¹⁷ O ovome videti : Cvetan Todorov, *Mi i drugi*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1994.

Zajednički mitovi

Multikulturalizam kao ideologija koja teži podsticanju kulturnih razlika na uštrb monolitnosti nacionalnih kultura, jeste kontroverzan pojam u vezi sa kojim nastaju dijametralno različiti stavovi.¹⁸ No, nezavisno od vrednosnog i političkog stava prema multikulturalizmu, on je postao činjenica koja važi za mnoga društva, poput SAD, Australije, Kanade itd. Migratorna kretanja stanovništva pre i posebno posle Drugog svetskog rata iz siromašnih azijskih, istočnoevropskih i afričkih zemalja ka Zapadu, doprinela su izrazitoj heterogenizaciji populacije što opet ima različite konsekvence po ceo politički, ideološki i kulturni poredak tih zapadnih zemalja. Ne treba zaboraviti da su moderne nacionalne države nastale upravo kao rezultat homogenizacije, političke ali i kulturne. Atribut nacionalnog identiteta jeste, između ostalog, postojanje zajedničke masovne i javne kulture, ali i postojanje zajedničkih mitova i istorijskog sećanja koje dele svi pripadnici jedne nacije, građanske ili etničke. Heterogenizacija stanovništva u savremenom društvu dovodi u pitanje ovaj aspekt nacionalnog identiteta. Ako heterogenizacija nije propraćena adekvatnim asimilacionim modelom, ona stvara građane koji u određenim, politički i socijalno napetim situacijama mogu biti poluloyalni

¹⁸ Branimir Stojković smatra da se značenje pojma multikulturalizam može tražiti na dva nivoa: na nivou diskursa ili ideologije i na nivou politike. Na nivou ideologije, pod pojmom multikulturalizma možemo podrazumevati ideju ili ideal o skladnom suživotu između različitih etničkih grupa unutar jednog pluralističkog društva. U oblasti politike, multikulturalizam označava državnu politiku koja ima dva cilja. Prvi cilj je podržavanje skladnih odnosa između različitih grupa, a drugi je definisanje odnosa države i etničkih manjina. Videti: Branimir Stojković, *Identitet i komunikacija*, Čigoja štampa, Beograd, 2002, str. 75.

- poluneloyalni građani države u koju su imigrirali. Sa druge strane, postojanje kulturno različitih grupa uslovljava složene akulturacione procese, promene kulture i kod jednih i kod drugih, ali isto tako mešovitosť podstiče stvaranje kulturnih sadržaja u kojima participiraju kulturni elementi različitog porekla.

Kontrakultura

U američkom kontrakulturnom pokretu nastalom tokom šezdesetih godina, može se pronaći upravo egzemplar takvog kulturnog sinkretizma. Klasičan pristup kontrakulturnom pokretu, koji je svojstven Teodoru Rožaku¹⁹, je u kontrakulturnom pokretu video fenomen koji je nastao kao rezultat nepristajanja mlađe generacije da živi u potrošačkoj i tehnološkoj civilizaciji. No, Kristijana Sen Žan Polen je u knjizi *Kontrakultura*²⁰ predstavila jednu složeniju analizu kontrakulturnog pokreta u SAD, ukazujući na njegove razne konstitutivne komponente koje, ako ih tumačimo kroz prizmu etničkog, verskog ili civilizacijskog porekla, pripadaju potpuno različitim kontekstima. Na primer u oblasti verovanja, kontrakulturni pokret je inkorporirao ona verovanja koja radikalno raskidaju sa judeo-hrišćanskom tradicijom i koja se okreću ka Dalekom istoku. Pod uticajem psihoanalize, pokreta levice, feminističkog, pacifističkog, ekološkog pokreta, pokreta za prava homoseksualaca, američka omladina opsednuta je idejom slobode, samoispunjenja, kritikom kapitalizma, kritikom čitavog vrednosnog sistema buržoaskog društva, naglo budi svoj interes za istočnjačke religije. Halucinogene droge, hipi stil, komune, psihodelični pokret u muzici, pop-art u slikarstvu i na kraju istočnjačke religije

¹⁹ Videti: Teodor Rožak, *Kontrakultura*, Naprijed, Zagreb, 1978.

²⁰ Kristijana Sen Žan Polen, *Kontrakultura*, Clio, Beograd, 1999.

ponuđene su kao odgovor na povećanu potrebu za slobodom, idealnom zajednicom i samoostvarenjem. Ako se setimo karakteristika zapadne civilizacije, vidimo da je kontrakturni pokret pokazao spremnost da ih sve zajedno definiše kao nešto što je represivno i što limitira ljudsku slobodu, i da ih supstituiše idejama, shvatanjima, stilovima života, ponašanja i odevanja koja ne potiču sa Zapada. Danas, posle četrdeset godina, konzervativci u SAD, Velikoj Britaniji, Nemačkoj i Francuskoj, upozoravaju na ugroženost dominantne nacionalne američke, nemačke, britanske i francuske kulture od mnogobrojnih imigrantskih repliciranih kultura. Po mišljenju Petrika Bjukenena²¹, u SAD se vodi kulturni rat za dušu američke kulture. On za krizu duha, duše, morala, vrednosti, patriotizma, autoriteta nalazi odgovorne kulturne revolucionare iz šezdesetih godina, koji su već tada, po njegovom mišljenju, uspostavili monopol nad svim značajnim američkim kulturnim i obrazovnim ustanovama, koristeći te iste ustanove kao kanale za proliferaciju antiameričkih i, po njegovom mišljenju, antihrišćanskih i antizapadnih, kulturnih vrednosti. Semjuel Hantington, slično, smatra da celokupnu zapadnu kulturu osporavaju grupe unutar zapadnih društava. Oспорavanje, po njegovom mišljenju, dolazi od imigranata iz drugih civilizacija koji odbijaju asimilaciju i nastavljaju da se drže svojih vrednosti i običaja. I na kraju, ključne vrednosti Zapada, kao što su: individualizam, jednakost pred zakonom, ustavnost, demokratija, privatna svojina, sloboda, pod udarom su multikulturalista koji teže odvajanju SAD od zapadne kulture, negiraju postojanje jedinstvene američke kulture i rade na afirmaciji podnacionalnih identiteta²². Ovaj

21 Patrik Bjukenen, *Smrt Zapada*, Ihtus, Beograd, 2004.

22 Videti: Semjuel Hantington, *Sukob civili-*

aspekt globalizacije kulture vodi nas ka zaključku da globalizacija ugrožava ne samo periferne nacije, nego i one najmoćnije.

Na osnovu sagledavanja ključnih karakteristika globalizacije kulture i osvetljavanja njena tri aspekta, može se zaključiti da osećaj ugroženosti ne postoji samo u ekonomskoj i političkoj sferi, nego i u sferi kulture. Dok, sa jedne strane, postoji intenzifikacija socijalnih nezadovoljstava koja je generisana ekonomskim neoliberalizmom, zatim političkih nezadovoljstava uslovljenih sve većim stepenom relativizacije nacionalne države i državnog suvereniteta, sa druge strane, intenzifikuju se nezadovoljstva, osećanja ugroženosti i nesigurnosti zbog sve veće relativizacije kulturnog identiteta nacije. „Iluzija hiperglobalista o kraju nacionalne kulture kao neizbežnoj posledici informatičko-medijske revolucije, ima korene u nerazumevanju njenih dubokih izvora. Vitalnost nacionalne kulture počiva na dubokom emotivnom doživljaju, čije jezgro čini isto etničko poreklo, zajednička etno-istorija, pamćenje i sudbina pripadnika nacionalne zajednice - njihov kulturni identitet.”²³ Relativizacija kulturnih aspekata naroda, ili porodice kulturno sličnih naroda, izaziva kontrareakcije u smeru sve intenzivnijeg vezivanja za autentično „mi” i sve intenzivnije odbacivanje globalne kulture. Stepem intenziteta odbacivanja elemenata globalne kulture varira u zavisnosti od društva o kojem je reč, a politička konsekvencija tog odbacivanja je slabljenje političke ideologije neoliberalizma i jačanje desničarske ili socijalno-demokratske ideologije.

zacija - preoblikovanje svetskog poretka, CID, Podgorica, 1998.

23 Miroslav Pečujlić, *Globalizacija - dva lika sveta*, Gutenbergova galaksija, Beograd, 2002, str. 135.

LITERATURA

1. Vidojević, Zoran, *Kuda vodi globalizacija?*, Filip Višnjić, Beograd, 2005.
2. Bžežinski, Zbignjev, *Velika šahovska tabla*, Romanov, Banja Luka, 2001.
3. Bjukenen, Patrik, *Smrt Zapada*, Ihtus, Beograd, 2004.
4. Lenids, Dejvid, *Bogatstvo i siromaštvo nacija*, Stubovi kulture, Beograd, 2004.
5. Mekčesni, Robert, i Herman, Edvard, *Globalni mediji*, Clio, Beograd, 2004.
6. Pečujlić, Miroslav, *Globalizacija - dva lika sveta*, Gutenbergova galaksija, Beograd, 2002.
7. Polen, Žan, Sen, Kristijana, *Kontrakultura*, Clio, Beograd, 1999.
8. Rožak, Teodor, *Kontrakultura*, Naprijed, Zagreb, 1978.
9. Smit, Antoni, *Nacionalni identitet*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1998.
10. Stojković, Branimir, *Identitet i komunikacija*, Čigoja štampa, Beograd, 2002.
11. Todorov, Cvetan, *Mi i drugi*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1994.
12. Hantington, Semjuel, *Sukob civilizacija - preoblikovanje svetskog poretka*, CID, Podgorica, 1998.
13. Hantington, Semjuel i Harison, Lorens, *Kultura je važna*, Plato, Beograd, 2004.
14. Habermas, Jirgen, *Postnacionalna konstelacija*, Filip Višnjić, Beograd, 2002.
15. Held, Dejvid, *Demokratija i globalni poredak*, Filip Višnjić, Beograd, 1997.

Veliki brat

Nebojša Ćurčić

Srbi su ponovo našli razlog za podelu. U trendu je rasprava između rusofila i rusofoba.

Povod je stav Rusije o budućem statusu Kosova i Metohije. Moskva je bila prilično jasna: a) neće prihvatiti nametnuto rešenje bez saglasnosti Beograda i b) model koji se primeni za južnu srpsku pokrajinu mora biti primenjiv i drugde. Tako je govorio Putin.

Međunarodna zajednica zapadnog tipa suočila se sa onim što je upravo želela da izbegne: nadgornjavanje sa Kremljem. I to oko nečega za šta se mislilo – ne samo na osnovu izjava pisca koji se predstavlja kao ministar inostranih poslova – da je gotova stvar. Za svoj stav Rusi imaju nekoliko argumenata: principe međunarodnog prava, rezoluciju Saveta bezbednosti UN, povelje, deklaracije, dokumenta usvojena u poslednjih pola veka i, jednu sitnicu – oni su sila. Za kvalitet ozbiljne demokratske rasprave u modernom svetu ovaj poslednji atribut zna biti od presudne važnosti.

I dok se globalni analitičari bave prirodom i mogućim dometima ruskog stava, Srbi upražnjavaju svoj omiljeni sport – raspravu oko toga šta je u pozadini?

Rusofili su uvereni da je stvar potpuno jasna: Rusi su se konačno otreznili, naravno metaforički. Po njima, posle „marionetskih lidera” (Gorbačov, Jeljcin) na Crveni trg je stigao „ozbiljan igrač”, patriota, svestan

ko je i gde je, džudista i ka-ge-beovac, pravi Rus. Sudeći po njima, u ponašanju Kremlja nema nikakve dvoličnosti. Rusi su shvatili da je stradanje Srbije samo deo šireg plana čiji je konačni cilj „opkoljavanje i rastakanje” Rusije i sada činodejstvuju. Po tom svetonazoru, Moskva nikada i nije bila dvolična prema Srbiji, već su imali loše vođe koje nisu shvatale da se Rusija brani na Balkanu. Dodatno ih je i Sloba nervirao onim svojim izjavama da su „mlakonje i treba da se stide što su izgubili imperiju bez ispaljenog metka”.

Sve u svemu, posle mnogo lutanja i bludjenja, Rusija se vratila na pravi put, kad tamo, a ko će drugi nego Srbija. Mali brat koji je izdržao sva iskušenja u iščekivanju da se Veliki brat dozove pameti. Veliki, s dozom kajanja i osećanja krivice što je vernog mališu prepustio siledžijama, sada se vratio i rekao „Više niko ne sme da te bije”. I sve mu je oprošteno: i što je dao saglasnost za sankcije, i što nije pružio očekivanu pomoć za vreme napada NATO-a, i Jeljcin, i raketni sistem SS-300 i Kozirjev, i Černomirdin i tvrdi amortizeri na „ladi”... Srbi su još jednom pružili priliku Rusiji da lupi rukom o sto i pokaže svu svoju veličinu, koje, eto, ni ona nije ponekad svesna. Ali zato smo mi tu da joj otvorimo plave ruske okice.

Rusofobi na sve to kažu „nikagda”. Rusija nam nikada nije bila iskreni saveznik, tvrde

oni. Ne zato što su Rusi neiskreni – mada i zbog toga – već zato što oni isključivo gledaju svoj interes. S tim pravoslavlje, panslavizam, istorijska povezanost, majčica Rusija, savezništvo... nemaju nikakve veze. Rusofobi smatraju da stavom o Kosovu i Metohiji, Moskva samo podiže cenu uloga u velikoj međunarodnoj igri koja je u toku. Kakvo god rešenje bude postignuto – Rusima odgovara. Iz prostog razloga što oni imaju i jednu i drugu situaciju: teritorije na kojima u većini žive Rusi, a koje su u okviru drugih država, i regione u sastavu Rusije s većinskim narodima koji nisu Rusi. Ta pozicija im dozvoljava da budu širokogrudni, da drže principijelne lekcije iz međunarodnog prava i da se iz pozicije „sile drugog reda” vrata u ligu šampiona.

Zarad trenutnih potreba i rusofobi su skloni da potegnu za istorijom nalazeći niz ilustracija za tezu da su nas Rusi ostavljali na cedilu kad god bi njihovi interesi bili dovedeni u pitanje. Iz prašnjavih knjiga su izvađene bezuspešne molbe Karađorđa za pomoć cara bačuške, vladikini vapaji, „neprincipijelno” ponašanje Rusije u vreme srpskih oslobodilačkih ratova protiv Turske, zalaganje Kominterne za rušenje Jugoslavije, odnos boljševika prema četnicima, Informbiro i blokada... Rusofobi neprestano podsećaju da su ideje koje su „vukle Srbiju napred” po pravilu dolazile sa Zapada. Da su Dositej, Vuk Karadžić i Njegoš stihove pećatili u Beču, a Pupin i Tesla slavu sticali daleko od Moskve. Rečju, naše tesne i istorijske veze sa Rusijom su, po njima, više u sferi istorijske mitomanije i imaginarnog bratstva, zasnovanog na idealizaciji pravoslavlja i slovenstva, nego u pravoj kulturnoj, ekonomskoj i privrednoj povezanosti i prožimanju. Jer, uvek je bilo i biće „boljih kola od moskviča”.

I šta sad Srbi da rade?

Nesporno je da smo, možda i više nego što bismo to hteli da priznamo, deo evropske, što znači zapadne, kulture. San svakog

prosečnog Srbina je da ima posao, stan i kola kao prosečni Nemač ili Španac. Retko kao prosečni Rus. Istovremeno, osećaj nepravde, satanizacije, stereotipa i činjenice da nas ta Evropa, po pravilu, doživljava kao „musave Balkance” stvara otklon i nemoćni bes. Prokazani i sami, već smo počeli da očajavamo, a onda se pojavila Rusija „ničim izazvana”, bez priče o bratstvu, slovenstvu i slatkom pravoslavlju. Izgleda kao da smo dobili racionalnog saveznika i sada ne znamo šta ćemo s njim.

Evo nekoliko predloga:

- da prestanemo da se bavimo motivima Moskve, a više se pozabavimo onim šta ona govori;
- da što bolje iskoristimo činjenicu što su nam u ovom trenutku interesi slični;
- da ne dovodimo građane u situaciju da biraju između Rusije i Evrope, jer takav izbor se i ne nudi;
- da ne igramo na kartu da je Moskva spremna da pokida sve odnose i „zarati s celim svetom” zbog nas;
- da iskoristimo naklonost medija i pozitivan imidž koji u ovom trenutku imamo u Rusiji;
- da ne potcenjujemo ruski angažman;
- da ne precenjujemo isti;
- da neko zamoli onog bivšeg ministra-pisca da se do daljnog uzdrži od zvaničnih izjava.

Napomena: ovo poslednje bi trebalo uraditi prvo.

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Nародна библиотека Србије, Београд

34+32

PUTOKAZ : časopis za pravna, politička
i kulturna pitanja evropskih integracija
/ glavni i odgovorni urednik Nebojša
Ćurčić. - 2006. br. 4 (decembar) -
- Beograd : Asocijacija za evropske inte-
gracije, 2006- . - 28 cm

Tromesečno

ISSN 1452-5348 - Putokaz (Beograd)

COBISS.SR.ID 130868748

